

ISSN(Print) 2709-2879
ISSN(Online) 2709-9024

Дніпровський державний технічний університет

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
ДНІПРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**ECONOMIC BULLETIN OF THE DNIPROVSK STATE TECHNICAL
UNIVERSITY**

Науковий журнал

Видається 2 рази на рік

№ 1(4) 2022

**Кам'янське
ДТУ
2022**

**Економічний вісник Дніпровського
державного технічного університету**

**№ 1(4) 2022
Науковий журнал**

Засновник і видавець
Дніпровський державний технічний
університет

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ №24454-14394Р
від 06.02.2020 р.

**Economic Bulletin of the Dniprovsk
State Technical University**

**№ 1(4) 2022
Scientific Journal**

Founder and publisher
Dniprovsk State Technical University

Registration certificate
КВ №24454-14394Р
dated 06.02.2020

У журналі висвітлено результати наукових досліджень у сфері національної економіки, економіки підприємств, менеджменту, маркетингу, бухгалтерського обліку, аналізу, аудиту, оподаткування, фінансів, банківської справи та страхування, математичних методів та інформаційних технологій в економіці.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступеня доктора філософії (категорія «Б») на підставі наказу МОН України від 30.11.2021 р. №1290.

Видання включено до наукометричних та реферативних баз даних: Index Copernicus, Google Scholar, Vernadsky National Library, Crossref.

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4)

Друкується за рішенням Вченої Ради Дніпровського державного технічного університету, протокол № 7, від 23.06.2022 р.

Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету. Науковий журнал. Кам'янське: Дніпровський державний технічний університет, 2022. № 1(4). 104 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Будько

Оксана Володимирівна

– доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів та обліку, Дніпровський державний технічний університет

Заступники головного редактора:

Коренюк

Петро Іванович

– доктор економічних наук, професор, зав. кафедри менеджменту організацій і адміністрування, Дніпровський державний технічний університет

Плахотнік

Олена Олександрівна

– доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту організацій і адміністрування, Дніпровський державний технічний університет

Члени редакційної колегії:

Багорка

Марія Олександрівна

– доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Більська

Ольга Володимирівна

– доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, маркетингу та національної економіки, Класичний приватний університет

Гончаренко

Оксана Володимирівна

– доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Дейнеко

Людмила Вікторівна

– доктор економічних наук, професор, зав. відділом промислової політики, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

Деркач

Тетяна Вадимівна

– доктор економічних наук, доцент, зав. кафедри менеджменту, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

Єліссєва

Оксана Костянтинівна

– доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, зав. кафедри статистики, обліку та економічної інформатики, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Зелінська Анетта

– професор, кафедра логістики, факультет бізнесу та менеджменту, Вроцлавський університет економіки та бізнесу (м. Вроцлав, Польща)

Іванов

Сергій Володимирович

– доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри аналітичної економіки та менеджменту, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Клісінські Януш

– доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу і підприємництва університету (м. Бяльско-Бяла, Польща)

Ковальська

Любов Леонідівна

– доктор економічних наук, професор, зав. кафедри підприємництва, торгівлі та логістики, Луцький національний технічний університет

Косова

Тетяна Дмитрівна

– доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів, обліку та оподаткування, Національний авіаційний університет

- Карімов
Геннадій Іванович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування, Дніпровський державний технічний університет
- Кривицька
Ольга Романівна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний університет «Острозька академія»
- Моголова
Анастасія Юріївна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
- Никифорок
Олена Ігорівна** – доктор економічних наук, професор, зав. відділом розвитку виробничої інфраструктури, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України
- Сатир
Лариса Миколаївна** – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Білоцерківський національний аграрний університет
- Усикова
Олена Миколаївна** – доктор економічних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту економіки і управління, Миколаївський національний аграрний університет
- Халатур
Світлана Миколаївна** – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
- Ципліцька
Олена Олександрівна** – доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу промислової політики, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
- Юдіна
Світлана Валеріївна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку, Дніпровський державний технічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Гончаренко О.В., Остапенко І.Г.

Honcharenko Oksana, Ostapenko Irina

Інституціональне забезпечення формування інноваційного бізнесу в Україні

Institutional ensuring the formation of innovative business in Ukraine..... 7

Климова К.С.

Klymova Kateryna

Інституціональні аспекти розвитку інноваційного агробізнесу

Institutional aspects of innovative agricultural development..... 14

Коренюк П.І.

Koreniuk Petr

Організаційні засади та фінансові чинники інвайроментального менеджменту в сучасних умовах

Organization principles and financial factors of inviromental management in modern conditions..... 22

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Гуржий П.О.

Hurzhiy Polina

Концептуальні засади системи менеджменту в закладах охорони здоров'я

Conceptual principles of the management system in healthcare institutions..... 30

Драгун А.О.

Dragun Andriy

Соціальне підприємство як фактор забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств в умовах сучасних криз

Social enterprise as a factor of ensuring the economic security of domestic enterprises in the conditions of modern crises..... 38

Voronina Alevtina

Вороніна А.В.

Покращення ефективності системи планування промислового підприємства

Підвищення ефективності системи планування промислового підприємства..... 49

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ
MONEY, FINANCES AND CREDIT

Ганзюк С.М., Брежнєва-Єрмоленко О.В.

Hanziuk Svitlana, Brezhnieva-Yermolenko Olha

Параметричний аналіз бюджетно-кошторисного фінансування закладу професійно-технічної освіти міста Кам'янського

Parametric analysis of the budgetary and estimated financing of the vocational and technical education institution city of kamiansky.....

56

Дробот Я.В., Корнієнко І.С.

Drobot Yaroslav, Korniyenko Ivan

Управління капіталом в контексті забезпечення фінансової безпеки підприємства

Capital management in the context of ensuring the financial security of the enterprise.....

68

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Будько О.В., Корнієнко О.В.

Budko Oksana, Kornienko Olena

Аудит фінансових результатів: організаційні та методичні засади проведення

Audit of financial results: organizational and methodological principles of conduct.....

79

Будько О.В., Лола В.О.

Budko Oksana, Lola Viktoriia

Процедури отримання та оцінка аудиторських доказів

Procedures for obtaining and evaluating audit vidence.....

88

Хмелюк А.В., Масюк А.О.

Khmelyuk Alona, Masyuk Andrii

Моделі діагностики банкрутства великих підприємств

Diagnostic models of bankruptcy of large enterprises.....

95

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264498pp7-13

УДК 334.75

Гончаренко О.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, академік АЕНУ

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0001-6410-4966

e-mail: Oksana_goncharenko@ukr.net

Остапенко І.Г., кандидат філософських наук, помічник начальника академії з фінансово- економічної роботи, начальник фінансово-економічної служби, підполковник

Військова академія, м. Одеса

ORCID ID: 0000-0002-1997-6375

e-mail: ostapenko03@ukr.net

Honcharenko Oksana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Economics Department Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro

ORCID ID: 0000-0001-6410-4966

e-mail: Oksana_goncharenko@ukr.net

Ostapenko Irina, candidate philosophical sciences, assistant commandant of the academy for financial and economic work-head of the financial and economic department, Lieutenant Colonel Military Academy, Odesa

ORCID ID: 0000-0002-1997-6375

e-mail: ostapenko03@ukr.net

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

INSTITUTIONAL ENSURING THE FORMATION OF INNOVATIVE BUSINESS IN UKRAINE

Обґрунтовано ключові тренди формування інноваційного бізнесу й інституціонального забезпечення поширення організаційних інновацій.

Визначені еволюційні та інституціональні обмеження розвитку організаційних інновацій й інноваційного бізнесу та аргументовано важливість врахування специфічних еволюційних чинників розвитку національного господарства, які впливають на їх формування. Констатовано спадну динаміку інтегральних інноваційних індексів, що визначаються за критеріями і характеристиками впливу діючих формальних норм і станом розвитку інноваційних процесів в економіці; акцентовано на нестабільності інституціонального забезпечення інноваційних процесів, що не сприяє дії вбудованих елементів обмежень, стримування і протидії і не забезпечує стабілізацію ефективних регулюючих імпульсів.

Встановлено, що обмежена фінансова й інституційна спроможність держави, як ключового інституту, не сприяє мобілізації ресурсів та наукового потенціалу для підтримки фундаментальних й прикладних досліджень, реалізації інноваційного процесу. Акцентовано на важливості запровадження заходів, які сприятимуть формуванню інституціонального середовища розвитку організаційних інновацій.

Ключові слова: інновація, модернізація, інноваційний розвиток, інноваційний бізнес, інституціональне забезпечення, інститут.

The key trends in the formation of innovative business and institutional support for the spread of organizational innovations are substantiated.

It has been established that in the national economy, the elements of institutional support for innovative business are regulated by various legal norms and are not characterized by systematicity, additions, changes and amendments are constantly made to the basic legal norms throughout the period of validity.

The evolutionary and institutional limitations of the development of organizational innovations and innovative business in the national economy are defined. It was established that the promising trajectory for innovative business is determined by such determinants as the formation of the global macrosystem; changes in the development of business strategies; political and social situation in the economy; ontological features of the fiscal system; the format of changes and features of the interaction between authorities and business entities; the development of network interactions of market participants; innovative state and development of business-oriented models and strategies.

The importance of taking into account the specific evolutionary factors of the development of the national economy, which influence the formation of organizational innovations, is argued. The downward dynamics of the integrated innovation indices, which are proposed according to the criteria and characteristics of the influence of the current formal norms and the state of development of innovation processes in the economy, have been established.

Argued key directions of institutional support of innovative business: cooperation of educational institutions and industry in the field of development and research; expansion of the share of exports in the field of information and communication technologies; increase in the efficiency of activity and the number of innovative enterprises; growth of output with a greater share of added value.

Emphasis is placed on the instability of the institutional support of innovation processes, which does not contribute to the action of the built-in elements of restrictions, restraints and counterbalances and does not ensure the stabilization of effective regulatory impulses.

It was established that the limited financial and institutional capacity of the state, as a key institution, does not contribute to the mobilization of resources and scientific potential to support fundamental and applied research, the implementation of the innovation process. Emphasis is placed on the importance of implementing measures that will contribute to the formation of an institutional environment for the development of organizational innovations.

Theoretical and methodological provisions deepen the practical foundations of institutional support for innovative development of the national economy and innovative business.

Key words: *innovation, modernization, innovation development, innovative business, institutional support, institute.*

JEL Classification: *E61; O31*

Постановка проблеми. Розвиток сучасних форм інноваційного бізнесу можна пов'язати з поширенням організаційних інновацій, які в глобальному світі визначились як ефективний засіб зростання інноваційної активності суб'єктів господарювання, ключовий елемент інтеграційних формувань. Організаційні інновації поступово змінюють існуючі бізнес-моделі та детермінують системну інтеграцію цільових орієнтирів фірми і бізнес-процесів з ключовими трендами змін зовнішнього середовища, процесами цифровізації економічних систем, галузевими й структурними зрушеннями. Подібні модернізаційні перетворення відбуваються під впливом запитів і потреб потенційних споживачів, комерціалізації сучасних технологій, змін конкурентних ринків.

В національному господарстві елементи інституціонального забезпечення інноваційного бізнесу регламентуються різними правовими нормами і не вирізняється системністю, до базових законодавчих норм постійно вносяться доповнення, зміни та поправки протягом всього періоду чинності. Нестабільність інституціонального забезпечення і наявний механізм прийняття формальних норм не сприяють дії вбудованих елементів обмежень, стримування та противаг, а значить не забезпечують стабілізацію ефективних регулюючих імпульсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Імперативність інноваційного розвитку національної економіки й поширення в ній організаційних інновацій обумовлює потребу у врахуванні не тільки онтологічних передумов й теоретичних аспектів інноваційної динаміки, а й інституціональних чинників регулювання інноваційного процесу. Обґрунтування інструментів інституціонального регулювання інноваційної динаміки на різних етапах еволюції суспільного господарства здійснювалось в наукових працях дослідників різних наукових напрямів із застосуванням відповідного методологічного інструментарію. Найбільш системним підходом в обґрунтуванні впливу інституціональних норм на інноваційну динаміку та інноваційну активність економічних суб'єктів вирізняється інституціонально-еволюційний підхід. В роботах В. Демент'єва, О. Мельника, Д. Нортона, Дж. Ходжсона, Й. Шумпетера [2-3; 9] досліджувалися елементи інституціональних регулюючих механізмів та вплив формальних норм на інноваційні процеси й перспективи формування ефективних інноваційних інститутів. Сучасний науковий доробок дослідників інноваційної динаміки вирізняється різноманіттям методологічних підходів й деталізацією елементів інституціонального впливу на інноваційні процеси [1; 5- 6]. Разом з тим, при значному теоретичному доробку й різноманітті інструментів досліджень, залишаються доволі дискусійними питання інституціонального забезпечення формування й розвитку сучасних форм інноваційного бізнесу.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є систематизація складових інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу в національній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні мережеві умови ведення бізнесу стали додатковим фактором поширення новітніх бізнес-моделей, які на єдиних платформах інтегрують значну кількість товарних груп продуктів і дозволяють збільшувати прибуток усіх суб'єктів; поєднувати покупців і товаровиробників; прискорювати товарообмін; формувати нові ринки й розширювати бізнес. В світовій економіці внаслідок глобальних трансформацій значно зросли обсяги економічних угод, які реалізуються на засадах нових бізнес-технологій та інноваційних форм бізнесу, зокрема, аутсорсингу, аутстафінгу, фрілансу, консалтингу.

Маємо враховувати, що розвиток та ефективність організаційних інновацій, детермінується еволюційними та інституціональними обмеженнями певної господарської системи. Еволюційний тренд розвитку та перспективна траєкторія для інноваційного бізнесу визначаються такими детермінантами як формування глобальної макросистеми; змінами у розвитку бізнес-стратегій; політичною й соціальною ситуацією в економіці; онтологічними особливостями фіскальної системи; форматом змін й особливостями взаємодії влади і суб'єктів господарювання; розвитком мережевих взаємодій учасників ринку; інноваційним станом та розвитком бізнес-орієнтованих моделей і стратегій.

В той же час, важливо враховувати й специфічні еволюційні чинники розвитку національного господарства, які обумовлені дією базисних інститутів економіки та здатні обмежувати розвиток організаційних інновацій. Подібними еволюційними обмеженнями розвитку можна вважати: низьку або переважно низьку конкурентоспроможність ключового сегменту виробників; обмеженість джерел та обсягів фінансування; суттєві проблеми ринку робочої сили та відтік висококваліфікованих фахівців за межі кордону; існуючі мовні, культурні й ментальні чинники; нестабільність національної валюти; інерційність і корупційність управлінських кадрів та бюрократизацію; низький рівень довіри у сформованому бізнес-середовищі та недовіру бізнесу до держави і її інституцій.

Синергія в поєднанні інституціональних та еволюційних обмежень розвитку детермінує формування економічних явищ або процесів. Непрямим, але важливим свідченням наявного впливу інституціонального і онтологічного фактору на розвиток інноваційного бізнесу в національній економіці є динаміка інтегральних індексів, що визначаються за показниками і характеристиками впливу формальних норм і розвитку інноваційних процесів в національній економіці. Інноваційні індекси визначає світовий банк, європейське табло та провідні агентства з рейтингування глобальної динаміки і розвитку країн. Узагальнення даних компаративного аналізу вказує на низьку ефективність регулюючого впливу держави на розвиток інноваційного бізнесу і відсутність значущих проривів у формуванні інноваційної активності товаровиробників. В той же час, результати аналізу вказують на такі інноваційні

переваги національної економіки як людський капітал і його освіченість, фундаментальна наука, результативність досліджень.

Основні складові в глобальному інноваційному індексі України доводять, що підвищенню інноваційної активності в економіці перешкоджають обмежене фінансування й обсяги витрат на фундаментальну науку і розробки, низька привабливість наукової сфери для молоді, скорочення кількості дослідників та наукових структур, нерозвиненість або відсутність інноваційної інфраструктури, низька дієвість інструментів інституціонального забезпечення і фінансової підтримки виробників-інноваторів, незахищеність існуючої інтелектуальної власності, низька патентна активність, переважно низькотехнологічний експорт країни.

Розрахунки вказують, що за результатами 2020 р. за показником глобального інноваційного індексу економіка України піднялась на 2 позиції і зайняла 45 місце. Серед привабливих інноваційних складових були названі людський капітал (39 місце), «знаннева» і технологічна результативність (25 місце) (рис. 1). Найгірші оцінки отримали такі фактори, як розвиток ринків (99 місце), інфраструктурне забезпечення (94 місце), складнощі ведення бізнесу (54 місце), інституції (53 місце).

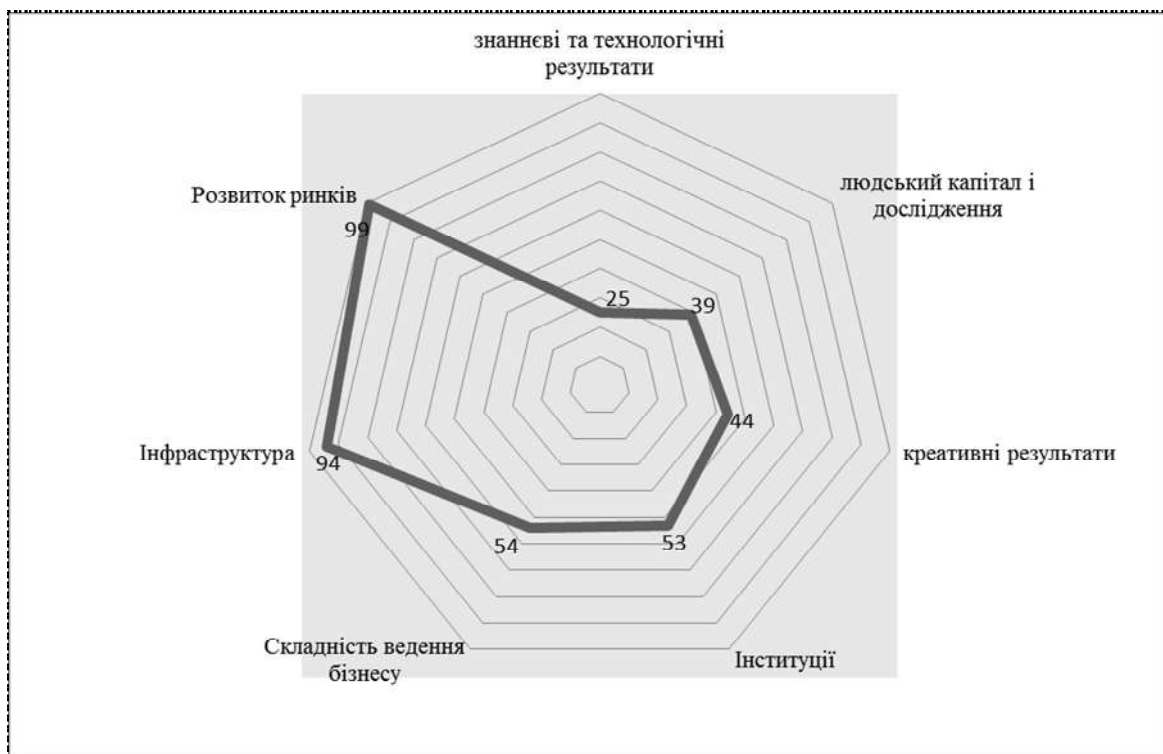

Рис. 1. Параметри глобального індексу інновацій для України, 2020 р.

Джерело: побудовано за [4; 5, с.6]

Перспективними напрямками для інституціонального забезпечення інноваційного бізнесу визначені: співпраця закладів освіти і промисловості у сфері розробок і досліджень; розширення частки експорту ІКТ; зростання ефективності діяльності і кількості інноваційних підприємств, зростання випуску продукції із більшою часткою доданої вартості. За інтегральним значенням індексу конкурентоспроможності талантів економіка України погіршила позиції і отримала 66 місце. Негативними факторами, які вплинули на погіршення показника, стали складнощі із залученням і засвоєнням «глобальних знань», нездатність протидіяти відтоку кваліфікованих працівників й формувати умови для їх професійного зростання, скорочення чисельності наукових кадрів (рис. 2).

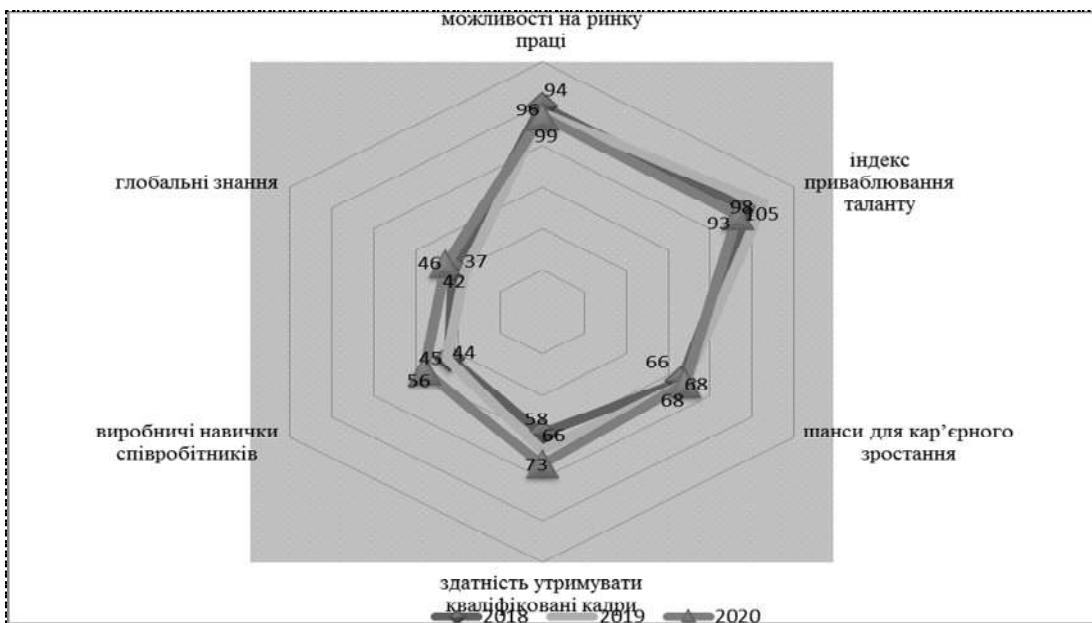

Рис. 2. Параметри індексу ГІКТ (конкурентоспроможності талантів), 2018-2020 рр.
Джерело: побудовано за [4; 5, с.8]

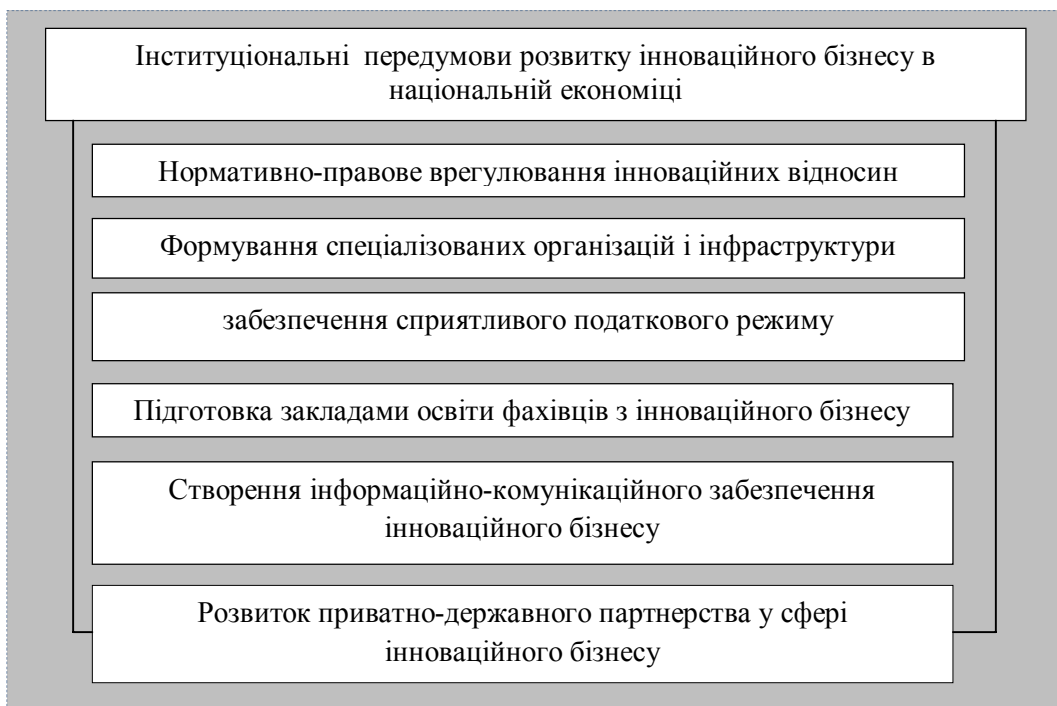

Рис. 3. Складові інституціонального середовища інноваційного бізнесу
Джерело: розробка авторів

Для формування інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу в національній економіці важливими вбачаємо заходи, які спрямовані на забезпечення сприятливих для організаційних інновацій інституціональних умов (рис. 3), зокрема: 1) прийняття законів і нормативних актів, які регулюють інноваційний бізнес; правове впорядкування і формалізація контрактних умов, інноваційних проєктів, процедур вирішення

господарських суперечок; 2) започаткування діяльності структур, які об'єднують представників інноваційного бізнесу (аутсорсингу, аутстафінгу, фрілансу, консалтингу) і сприятимуть їх входженню до світових професійних об'єднань, міжнародних інституцій, асоціацій, що забезпечить опанування вітчизняним бізнесом міжнародних стандартів; 3) забезпечення сприятливого податкового режиму й адміністрування інноваційного бізнесу; 4) сприяння підготовці кваліфікованих кадрів з ведення інноваційного бізнесу; 5) формування комунікативно-інформаційного інфраструктурного забезпечення активізації інноваційного бізнесу, що сприятиме поширенню інформації, пошуку нових партнерів, клієнтів і замовників послуг; 6) розширення державно-приватного партнерства у сфері реалізації інноваційного бізнесу.

Суттєвими перешкодами для втілення в короткостроковому періоді запропонованих заходів є неефективність базисних інститутів економіки, відсутність повноцінних ринкових умов для господарювання й низький рівень конкуренції серед структур інноваційного бізнесу, державний монополізм в деяких сферах надання послуг, значні вхідні бар'єри на окремих ринках і сферах надання послуг (нерухомості, страхові, зовнішньо-економічні).

Представники вітчизняного креативного бізнесу, які виходять на ринки ЄС також відчують на собі певний вплив стримуючих факторів, зокрема: обмежений доступ до працевлаштування в іноземних корпораціях і компаніях, адже менеджмент компаній представляють громадяни і резиденти ЄС; обмежені можливості у переміщенні робочої сили та визнання диплому і кваліфікації; обмеження в отриманні певних пільг і субсидій; значна вартість офіційної процедури реєстрації фірми, великий обсяг документів з оформлення візи [7].

Висновки з даного дослідження. Глобальні тренди світового розвитку вказують на їх обумовленість інформаційним вектором й цифровими трансформаціями, що змінює структуру та процедури реалізації інноваційного бізнесу, диверсифікує його види. При цьому, цифрові модернізації і процеси діджиталізації, з одного боку, детермінують якісні зміни в інноваційному бізнесі, як бізнес-технології, а з іншого боку, – сама креативна діяльність на засадах втілення організаційних інновацій прискорює темпи і розширює масштаби цифрового тренду.

Оцінка глобальних індексів та аналіз реалій протікання інноваційних процесів в національній економіці доводять, що розвитку креативного бізнесу перешкоджають неефективні державні інституції й регуляторна політика, несприятливе ринкове середовище, сформоване базисними інститутами, нерозвинутість або відсутність інноваційної інфраструктури, неефективність інструментів інституціонального регулювання та фінансова підтримка виробників-інноваторів, незахищеність прав інтелектуальної власності, низька патентна активність. В той же час, еволюційними обмеженнями інноваційного розвитку є дефіцит ресурсів для фінансування фундаментальних і прикладних досліджень, непривабливість наукової кар'єри, скорочення чисельності дослідників та наукових установ, переважно низькотехнологічний експорт.

Обмежена фінансова й інституційна спроможність ключового інституту – держави, не сприяє мобілізації наявних ресурсів і наукового потенціалу на підтримку фундаментальних і прикладних досліджень, реалізацію інноваційного процесу. Відтак, на мікроекономічному рівні формується низька частка інноваційно активних виробників, а на макроекономічному – надзвичайно низька наукоємність ВВП.

Список використаної літератури

1. Гончаренко О.В., Самілик Т.М., Теслюк Ю.В. Інституціональні детермінанти розвитку інновацій в агропромисловому виробництві. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7698> (дата звернення: 20.04.2022).
2. Институциональные проблемы эффективного государства / год ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. Донецк: ДонНТУ, 2011. 372 с.
3. Мельник О.Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6 (120). С.18-25.

4. Світова і регіональна статистика, національні дані, карти і рейтинги. Світовий Атлас Даних. URL: <https://knoema> (дата звернення: 20.04.2022).
5. Писаренко Т.В., Куранда Т.К., Кваша Т.К. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: науково-аналітична записка. К.: УкрІНТЕІ, 2021. 39 с.
6. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С.28-45.
7. Таран С., Яворський П. *Аналіз торгівлі послугами між Україною та ЄС: кроки для збільшення експорту послуг і поглиблення секторальної інтеграції з ЄС*. Центр аналітики міжнародної торгівлі Trade+, Київська школа економіки. 2021. 144 с.
8. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. М.: ЭКСМО, 2007. 864 с.
9. Denzau, A., North, D. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*. 1994. Vol. 47. № 1. P. 3-31.

References

- [1] Honcharenko, O., Samilyk, T., Teslyuk, Yu. (2019) Instytutsionalni determinanty rozvytku innovatsii v ahropromyslovomu vyrobnytstvi [Institutional determinants of innovation development in agricultural production]. *Efektivna ekonomika*, vol. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7698> (accessed 25 April 2022).
- [2] Dementiev V.V., Nureev, R.M. (2011) Inctitychionalnii problemy effektivnoho gosudarstva [Institutional problems of effective state]. DonNTU, Donetsk. (in Russian)
- [3] Melnik O. (2011) Formuvannia metodolohichnykh pidkhodiv u doslidzhenniakh innovatsii ta innovatsiinoho rozvytku [Formation of methodological approaches in innovation research and innovation]. *Aktualni problemi ekonomyky*, vol. 6, pp. 18-25.
- [4] 4.World and regional statistics, national data, maps, rankings. Knoema (en-US). Available at: <https://knoema> (accessed 20 April 2022).
- [5] Pysarenko T., Kuranda K., Kvasha T. etc (2021) *Stan naukovo-innovatsiinoi diialnosti v Ukraini u 2020 rotsi* [State scientifically innovative to activity in Ukraine in 2020 year: scientifically analytical message T]. K. UkrINTEI. (in Ukrainian)
- [6] Fedulova, L. (2013) Innovatsiinyi rozvytok: evoliutsiia pohliadiv ta problemy suchasnoho usvidomlennia [Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern]. *Ekonomichna teoria*, vol. 2, pp.28-45.
- [7] Taran S., Yavors'kyi P. (2021) *Analiz torhivli posluhamy mizh Ukrainoiu ta YeS: kroky dlia zbilshennia eksportu posluh i pohlyblennia sektoralnoi intehratsii z YeS* [Analiz torhivli posluhamy mizh Ukrayinoyu ta YES: kroky dlya zbil'shennya eksportu posluh i pohlyblennya sektoral'noyi intehratsiyi z YES]. Tsentr analityky mizhnarodnoyi torhivli Trade+, Kyiv's'ka shkola ekonomiky. (in Ukrainian)
- [8] Schumpeter J. (2007) *Teoriya Ekonomicheskogo Razvitiya. Kapitalizm, Sotsializm i Demokratiya* [The Theory of Economic Development, Capitalism, Socialism, and Democracy]. Moscow: Eksmo. (in Russian)
- [9] Denzau, A. and North, D. (1994) Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*, vol. 47, no 1, pp. 3-31.

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264511pp14-21
УДК 330.341.4

Климова К.С., аспірант кафедри економіки

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0003-3873-2277

e-mail: klymova.kateryna@gmail.com

Klymova Kateryna, Postgraduate student of the Department of Economics

Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro

ORCID ID: 0000-0003-3873-2277

e-mail: klymova.kateryna@gmail.com

Науковий керівник: д.е.н., проф., академік АЕНУ Гончаренко О.В.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО АГРОБІЗНЕСУ

INSTITUTIONAL ASPECTS OF INNOVATIVE AGRICULTURAL DEVELOPMENT

Визначені вектори глобальних трансформацій світової економіки та напрями модернізаційних перетворень національної економіки в контексті реалізації інноваційного розвитку та поширення інноваційних форм бізнесу.

Констатовано важливість формування системного базису підтримки інноваційної динаміки в національній економіці та її галузях, що ґрунтується на інструментах інституціонального регулювання, стимулюванні попиту й пропозиції інновацій, інфраструктурному, інформаційному, комунікативному забезпеченні інноваційного зростання.

Обґрунтовані інноваційні переваги розвитку агробізнесу та аргументовані еволюційні й інституціональні обмеження формування ефективного інституту агроінновацій. Запропоновано запровадження елементів інституціонального проектування в агробізнесі та реалізацію стратегії «проміжних інститутів», яка передбачає формування оптимального економічного інституту за допомогою реалізації перехідних його форм або створення набору проміжних інститутів, які поступово змінюються й витісняються один одним при введенні чи коригуванні інституцій.

Ключові слова: модернізація, інновація, інноваційний розвиток, інноваційний бізнес, інститут, інституціональне проектування.

The vectors of global transformations of the global economy and the directions of modernization transformations national economy in context of the implementation of innovation development and the dissemination of innovative business forms are determined. Focused on systematic issues of institutional development of the innovation development of the national economy: ineffectiveness of the established institutions and institutions of innovation and regulatory policy, unfavorable to innovation of the economic environment, underdevelopment of innovation infrastructure, limited tools for institutional development, credit and investment support of commodity producers.

The importance of forming a systematic basis for supporting innovation dynamics in the national economy and its industries based on institutional regulation instruments, stimulating demand and supply of innovations, infrastructure, informational, communicative provision of innovation growth. The objective character of social reproduction is accented, deepening processes of division of labor, the dissemination of the production form of cooperation and specialization in conditions of globalization changes.

The well-founded innovative advantages of agribusiness development, the importance of distribution of agrinnovations in technological processes, products, marketing and labor organization, which will allow to preserve export positions and increase the value added as a

result of providing a higher level of technological. Argumentated evolutionary and institutional restrictions on the formation of an effective institute of agrinnovations.

Described advantages and disadvantages of institutional design tools: transplantation of institutes; entering new institutions, correction of existing routine. The introduction of elements of institutional design in agribusiness and the implementation of the strategy of "intermediate institutes", which envisages the formation of the Optimal Economic Institute, through the implementation of transitional forms or the creation of a set of intermediate institutions, which are gradually changing and displaced by each other when administering or adjusting institutions.

Key words: *modernization, innovation, innovation development, innovative business, institute, institutional projecting.*

JEL Classification: *E61; O31*

Постановка проблеми. Стрімкі глобальні зміни й технологічний прогрес, детерміновані новітньою промисловою революцією (індустрія 4.0), обумовлюють модернізаційні зміни економічного середовища та актуалізують потребу в підсиленні або формуванні специфічних національних факторів конкурентоспроможності.

Національна економіка має інноваційні перспективи за умов наявності високотехнологічних галузей і виробництв, галузевої інноваційної інфраструктури й технологічних кластерних об'єднань, розвитку й «включеності» в єдиний інноваційний процес освітнього та науково-дослідних секторів. Дані процеси отримують додаткові перспективи в умовах глобальних трансформацій зовнішніх та внутрішніх ринків і моделей праці, поширення нових освітніх напрямів, програм, професій, актуалізації інноваційних форм зайнятості й видів діяльності, появи значного сегменту нетипової форми зайнятості й попиту на високотехнологічні та наукомісткі робочі місця.

Загальні тренди модернізаційних перетворень обумовлюють зміни в протіканні сучасних економічних процесів, змінюють їх вектори і тенденції. Загальний вектор змін безпосередньо впливає і на організацію агробізнесу, для якого інноваційний шлях є єдиним і можливим способом залишатись в колі провідних експортерів світового ринку та нарощувати додану вартість виробництва внаслідок забезпечення вищого рівня технологічності. Зазвичай серед перешкод розвитку агробізнесу на інноваційних засадах виділяють фінансові обмеження, брак інфраструктури, відсутність податкових привілеїв, обмежену державну підтримку. Разом із тим, значно меншої уваги приділяється інституціональним чинникам забезпечення інноваційних змін в агросфері, реалізації програмно-цільового підходу в планування інноваційних перетворень та врахуванні специфічних (у тому числі національних) особливостей організації інноваційного процесу в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація інноваційних перспектив розвитку агробізнесу обумовлює дослідження онтологічних передумов і теоретичних засад інституціонального регулювання інноваційного процесу. Інструменти регулювання інноваційної динаміки та інституціональні регулятори інноваційного розвитку досліджувались в працях вітчизняних й закордонних вчених із використанням різноманітного спектру методологічних і методичних прийомів [4; 9-11]. Дослідження інструментів екзогенного й ендогенного впливу, формальних норм, сприятливих для інноваційної динаміки та можливості й перспективи створення ефективних інноваційних інститутів в агробізнесі здійснено в працях О. Гончаренко, П. Саблука, Ю. Теслюк, М. Маліка, Л. Федулової, О. Шпикуляка, О. Шубравської [1-3;7;10].

Новітній доробок дослідження інноваційної динаміки збагачений методологічним різноманіттям й конкретизацією елементів інституціонального регулювання та проектування інноваційних трансформацій. Разом з тим, при значному загальному й різноманітній методології наукових праць, присвячених інституціональній проблематиці та інституціональному регулюванню, залишаються доволі дискусійними питання реалізації інструментарію регулювання інноваційних трансформацій саме в агробізнесі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення сучасних тенденцій розвитку інноваційного агробізнесу та обґрунтування елементів інституціональних проектування інноваційних трансформацій в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новітній етап промислової революції змінив темпи і терміни дифузії передових технологій, які використовують переваги цифровізації, автоматизації процесів та мережевої взаємодії. Інноваційні зміни сприяють інтеграції або поєднанню технологій, послуг, продуктів, різних галузей, інфраструктури. Індикаторами змін постали збільшені обсяги інноваційної продукції та інноваційних форм організації бізнесу, поширення IT-послуг на більшість сфер виробничої діяльності, аутсорсинг бізнес-процесів, консалтинг, зростання обсягів фінансових та ділових послуг. Попит на подібні категорії послуг постійно зростає, він супроводжується організацією мережевих інформаційно-комунікаційних платформ, удосконаленням технічного забезпечення, технологіями та динамікою доданої вартості.

За результатами компаративного аналізу інноваційної спроможності серед європейських країн, що оприлюднюються в розрахунках європейського інноваційного табло у 2020 році національну економіку визначено як країну «повільного інноватора», фактично аутсайдера. Найслабшими факторами для вітчизняної економіки були названі: фінансове забезпечення інноваційної діяльності, державну підтримку інноваційного розвитку, привабливість та результативність дослідницької системи, інтелектуальні активи (рис. 1). Оцінка перспектив національного господарства щодо спроможності впроваджувати та використовувати проривні технології за індексом «готовності до інновацій» засвідчила низькі показники за рівнем розвитку і функціонуванням інноваційної інфраструктури, доступністю інвестиційних і кредитних ресурсів для приватного бізнесу [6, с.10].

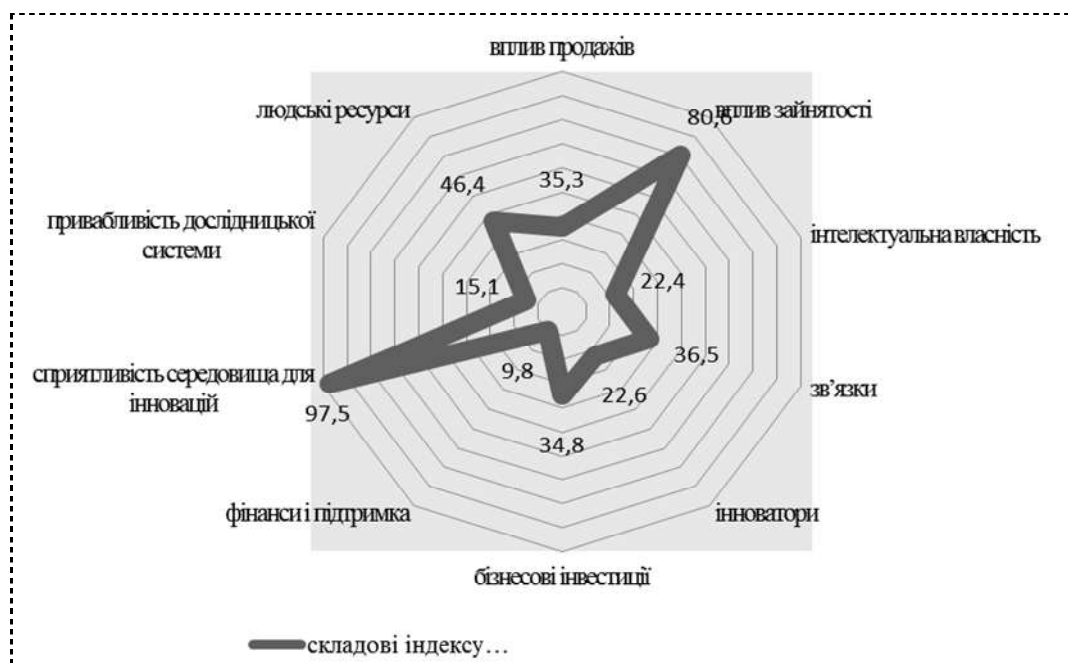

Рис. 1. Складові Європейського інноваційного табло для України (2020 р.)
Джерело: побудовано за [6, с.10]

Відтак можемо виділити системні проблеми інституціонального забезпечення інноваційного розвитку національної економіки: неефективність сформованих державних інститутів і інституцій інноваційного спрямування та регуляторної політики, несприятливе для інновацій економічне середовище (має забезпечуватись дією базисних інститутів економіки), нерозвиненість інноваційної інфраструктури, обмеженість інструментів

інституціонального забезпечення розвитку, кредитної й інвестиційної підтримки для товаровиробників, які здійснюють інноваційну діяльність, незахищеність прав інтелектуальної власності, переважно низька патентна активність.

Еволюційними обмеженнями інноваційного розвитку залишаються: низькі й нестабільні обсяги фінансування наукових досліджень і розробок, непривабливість наукової діяльності для молодих дослідників, скорочення частки дослідників та наукових структур, низькотехнологічна спрямованість експорту.

Цифровими змінами глобальної макросистеми детерміновані не тільки ринок праці й форми організації сучасного бізнесу, а й традиційні галузі економіки і суб'єкти господарювання, яким не завжди властива високотехнологічна діяльність. Відповідаючи на виклики структурних змін, сфера послуг почала пропонувати більш гнучкі формати робочого часу й робочого дня, що сприяло підвищенню мобільності трудових ресурсів й поширенню нових бізнес-технологій та інноваційних форм підприємництва. В аграрній сфері також почали залучатись послуги аутсорсингу, аутстафінгу, консалтингу. Разом з тим, через недостатнє правове забезпечення сучасних бізнес-технологій, суперечливість у формалізації даних форм діяльності у нормах цивільного й господарського права, надмірне фіскальне адміністрування, - інноваційний агробізнес не отримав поширення в національній економіці. В той же час, об'єктивний характер суспільного відтворення, обумовлений поглибленням процесу поділу праці, поширення виробничої форми кооперації та спеціалізації в умовах модернізації детермінують поширення агроінновацій в технологічних процесах, продуктах, маркетингу й організації праці.

Саме організаційні інновації обумовлюють поширення в аграрному виробництві нових форм ведення господарювання, інтеграційних утворень, умов праці. В той же час, різновекторна спрямованість розвитку світового і національного господарства та домінування інформаційного тренду розвитку обумовлюють пошук резервів модернізації національного господарства і агробізнесу. Інноваційна модернізація передбачає збільшення частки інноваційних сільськогосподарських товаровиробників і розширення переліку інноваційних послуг, що має реальні перспективи тільки в умовах створення чи модернізації наявного інституціонального середовища, сприятливого для функціонування інноваційних суб'єктів національної економіки.

Враховуючи сучасні реалії і перспективи поширення інноваційного агробізнесу важливим вбачаємо запровадження елементів інституціонального проектування в даній галузі і врахувати специфічні особливості національної економіки, які можуть визначити перехідну форму становлення інституцій й інституту агроінновацій. Прихильники інституціональної теорії, обґрунтовували елементи й стратегії інституціонального проектування для забезпечення модернізаційних змін, що потребує запровадження до діючого інституту стимулів і обмежень, які сприятимуть ефективному функціонуванню [9-11].

Процеси інституціонального проектування здатні забезпечити декілька можливих варіантів змін діючих інституцій: запровадження нових норм (елементів) інституціонального середовища, що являє собою трансплантацію інституту (А); введення до існуючого інституту нової норми або інституції (інституцій; В), корегування діючих рутинізованих формальних норм (С), (рис. 2). Корегування інституцій не завжди потребує змін правових норм, а зміни за типами А і В, переважно, пов'язані із зміною діючих формальних норм.

Імпортування інноваційного інституту в вихідному форматі (з іншої господарської системи), як доводить практика реформування і підтверджують експерти, унеможливлене тим, що інституціональний ресурс в новому середовищі має відповідати сукупності умов, наявних ресурсів і чинників господарювання. В подібних трансформаціях впливи екзогенних чинників викликають модифікації і трансформації трансплантованих форм.

Реалізація процесу трансплантації інституцій та їх елементів обумовлює врахування властивих для даного процесу ризиків, обмежень та дисфункціональних станів. За умов неврахування подібної специфіки можлива атрофія імпортованого інституту, адже він може не стати органічною складовою наявного інституціонального середовища і не відповідати неформальним й культурним чинникам та цінностям. Окрім атрофії, можливе

«відторгнення» імпортованого інституту, коли трансплантація проводиться у примусовому порядку або активізуються альтернативні інститути; інституціональні конфлікти, які можливі при «викривленні» трансплантованої форми інституту (несумісність існуючих і імпортованих інститутів, що утворює «інституціональні пастки»).

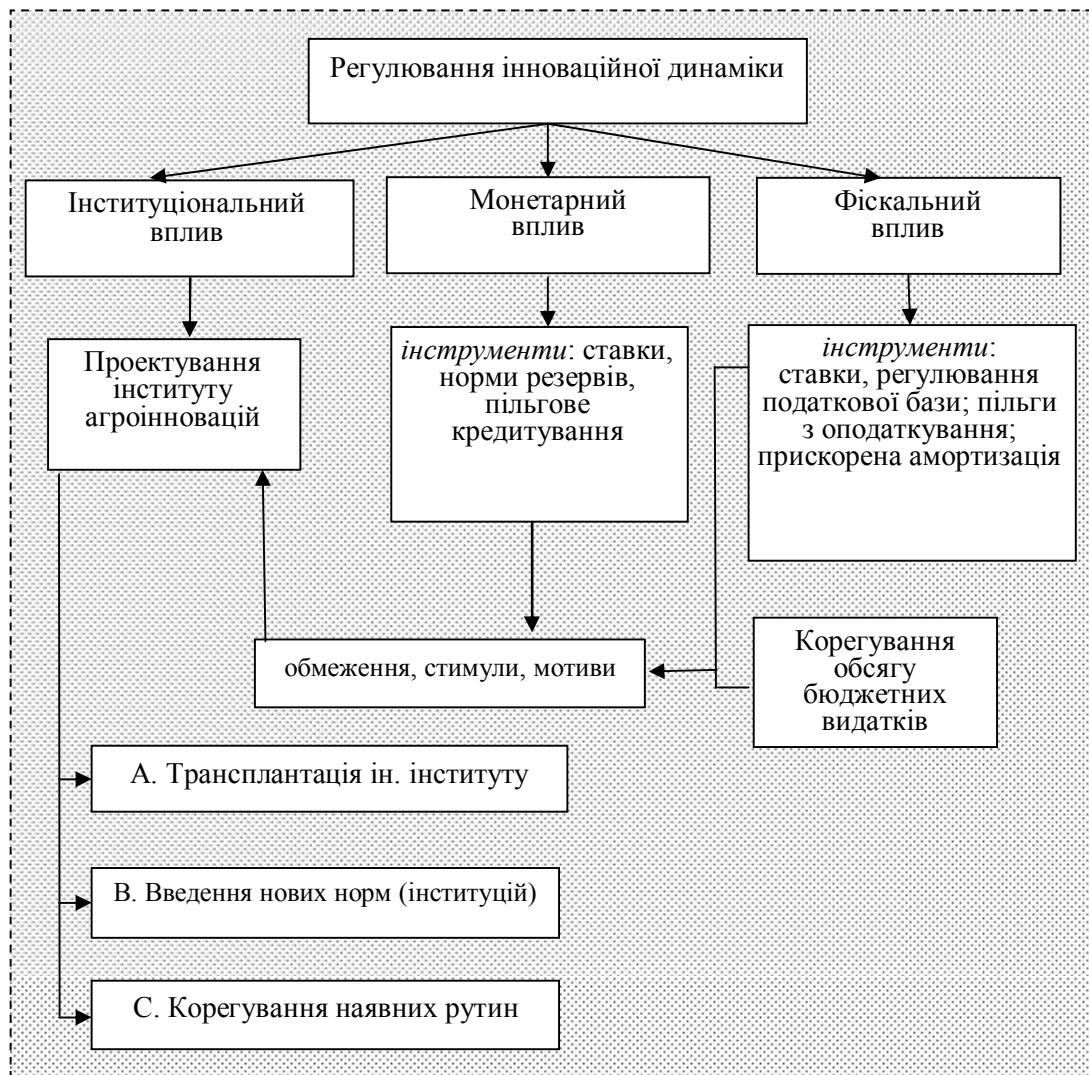

Рис. 2. Механізм модернізаційних змін інституту агроінновацій

Джерело: розроблено автором

Відправною точкою для реалізації процедур інституціонального проектування виступає низька ефективність діючого інституту і неузгодженість наявних формальних умов його функціонування з неформальними обмеженнями. Окрім того, інституціональне проектування важливе при невідповідності запроваджуваних формальних норм (або змін діючих) існуючим, в даному економічному середовищі, еволюційним обмеженням. Для ідентифікації таких передумов необхідно конкретизувати інституціональний формат («бажаний ідеал») перспективних змін та обґрунтувати шляхи досягнення із визначенням формату потрібних змін інституту або за процедурою запозичення економічного інституту (трансплантації). Трансплантації інститутів обумовлюють необхідність обґрунтування відповідної стратегії: шокової терапії, «виращування» інститутів або запровадження стратегії «проміжних інститутів». Вважаємо, що в агропромисловому виробництві України, з огляду на можливі втрати ресурсів, часу і ризики, – найбільш привабливою стратегією

формування оптимального інституту агроінновацій може бути стратегія «проміжних інститутів». Вона передбачає створення ефективного економічного інституту за допомогою реалізації перехідних його форм або створення «ланцюга» з набору проміжних інститутів, які поступово змінюються й витісняються один одним при введенні чи коригуванні інституцій. Важливо враховувати, що позитивні зміни можливі в межах діючих еволюційних обмежень і за умов сприятливого інституціонального середовища. Подібна стратегія мінімізує проблеми адаптації при трансплантації інститутів й появу дисфункціонального стану або «інституціональної пастки». Мінімізується, за таких умов і проблема «відторгнення» інституту, адже модифікації й модернізації відбуваються поступово і не мають радикальний характер.

Пропонуючи модернізацію наявного інституціонального середовища й інноваційного інституту важливо окреслити інституціональні й еволюційні обмеження на шляху до проектування змін. Так не тривалий період ринкових взаємодій в національній економіці не став сприятливим для поширення інноваційних бізнес-технологій, внутрішній ринок вузькосегментований і недостатньо розвинутий, ключові галузі потребують значних інвестиційних ресурсів, конкуренція не завжди чесна, економіка залежна від енергетики, а сфера сучасних послуг відрізняються не високою якістю їх надання й високою ціною.

Інноваційні перспективи економіки й агробізнесу пов'язані із потенціалом високотехнологічного виробництва та наявністю наукоємного сектору. Саме на першому етапі інноваційного процесу продукуються новації, які в подальшому забезпечують інноваційних суб'єктів економіки високотехнологічним і конкурентоспроможним продуктом. На шляху забезпечення цілісності інноваційного процесу й продукування наукового продукту для агробізнесу знаходяться неефективні і слабкі державні структури, інститути, інституції; несприятливе для інноваційного бізнесу середовище; обмеженість бюджетних, податкових і монетарних стимулів.

Висновки з даного дослідження. Постіндустріальні зміни глобального ринку й специфічні національні реалії обумовлюють формування системної основи для підтримки інноваційної динаміки в національному господарстві і його галузях, що ґрунтується на інституціональному регулюванні, інструментах стимулювання попиту і пропозиції інновацій, інфраструктурному і інформаційно-комунікативному забезпеченні інноваційного зростання. Об'єктивні процеси суспільного відтворення, поглиблення процесів поділу праці, поширення кооперації та спеціалізації в умовах модернізаційних змін детермінують поширення агроінновацій в технологічних процесах, продуктах, маркетингу й організації праці.

З огляду на сучасні реалії й перспективи поширення інноваційного агробізнесу важливим вбачаємо реалізацію інституціонального проектування в даній галузі з урахуванням специфічних особливостей національної економіки, які можуть визначити перехідну форму становлення інституцій й інституту агроінновацій. Реалізація стратегії проміжних інститутів та процедур інституціонального проектування в напрямі формування ефективного інституту агроінновацій потребує оцінки його вихідного стану; проектування проміжних форм; створення модифікованого інституту.

Активізації інноваційних форм агробізнесу не сприяють діючі формати взаємовідносин між товаровиробниками та органами різних рівнів влади; недостатня інтеграції виробників в реалізації інноваційного процесу; рестрикційна система інституціональних стимулів та мотивів; правове забезпечення власності і виконання контрактних відносин; існуючі неформальні норми та майже відсутня інституціональна довіра. Інституціональні проблеми національної економіки не сприяють трансплантації досягнень світової господарської практики, нових бізнес-стратегій, інноваційної інфраструктури, інформаційних комунікацій.

Список використаної літератури

1. Гончаренко О.В., Теслюк Ю.В. Функціонал базисних інститутів економіки в забезпеченні інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8373> (дата звернення: 25.04.2022).
2. Гончаренко О.В., Самілик Т.М., Теслюк Ю.В. Інституціональні детермінанти розвитку інновацій в агропромисловому виробництві. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7698> (дата звернення: 25.04.2022).
3. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Лузан О.Ю. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2013. № 4. С.86-92.
4. Мельник О.Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6 (120). С.18-25.
5. Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
6. Писаренко Т.В., Куранда Т.К., Кваша Т.К. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: науково-аналітична записка. К.: УкрІНТЕІ, 2021. 39 с.
7. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С.28-45.
8. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Перспективи модернізації аграрного сектору України. *Економіка України*. 2013. № 8 (261). С.64-76.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. М.: ЭКСМО, 2007. 864 с.
10. Denzau, A., North, D. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*. 1994. Vol. 47. № 1. P. 3-31.
11. Hodgson G. M. The Approach of Institutional Economics. *Journal of Economic Literature*. 1998. Vol. 36. № 1. P. 166-192.

References

- [1] Honcharenko O., Teslyuk Yu. (2020) Funktsional bazysnykh instytutiv ekonomiky v zabezpechenni innovatsiinoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva [Functional of basic institutions in providing innovative development of agricultural production]. *Efektivna ekonomika*, vol. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8373> (accessed 25 April 2022).
- [2] Honcharenko, O., Samilyk, T., Teslyuk, Yu. (2019) Instytutsionalni determinanty rozvytku innovatsii v ahropromyslovomu vyrobnytstvi [Institutional determinants of innovation development in agricultural production]. *Efektivna ekonomika*, vol. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7698> (accessed 25 April 2022).
- [3] Malik M.U., Shpikyliak O.G., Lyzan O.Y. (2013) Instytuty y instytutsii u rozvytku intehratsiinykh protsesiv v ahrarnii sferi [Institutes and institutions in the development of integration processes in agriculture]. *Ekonomika APK*, vol. 4, pp.86-92.
- [4] Melnik O. (2011) Formuvannia metodolohichnykh pidkhodiv u doslidzhenniakh innovatsii ta innovatsiinoho rozvytku [Formation of methodological approaches in innovation research and innovation]. *Aktualni problemi ekonomiky*, vol. 6, pp. 18-25.
- [5] Sabluk P.T., Shpikuliak O.G., Kurilo L.I. (2010) *Innovatiinai diulnist v agrarnii sferi: instutusionalnii aspekt* [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects]. Kyiv: NNZ IAE. (in Ukrainian)
- [6] Pysarenko T., Kuranda K., Kvasha T. etc (2021) *Stan naukovo-innovatsiinoi diialnosti v Ukraini u 2020 rotsi* [State scientifically innovative to activity in Ukraine in 2020 year: scientifically analytical message T]. K. UkrINTEI. (in Ukrainian)
- [7] Fedulova, L. (2013) Innovatsiinyi rozvytok: evoliutsiia pohliadiv ta problemy suchasnoho usvidomlennia [Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern]. *Ekonomichna teoria*, vol. 2, pp.28-45.

-
- [8] Shybravska O.B., Prokopenko K.O. (2013), Perspektyvy modernizatsii aharnoho sektoru Ukrainy [Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 64-76.
- [9] Schumpeter J. (2007) *Teoriya Ekonomicheskogo Razvitiya. Kapitalizm, Sotsializm i Demokratiya* [The Theory of Economic Development, Capitalism, Socialism, and Democracy]. Moscow: Eksmo. (in Russian)
- [10] Denzau, A. and North, D. (1994) Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*, vol. 47, no 1, pp. 3-31.
- [11] Hodgson, G. M. (1998) The Approach of Institutional Economics, *Journal of Economic Literature*, vol. 36, no 1, pp. 166-192.

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264519pp22-29

УДК 631.1:574:332.33

Коренюк П.І., доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту організацій і адміністрування

Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

ORCID ID: 0000-0001-8321-3199

e-mail: korenyukp@gmail.com

Koreniuk Petr, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Management of Organizations and Administration

Dniprovsk State Technical University, Kamianske

ORCID ID: 0000-0001-8321-3199

e-mail: korenyukp@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА ФІНАНСОВІ ЧИННИКИ ІНВАЙРОМЕНТАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

ORGANIZATION PRINCIPLES AND FINANCIAL FACTORS OF INVIROMENTAL MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS

Певна обмеженість природних ресурсів певною мірою сприяє проблемі інвайроментальних протиріччя у відносинах: людина - природа - суспільство. Критеріальним принципом має стати те, що у природи потрібно брати не те, що потрібно людині для задоволення власних потреб, а те, що реально може дати природа без збитків для процесу самовідтворення. Важливим є триєдиний підхід в інвайроментальному менеджменті, де економіка, екологія та соціальні наслідки матимуть паритетність при вирішенні виробничих проблем життєдіяльності людини. Отже, для гармонізації еколого-суспільних відносин потрібно знайти паритет між економічними й екологічними складовими елементами продуктивних сил. На нашу думку, на мікрорівні доцільно передбачати визначення потреби у фінансових ресурсах для здійснення заходів щодо розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу.

Ключові слова: менеджмент, інвайроментальний, ресурси, організаційні, потенціал, паритет.

The field of nature management is an important component of the national economy, because it ensures the implementation of the economic use of natural resources and the preservation of the environment as a factor of socio-economic growth. The essence and content of environmental management consists in obtaining a multiplier profit from nature-reproducing activities based on parity between ecological, economic and social components. In essence, environmental management studies economic methods of managing the natural conditions of human habitat in parity with ecological and social components. At the same time, the limitation of natural resources contributes to a certain extent to the problem of contradiction in the relationship: man - nature - society. It is important to have a triune approach in environmental management, where economy, ecology and social consequences will have parity when solving production problems of human life. It is necessary to find an optimum between the needs of human society and the potential opportunities of the natural environment. It is necessary to take resources from nature not in the amount that is needed to satisfy human needs, but in the amount that it can give without damage to its recovery process. As human society develops, economic-ecological contradictions are intensifying. And at the same time, the role of environmental management as a tool for inhibiting and resolving them is growing. The role of the manager of the natural environment is significant in achieving a multiplier economic and ecological effect. The capital invested in environmental protection measures will definitely give an economic return in the strategic plan: the quality of food products, the health of the population, etc. With the help of the above-mentioned economic methods, the application of economic levers will contribute to

the growth of the efficiency of environmental management in the branches of the national economy. In our opinion, at the micro level, it is appropriate to provide for the determination of the need for financial resources for the implementation of measures for the expanded reproduction of natural resource potential, the determination of criteria for the selection of alternative sources of financing environmental programs and projects.

Key words: *management, environmental, resources, organization, potencial, parity.*

JEL Classification: *L10; Q29*

Постановка проблеми. В Україні практично не сформовано теоретико-методологічних та організаційних засад інвайроментального менеджменту як складової загальної концепції державної політики. Екологічні та економічні проблеми, як показує досвід, є взаємозалежними, а екологічну безпеку при цьому доцільно розглядати як складову частину національної безпеки. Природа інвайроментального менеджменту як економічної категорії полягає у тому, що з одного боку суб'єкт господарювання акумулює характерні для підприємницької діяльності риси: ризик, ініціативність, винахідливість і самостійність, з другого – ресурсна, організаторська та творча функції підприємця спрямовані на дотримання чинних екологічних стандартів, вимог і нормативів, тобто має чітко визначену еколого-економічну спрямованість. Сутність та зміст інвайроментального менеджменту полягає в отриманні мультиплікаційного прибутку від природовідтворювальних заходів на основі паритету між екологічною, економічною та соціальною складовими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі положення і позиції проблему визначення організаційних засад та фінансових чинників інвайроментального менеджменту прямо чи опосередковано були започатковані та відображені в працях таких видатних вчених як Ари де Гиус [1], Аурелио Печчеї [2], В. А. Голян [3], Б. М. Данилишин [3], М. З. Згуровський [5], Капра Фритьоф [6], Ким Чан [7], О. М. Кліменко [8], Я. Клісінські [15], С. В. Князь [4], В. Козюк [13], П. І. Коренюк [9, 10, 15], А. Крисоватий [13], В. Й. Куценко [11], Т. Р. Мальтус [12], М. А. Машенко [8], О. В. Островська [14], В. Паламарчук [15], Рене Моборн [7], С. Савельєва [13], В. Г. Триниса [6], М. А. Хвесик [3], І. Г. Черваньов [14] та інших не менш видатних вчених. Сфери застосування інвайроментального менеджменту досить різноманітні: у виробничій сфері – це може бути переробка та утилізація відходів, використанням альтернативних джерел електроенергії, виробництвом природоохоронного обладнання і пристроїв контролю, у сфері послуг – консалтинг, екологічне страхування та інші галузі. Використовується приватна ініціатива при контролі державних служб, консультуванні відповідними фахівцями та громадського контролю з боку суспільства. Модель враховувала взаємодію п'яти основних факторів, які визначають даний розвиток: народонаселення; природні ресурси; продовольство; капітал; природне середовище. Проте ряд таких проблемних питань, як, наприклад, розробка організаційних засад та виявлення альтернативних фінансових важелів інвайроментального менеджменту вимагають свого подальшого вирішення на методологічному, методичному та практичному рівнях.

Формулювання цілей статті є визначення організаційних засад та пріоритетних фінансових чинників інвайроментального менеджменту в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу для дослідження. Існуючі екологічні деструктиви та перекося щодо використання природно-ресурсних благ якраз і були зумовлені «другорядністю» вирішення проблем природокористування в спектрі пріоритетів державної економічної політики. Чи не найбільш дестимулюючий вплив на динаміку залучення природних ресурсів у господарський обіг та збереження природного середовища здійснює інституціональна невпорядкованість розвитку природно-ресурсної сфери. В сучасних умовах виникає потреба здійснити комплексну еколого-економічну оцінку території України; розробити та впровадити галузеві схеми збереження та розширеного відтворення природних ресурсів; землевпорядкування території; сформувати водозахисні смуги; впровадити біологічні методи ведення сільського господарства. Окремо віхою виступає прийняття програмного документу

"Порядок денний на 21 сторіччя" на Конференції 1992 р. в Ріо-де-Жанейро, що містить план дій з природного середовища на межі двадцятого та двадцять першого сторіччя (табл. 1).

Таблиця 1. Роки прийняття законів з збереження природного середовища

Країна	Закон про збереження природного середовища	Закон про збереження водних ресурсів	Закон про контроль за відходами	Закон про збереження атмосферного повітря	Закон про екологічну експертизу
США	1970	1972	1965	1963	1969
Японія	1967	1959	1970	1962	1973
Франція	1976	1964	1975	1974	1976
Німеччина		1957	1972	1974	1975
Швеція	1969	1969	1975	1969	1969
Великобританія	1974	1961	1974	1956	
Україна	1991		1998	1992	1995

В інтегрованому значенні природне середовище включає такі види екологічних зв'язків: природні екологічні системи, не порушені людиною; модифіковані екологічні системи, тобто частково видозмінені у процесі господарської діяльності природні системи; трансформовані екологічні системи, тобто природні системи, повністю перетворені людиною для задоволення економічних потреб [3, 8, 10].

Так, можна зробити помилку, за яку заплатять нащадки дорогою ціною. Взагалі користуючись благами природи, ми маємо зрозуміти, що ми їх взяли не в спадок від предків, а в борг у нащадків. Це принципово, адже нащадкам потрібно передати екологічно чисте природне середовище планети. Критеріальним принципом має стати те, що у природи потрібно брати не те, що потрібно людині для задоволення власних потреб, а те, що реально може дати природа без збитків для себе, для процесу розширеного відтворення природних ресурсів. Чинний фінансово-кредитний механізм недостатньо адаптований до потреб управління природовідтворювальною діяльністю. На нашу думку, на мікрорівні доцільно передбачати визначення потреби у фінансових ресурсах для здійснення заходів щодо розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу, визначення критеріїв вибору альтернативних джерел фінансування екологічних програм і проектів (рис. 1).

Вплив екологічних факторів на національну економіку є визначаючим, адже сфера матеріального виробництва безпосередньо залежить від ресурсної бази, територіального базису та природної сировини, а якість і кількість останніх визначають як можливості, так і межі економічного зростання (рис. 2).

Обмінні процеси між природою та суспільством обумовили вдосконалюю знярядь праці з використання, відтворення та збереження природних ресурсів. Темпи росту можливостей значно перевищують темпи зростання антропогенного тиску на довкілля.

Вступаючи у виробничі відносини, людина виробляє необхідні для забезпечення власної життєдіяльності матеріальні, культурні та духовні блага у вигляді товарів та послуг природного походження. Весь комплекс життєвонеобхідних благ має або пряме природне походження або вторинне чи третинне походження природного характеру. У кінцевому результаті все взято з природи. Отже, процес виробництва доцільно ототожнювати з процесом природокористування. Такий природофільний підхід кардинально визначає форму суспільної діяльності людей. Існуючі підходи в управлінні природокористуванням не забезпечують погодження екологічних цінностей та економічних результатів управління якістю довкілля.

Рис. 1. Фінансові чинники та інструменти розвитку інвайроментального менеджменту

В інвайроментальному менеджменті доцільно виділити такі функціональні блоки: ресурсовикористання; конструктивну трансформацію природних ресурсів з виробничого використання у заповідні території; розширене відтворення природно-ресурсного потенціалу; збереження (просте відтворення) природних ресурсів; управління якістю довкілля економічними (непрямими) методами; екологічний моніторинг. За сутністю інвайроментальний менеджмент вивчає економічні методи управління природними умовами середовища мешкання людини у паритеті з екологічними та соціальними складовими.

В той же час обмеженість природних ресурсів певною мірою сприяє проблемі протиріччя у відносинах: людина - природа - суспільство. Природне середовище та національна економіка при нинішньому рівні розвитку продуктивних сил не перебувають у гармонічній рівновазі. В сучасних умовах спостерігається тенденція росту індустріального тиску в першій, і особливо другій половині двадцятого сторіччя. Але всі рекорди по антропогенному навантаженню побив початок 21 сторіччя. Науково-технічний прогрес неоднозначне впливає на природу: з однієї сторони, зростає проблема відходів, а з іншої – людина має все могутніші важелі для того щоб привести зовнішнє природне середовище до первісного незайманого стану, гармонізувавши відносини: людина - природа - суспільство (рис. 3).

Важливим є триєдиний підхід в інвайроментальному менеджменті, де економіка, екологія та соціальні наслідки матимуть паритетність при вирішенні виробничих проблем життєдіяльності людини. Необхідно знайти оптимум між потребами людського суспільства і потенціальними можливостями природного середовища. У природи потрібно брати ресурси не у кількості, яка потрібна для задоволення потреб людини, а у тій кількості, яку вона може дати без збитків для свого відновлювального процесу. Одним з дійових економічних засобів виступає екологічне підприємництво (рис. 4.).

Рис. 2. Фактори негативного впливу національної економіки на природне середовище
Джерело: складено за [1]

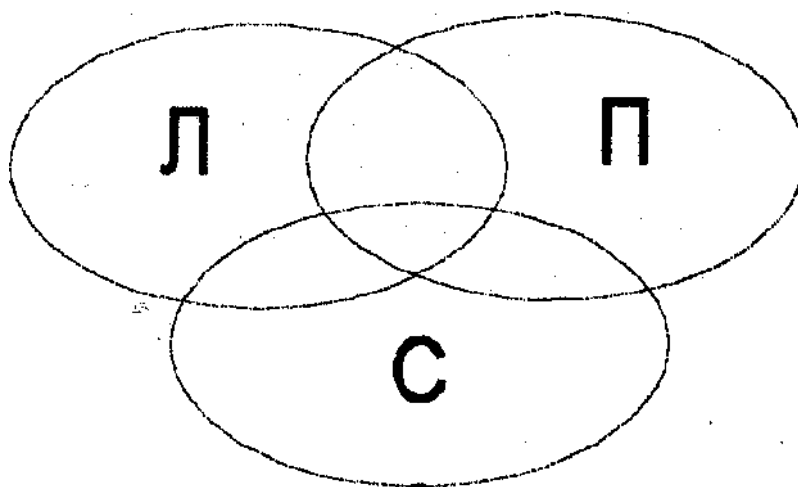

Рис. 3. Схема взаємодії людини, суспільства, природи
Джерело: складено за [10]

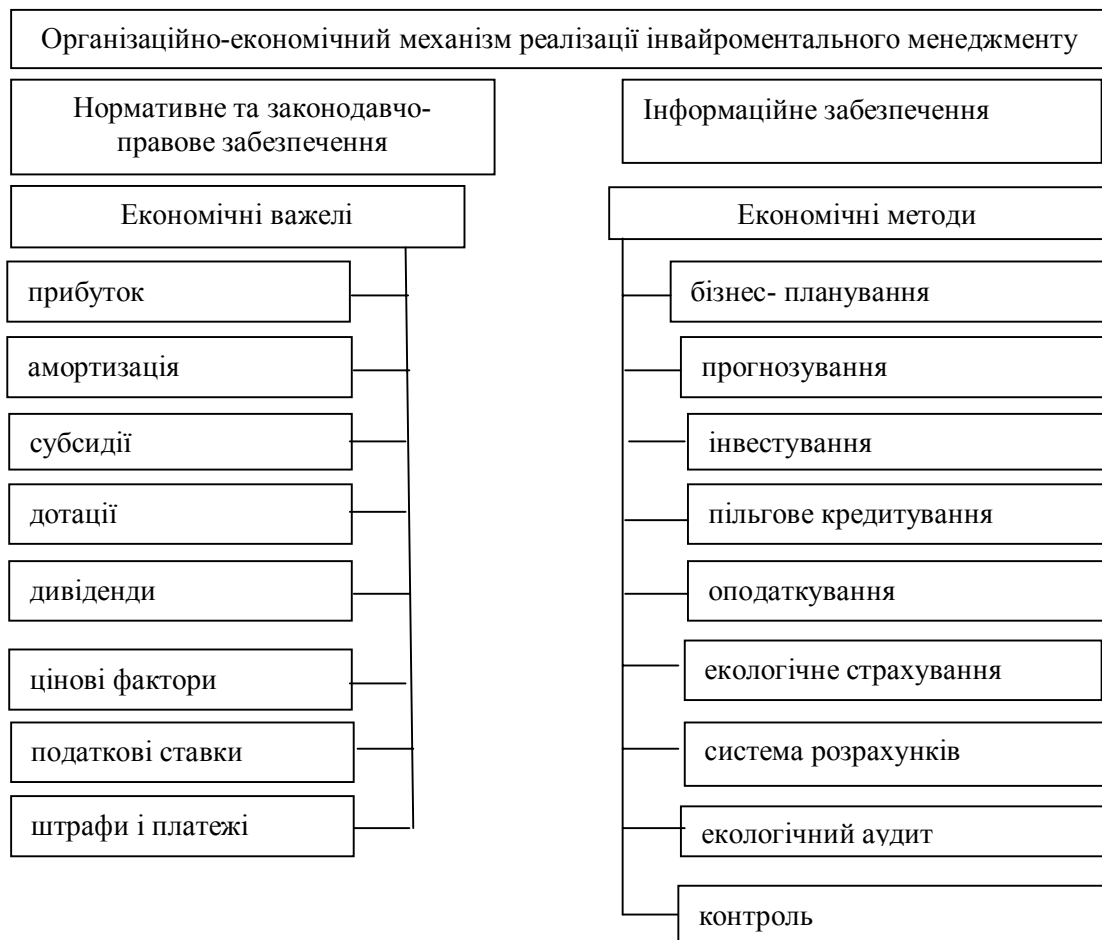

Рис. 4. Складові елементи організаційно-економічного механізму реалізації інвайроментального менеджмента в національній економіці
Джерело: складено за [9]

Об'єктивні економічні закони в результаті взаємодії людського суспільства та природи тісно переплітаються із законами природи, у результаті чого виникають складні економіко-еколого-соціальні відносини, дослідженням яких здійснюється з допомогою методологічного та методичного інструментарію інвайроментального менеджменту [8, 9, 10]. Підприємець чи державне підприємство шляхом екологічного підприємництва, яке неможливе без високопрофесійних менеджерів-екологів, зможе досягти сукупного економіко-екологічного ефекту, який за своєю природою є мультиплікаційним (здорове населення, потреба платити за лікарні і т.д.). По мірі розвитку людського суспільства економіко-екологічні протиріччя загострюються. І при цьому зростає роль інвайроментального менеджменту як інструмента для їх гальмування та розв'язування. Значну роль тут відіграє Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, його обласні та регіональні органи аж включно до кожного підприємства і до кожного працівника. В умовах ринкових відносин та цивілізованого підприємництва значно зростає роль та відповідальність спеціалістів-менеджерів екологічного профілю. Особлива роль в ефективності інвайроментального менеджменту відводиться екологічній освіті, культурі та, відповідно, формуванню екологічної свідомості. Одна з основних функцій, яка забезпечує процес управління і включення в нього менеджера - це функція контролю. Як тільки складений план природоохоронних заходів та затверджений для любого з вищевказаних рівнів, то вся діяльність повинна бути направлена на реалізацію. І тут контроль відіграє визначну роль. Інформація – екстремально важливий фактор.

Роль менеджера природного середовища (загального та конкретного спеціаліста) є визначальною у досягненні мультиплікаційного економіко-екологічного ефекту. Капітал, інвестований у природоохоронні заходи, обов'язково дасть економічну віддачу в стратегічному плані: якість продуктів харчування, здоров'я населення [10]. При допомозі вищевказаних економічних методів застосування економічних важелів сприятиме зростанню ефективності інвайроментального менеджменту в галузях національної економіки.

Висновки. Так, в сучасних умовах, виходячи з вище приведених результатів емпіричних та теоретичних досліджень, доцільно у виробничій діяльності орієнтуватися лише розширене відтворення ресурсів докільля з наступним збереженням на якісно новому етапі якісного стану. Проте ми не ставимо розширене відтворення ресурсів як самоціль на перспективу. Ми думаємо, що таке відтворення потрібно здійснювати до так званого «порогу насичення». Зрозуміло, що теоретично такий підхід є цілком можливим. Тобто на основі балансу між простим та розширеним відтворенням на якісно новому етапі ресурсів, ми вважаємо можна досягти гармонічного збалансованого використання природної складової продуктивних сил. На нашу думку, на мікрорівні доцільно передбачати визначення потреби у фінансових ресурсах для здійснення заходів щодо розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу, визначення критеріїв вибору альтернативних джерел фінансування екологічних програм і проектів. Трансформація макроекономіки на екологічні засади визначається рівнем розвитку процесів самофінансування екологічної безпеки на мікрорівні.

Список використаної літератури

1. Ари де Гиус. Живая компания. Санкт Петербург: Стокгольмская школа экономики в Санкт Петербурге. 2004.
2. Аурелио Печчеи. Человеческие качества. М. 1985. 312 с.
3. Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голян В.А. Економіка природокористування: підручник. К.: Кондор, 2010. 465 с.
4. Економіка природокористування та управління природоохоронною діяльністю: монографія / за заг. ред. д.е.н. С. В. Князя. Львів: «Львівська політехніка». 2014. 372 с.
5. Згуровський М.З. Сталий розвиток регіонів України: монографія. К.: НТУУ «КПІ», 2009. 197 с.
6. Капра Фритьоф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем. С англ. Под ред. В. Г. Триниса. К.: София, 2003. 335 с.
7. Ким Чан, Рене Моборн. Стратегия голубого океана. Манн, Иванов і Фербер. 2021. 336 с.
8. Кліменко О. М., Мащенко М. А. Інвайроментальна економіка: навчальний посібник. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 209 с.
9. Коренюк П. И. Эффективность использования и воспроизводства природно-ресурсного потенциала: финансовые факторы, доминирующие тенденции: монография. Днепропетровск: ДДФА, 2009. 368 с
10. Коренюк П. И. Менеджмент зовнішнього природного середовища. Дніпро: Національна гірничо академія України, 2001. 222 с.
11. Куценко В. Й. Економіка майбутнього – духовна економіка: монографія. Дніпро: ДНУ. 2011. 196 с.
12. Мальтус Т. Р. Опыт о законе народонаселения. Москва: Директ – Медиа, 2014. 204 с.
13. Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України : моногр. / [В. Козюк, А. Крисоватий, Є. Савельєв та ін.] ; за наук. ред. проф. А. Крисоватого і Є. Савельєва. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 504 с.
14. Черванов И. Г., Островская Е.В. Инвайроментальный менеджмент в канве устойчивого развития и обучения менеджеров организаций. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Серія: Екологія.* 2006. С. 85–89.
15. Yanush Klisinski, Petro Korenjuk, Wilior Palamarchuk. Management of recreation of natural resources/- Poland, Legnitsa: Academy of Management, 2004-203 l.

References

- [1] Ari de Gius (2004) *Zhyvaia kompaniia* [A living company]. St. Petersburg: Stockholm School of Economics in St. Petersburg. (in Russian)
- [2] Aurelio Peccei (1985) *Chelovecheskiye kachestva* [Human qualities]. Moscow. (in Russian)
- [3] Danylyshyn B. M., Khvesyk M. A., Golyan V. A. (2010) *Ekonomika pryrodokorystuvannia* [Economics of environmental management]. K.: Condor. (in Ukrainian)
- [4] Knyazya S. V. (2014) *Ekonomika pryrodokorystuvannia ta upravlinnia pryrodookhoronnoiu diialnistiu: monohrafiia* [Economics of nature use and management of nature protection activities]. Lviv: «Lvivska politekhnik». (in Ukrainian)
- [5] Zgurovsky M.Z. (2009) *Stalyi rozvytok rehioniv Ukrainy* [Sustainable development of the regions of Ukraine]. K.: NTUU «KPI». (in Ukrainian)
- [6] Capra Fritjof (2003) *Pautyna zhyzny. Nove nauchnoe ponymanye zhyvykh system* [The web of life. A new scientific understanding of living systems]. K.: Sofia. (in Ukrainian)
- [7] Kim Chan, Renй Mauborn (2021) *Stratehiya holuboho okeana. Mann, Ivanov i Ferber* [Blue ocean strategy. Mann, Ivanov and Ferber].
- [8] Klimenko O. M., Mashchenko M. A. (2015) *Invairomentalna ekonomika: navchalnyi posibnyk* [Environmental economics: study guide]. Kharkiv: HNEU named after S. Kuznetsa. (in Ukrainian)
- [9] Korenyuk P. I. (2009) *Effektyvnost yspolzovaniya y vosproyvodstva pryrodno-resursnoho potentsyala: finansovyye faktory, domynuyuiushchye tendentsyy* [Effectiveness of use and reproduction of natural resource potential: financial factors, dominant trends]. Dnipropetrovsk: DDFA (in Ukrainian)
- [10] Korenyuk P.I. (2001) *Menedzhment zovnishnoho pryrodnoho seredovyshcha* [Management of the external natural environment]. Dnipro: National Mining Academy of Ukraine. (in Ukrainian)
- [11] Kutsenko V. Y. (2011) *Ekonomika maibutnoho – dukhovna ekonomika* [Economy of the future - spiritual economy]. Dnipro: DNU. (in Ukrainian)
- [12] Malthus T. R. (2014) *Opyit o zakone narodonaseleniya* [Experiment on the law of population]. Moscow: Direct - Media. (in Russian)
- [13] Kozyuk V., Krysovat A., Saveliev E., etc (2014) *Novyi svitovyi ekonomichnyi poriadok ta hlobalni vyklyky dlia Ukrainy* [The new world economic order and global challenges for Ukraine]. Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)
- [14] Chervanov I.G., Ostrovskaya E.V. (2006) *Ynvairomentalnyi menedzhment v kanve ustoichyvoho rozvytyia y obucheniya menedzhmerov orhanyzatsyi* [Environmental management in the framework of sustainable development and training of managers of organizations]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. Karazina. Serii: Ekolohiia*, 85–89. (in Ukrainian)
- [15] Klisinski Y., Korenjuk P., Palamarchuk W. (2004) *Management of recreation of natural resources/-Poland*, Legnitsa: Academy of Management.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264522pp30-37

УДК 338.24.01

Гуржий П.О., здобувач

Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

e-mail: tamaragurzhiy64@gmail.com

Hurzhiy Polina, Postgraduate student

Dniprovsk State Technical University, Kamianske

e-mail: tamaragurzhiy64@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE MANAGEMENT SYSTEM IN HEALTHCARE INSTITUTIONS

У статті розкрито концептуальні засади менеджменту в закладах охорони здоров'я. Визначено нормативно-правову базу, яка регулює процес управління в закладах охорони здоров'я. Окреслено особливості медичних закладів. Уточнено визначення менеджменту у сфері охорони здоров'я з урахуванням особливостей медичних закладів. Визначено суб'єкт та об'єкт менеджменту в закладах охорони здоров'я. Наведено характеристику принципів та функцій менеджменту. Висвітлено зміст методів управління медичними закладами. Охарактеризовано види управлінських рішень, які приймаються в медичному закладі для його ефективного функціонування. Надано характеристику етапам управлінського процесу. Визначено, що управління в медичному закладі має базуватися на системному підході, який забезпечить формування оптимального управлінського механізму для розвитку і ефективної дії закладу охорони здоров'я.

Ключові слова: менеджмент, заклад охорони здоров'я, управлінські рішення, принципи, функції, системний підхід.

The article reveals the conceptual principles of management in health care institutions. The purpose of the article is to determine the conceptual foundations of the management system in health care institutions in the context of the state's implementation of the sustainable development strategy. The legal framework that regulates the management process in health care institutions has been defined. Features of medical facilities are outlined. The definition of management in the field of health care has been clarified, taking into account the peculiarities of medical institutions. The subject and object of management in health care institutions are defined. The characteristics of the principles and functions of management are given. The principles on which the management system in health care institutions should be based are the principles of purposefulness; consideration of needs and interests; science; systematicity; interdependence; optimal combination of centralization and decentralization of management; unity; correct selection of personnel; economy. The list of functions includes the functions of planning, organization, regulation, coordination, motivation, and control. The content of management methods of medical institutions is covered. Management methods are divided into economic, organizational-administrative and social-psychological. The types of management decisions made in a medical institution for its effective functioning are characterized. Management decisions should be classified according to their focus on the object of management into social, medical, organizational, resource, administrative and economic, management decisions on control. The stages of the management process are described. Four stages of the management process in health care institutions are distinguished: the first is obtaining information about the initial state of

the health care institution, its processing and analysis, which allows to assess the current state of the system and make a forecast of the further development of the health care institution; the second is the development and adoption of management decisions; the third is the implementation of a management decision; the fourth is control over the implementation of the management decision. It was determined that management in a medical institution should be based on a systemic approach that will ensure the formation of an optimal management mechanism for the development and effective operation of a health care institution.

Key words: *management, health care institution, management decisions, principles, functions, system approach.*

JEL Classification: *I10; M10; M19*

Постановка проблеми. Найбільш рішучою відповіддю сучасним викликам і глобальним соціальним та екологічним проблемам є концепція сталого розвитку, яка передбачає не обмежене часом та ресурсами тривале існування та розвиток людства. Соціальна складова сталого розвитку включає створення таких умов, які б сприяли максимальному розвитку потенціалу населення та задоволення власних потреб для повноцінного життя. Для цього цілями сталого розвитку передбачено досягнення Цілі 3 «Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку» [1]. Відповідно, для реалізації цієї цілі, серед багатьох інших, важливе значення має сфера охорони здоров'я. Сфера охорони здоров'я є системою соціально-економічних та медичних заходів, а також соціальних інститутів, діяльність яких спрямована на збереження і підвищення рівня здоров'я населення.

Зміни, які відбуваються у сфері охорони здоров'я, мають забезпечувати реалізацію напрямів досягнення вказаної цілі сталого розвитку. Відповідно постає проблема розробки і впровадження ефективних методів управління в закладах охорони здоров'я, що створить умови для їх розвитку та, як наслідок, стабільної ситуації у галузі у цілому.

Зважаючи на це, актуальними є питання, пов'язані з визначенням теоретичних засад системи менеджменту у закладах охорони здоров'я як базису для реалізації управлінських рішень, спрямованих на розвиток та ефективне функціонування медичних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдання побудови ефективної системи менеджменту в закладах охорони здоров'я набувають важливого значення як для сфери охорони здоров'я у цілому, так і для окремого медичного закладу. Питання, пов'язані з теоретичними та практичними аспектами управління медичними закладами, розглядали такі науковці, як О.В. Баєва [2], В.І. Борщ [3], В.Я. Брич [4], Н.О. Васюк [5], З.С. Гладун [6], В.Д. Долот [5], Л.В. Ліштаба [4,7], Л.А. Мельник [8], П.П. Микитюк [4], Я.Ф. Радиш [5], Ю.М. Сафонов [3], Л.С. Стефанишин [9], В.І. Чебан [2], І.І. Яремко [10] та ін.

Водночас положення щодо елементів системного механізму управління діяльністю медичними закладами у зв'язку з необхідністю досягнення цілей сталого розвитку потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення концептуальних засад системи менеджменту в закладах охорони здоров'я у контексті реалізації державою стратегії сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління закладами охорони здоров'я (ЗОЗ) є головною умовою їх ефективного функціонування. Управління закладами охорони здоров'я здійснюється на підставі нормативно-правової бази, яка визначає і регулює спектр всіх процесів, що відбуваються в таких установах. До основних законодавчих актів слід віднести Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [11], Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», Закон України «Про лікарські засоби», Закон України «Про екстрену медичну допомогу» та ін. Окремо слід виділити Етичний кодекс лікаря України, Європейську хартію прав пацієнтів в Україні та ін. Також Міністерством охорони здоров'я затверджено чимало нормативних актів, які визначають та регулюють окремі аспекти діяльності закладів охорони здоров'я.

До закладів охорони здоров'я відносять лікувально-профілактичні, санітарно-профілактичні, фармацевтичні, інші, заклади медико-соціального захисту [12].

Відповідно слід визначити такі особливості закладу охорони здоров'я:

- заклади охорони здоров'я представлені бюджетними установами, хоча в останній час широкого розвитку набувають приватні медичні установи;

- цілі закладів охорони здоров'я суттєво відрізняються від цілей інших підприємств.

Результати діяльності зазвичай важко виміряти внаслідок обмеженості застосування кількісних показників;

- високий ступінь автономності лікарів знижує можливості контролю керівників за їх діяльністю;

- невідривність соціальної складової від головної мети діяльності комерційних закладів охорони здоров'я – отриманням прибутку;

- дух здорового суперництва між працівниками, як одна з головних умов розвитку підприємств, не прийнятний в закладах охорони здоров'я, оскільки в багатьох випадках методи лікування мають обговорюватися з колегами;

- необхідність врахування працівниками закладів охорони здоров'я особливостей пацієнта (вікових, статевих, релігійних етнічних), які не повинні стати відмовою для надання послуг;

- висока інтенсивність праці та наявність стресотворюючих факторів;

- заклад охорони здоров'я є такою системою, успіх діяльності якої залежить від ступеня пристосування до наявного середовища. Це обумовлює необхідність у змінах типів управління та застосування таких організаційних механізмів, які б дозволяли виявити нові проблеми та формувати нові рішення;

- заклад охорони здоров'я з урахуванням специфіки діяльності визначається як виробничо-соціальна система;

- заклад охорони здоров'я є сукупністю різних підрозділів, які об'єднуються для досягнення однієї загальної мети розвитку. Водночас ними самостійно визначаються власні стратегії, які реалізуються та, відповідно, забезпечується їхня відповідальність за результати діяльності;

- планування в закладах охорони здоров'я враховує особливості його теперішнього стану і може охоплювати як тривалі проміжки часу, так і бути середньостроковим [2,13,16].

Ці особливості та проблеми обумовлюють необхідність формування в закладі охорони здоров'я системи медичного менеджменту, яка б їх враховувала.

Заклади охорони здоров'я мають специфіку управління, яка обумовлюється особливим предметом діяльності та соціальною спрямованістю функціонування системи. Результатом діяльності ЗОЗ є послуга, яка надається пацієнтам, яких, у свою чергу, слід розглядати як основні елементи зовнішнього середовища для медичної установи. Крім того, медичні послуги слід віднести до соціальних послуг, що передбачає взаємозв'язок ефекту для споживача і для суспільства у цілому.

Ознаками ЗОЗ, які визначають характер їх діяльності і мають вплив на процес управління ними слід виділити:

1) складність визначення якості і виміру результатів роботи;

2) висока спеціалізація основної діяльності;

3) відсутність права на невизначеність та помилку;

4) потреба у тісній координації роботи різноманітних підрозділів;

5) висока кваліфікація персоналу;

6) необхідність контролю з боку адміністрації ЗОЗ за діяльністю лікарів, які мають безпосередній вплив на визначення обсягу робіт і витрат медичного закладу.

Зважаючи на окреслені особливості та умови діяльності, менеджмент у сфері охорони здоров'я слід визначити як процес, який включає як міжособистісні, так і технічні аспекти, за допомогою яких визначаються і виконуються цілі закладу охорони здоров'я, шляхом використання людських, матеріальних ресурсів, а також різноманітних технологій.

Система менеджменту ЗОЗ – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють, що забезпечує його ефективне функціонування і досягнення поставлених цілей. Всі елементи мають вплив один на одного.

Правильно налагоджена система менеджменту ЗОЗ має базуватися на чітко визначених її концептуальних засадах (рис.1).

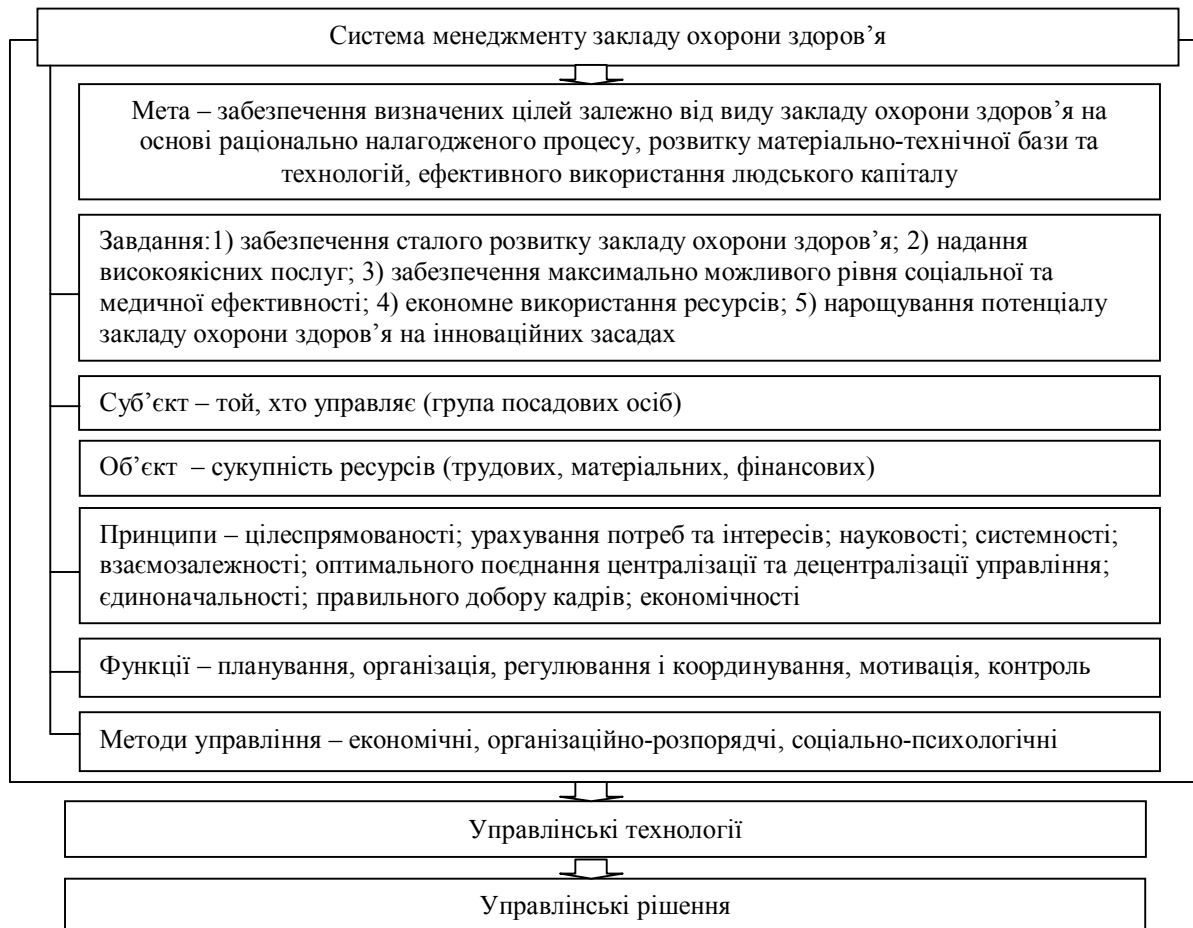

Рис. 1. Концептуальні засади системи менеджменту в закладах охорони здоров'я
Джерело: складено автором за [9, 14-16]

Слід акцентувати увагу на тому, що суб'єкт управління в ЗОЗ може мати три рівні управління:

- стратегічний – відповідає за наслідки прийнятих рішень (вищий керівний склад, у т. ч. спеціалісти, які мають відповідну економічну та фінансову підготовку, головні лікарі, їх заступники);

- тактичний – відповідає за оптимальний розподіл ресурсів а обраною стратегією, організацію і контроль досягнення поточних результатів (завідувачі відділеннями, головна медсестра);

- оперативний – забезпечує ефективне виконання виробничих (лікувально-діагностичних) процесів в окремих підрозділах (старші медсестри).

У цьому зв'язку слід виокремити три моделі управління ЗОЗ:

- 1) перша модель передбачає управління ЗОЗ керівником, який має медичну освіту;

- 2) друга модель описує управління ЗОЗ керівником, який має економічну (юридичну) освіту, якому підпорядковується головний лікар. Водночас ця модель має недолік у тому, що

керівник не обізнаний у питаннях специфіки охорони здоров'я, що може призвести до неправильних, а підчас, і шкідливих рішень;

3) третя модель – передбачає управління ЗОЗ особою, яка одночасно має медичну та економічну освіту. Ця модель є найбільш оптимальною, оскільки таке поєднання освіти забезпечує системний підхід до оцінки діяльності закладу.

Об'єктом системи менеджменту слід визначити персонал, який діє згідно установкам і розпорядженням суб'єкта управління, виробничі процеси (технологічні стандарти виконання операцій і процедур та медико-економічні стандарти), ресурси (матеріально-технічна база, фінанси).

Процес управління ЗОЗ має базуватися на таких принципах:

1) принцип цілеспрямованості базується на необхідності спрямування ЗОЗ на досягнення визначеної мети та виконання поставлених завдань;

2) принцип урахування потреб та інтересів ураховує потреби та інтереси персоналу ЗОЗ з метою виконання ним визначеної місії у контексті реалізації цілі сталого розвитку;

3) принцип науковості обумовлює побудову системи менеджменту ЗОЗ на новітніх наукових досягненнях, що спонукає управлінський персонал впроваджувати інноваційні управлінські технології;

4) принцип системності передбачає системний аналіз кожного управлінського рішення щодо діяльності ЗОЗ як системи, яка включає взаємопов'язані елементи;

5) принцип взаємозалежності передбачає взаємну залежність внутрішніх змінних закладу (структури, ресурсів, персоналу, технологій). При цьому слід брати до уваги вплив чинників зовнішнього середовища на внутрішнє середовище ЗОЗ;

6) принцип оптимального поєднання централізації і децентралізації управління спрямований на оптимальне делегування вищими ланками управління нижчим рівням своїх повноважень з метою досягнення вищих результатів діяльності закладу;

7) принцип єдиноначальності передбачає наявність єдиного органу управління;

8) принцип правильного добору кадрів передбачає підбір персоналу за діловими та компетентнісними якостями;

9) принцип економічності означає збалансованість витрат, підвищення ефективності, максимізації прибутку (для приватних медичних закладів) при мінімальних витратах та високоякісному наданні послуг.

До функцій управління слід віднести:

- планування – функція, за допомогою якої ЗОЗ визначає, яким чином він досягатиме своїх цілей;

- організація – розробка структури управління, яка забезпечує оптимальний розподіл праці, підбір та розстановку кадрів, встановлення прав та обов'язків співробітників, забезпечення ресурсами;

- регулювання – збереження стану упорядкованості у виробничому процесі та управлінні;

- координування – забезпечення узгодженості дій всіх ланок ЗОЗ;

- мотивація – функція, спрямована на забезпечення процесу спонукання персоналу, що створює оптимальні умови для досягнення як особистих цілей, так і цілей медичного закладу у цілому;

- контроль – визначення відповідності планових показників та конкретних результатів діяльності.

Важливо окреслити і методи управління закладами охорони здоров'я. Виділяють:

- економічні – система прийомів і способів впливу на виконавців за допомогою конкретного виміру витрат і результатів;

- організаційно-розпорядчі – це методи прямого впливу, які мають директивний, обов'язковий характер та засновані на дисципліні, відповідальності, владі та примусі;

- соціально-психологічні – методи, які характеризуються соціальною спрямованістю та високою часткою людської участі. До таких методів відносять моральне заохочення, переконання, особистий приклад, регулювання міжособистісних та міжгрупових відносин.

Визначені концептуальні засади системи менеджменту через управлінські технології використовуються для прийняття управлінських рішень. Управлінські рішення мають бути спрямовані на досягнення головної мети ЗОЗ та виконання поставлених завдань. Рішення повинні бути кількісно конкретизованими, мати конкретний термін виконання, бути досяжними та закріпленими за відповідальною за їх виконанням особою.

Слід виділити такі основні види управлінських рішень:

- соціальні – підбір та розстановка персоналу, підвищення кваліфікації кадрів;
- медичні – забезпечення ефективної організації лікувально-діагностичного процесу, підвищення якості медичної допомоги, впровадження досягнень медичної науки;
- організаційні – включають регламентування діяльності підрозділів, відділень, служб, розробку посадових інструкцій;
- ресурсні – спрямовані на забезпечення лікарськими засобами та оновлення матеріально-технічної бази;
- адміністративно-господарські – спрямовані на організацію ремонтно-будівельних робіт;
- управлінські рішення по контролю за виконанням.

Визначені концептуальні основи системи менеджменту практично реалізуються у процесі управління, який має декілька етапів:

1) перший етап – отримання інформації про вихідний стан закладу охорони здоров'я, її обробка та аналіз, що дозволяє оцінити теперішній стан системи та здійснити прогноз подальшого розвитку ЗОЗ;

2) другий етап – розробка і прийняття управлінських рішень;

3) третій етап – реалізація управлінського рішення;

4) четвертий етап – контроль за реалізацією управлінського рішення.

Висновки. Визначення концептуальних засад системи менеджменту в закладах охорони здоров'я забезпечить ефективність процесу управління ними. Управлінський механізм закладів охорони здоров'я має ґрунтуватися на системному підході, який дає змогу враховувати всі чинники внутрішнього та зовнішнього середовища. Саме системний підхід дозволить керівництву закладів охорони здоров'я ефективно використовувати методи оперативного, тактичного і стратегічного управління, що сприятиме розвитку галузі охорони здоров'я у цілому.

Список використаної літератури

1. Цілі сталого розвитку та Україна URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> (дата звернення: 10.05.2022).
2. Баєва О.В., Чебан В.І. Менеджмент та організація роботи лікувально-профілактичних закладів: навч. посіб. Чернівці: БДМУ, 2013. Ч.1. 308 с.
3. Сафонов Ю.М., Борщ В.І. Стратегічний менеджмент закладів охорони здоров'я: загальні принципи та особливості застосування в галузі охорони здоров'я. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. №8. С.62-69.
4. Брич В.Я., Ліштаба Л.В., Микитюк П.П. Компетентність менеджерів в системі охорони здоров'я: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 192 с.
5. Радиш Я.Ф., Долот В.Д., Васюк Н.О. Сучасний зарубіжний менеджмент: досвід для керівників лікувально-профілактичних закладів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. №11. С.58-61.
6. Гладун З.С. До питання про зміст адміністративно-правових норм у сфері охорони здоров'я населення. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2015. №2. С.133-144.
7. Ліштаба Л.В. Формування механізму компетентності менеджерів в системі охорони здоров'я: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. ТНЕУ, 2017. 250 с.
8. Мельник Л.А. Сучасний керівник медичного закладу в умовах реформування здравоохоронної галузі. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. №11. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1336> (дата звернення: 10.05.2022).

9. Стефанишин Л.С. Теоретико-методичні основи застосування партисипативного управління закладами охорони здоров'я. *Держава та регіони*. 2019. №3 (108). С.161-165.
10. Яремко І.І. Підвищення ефективності механізмів управління закладами сфери охорони здоров'я. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2021. №2 (6). С.127-138.
11. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 10.05.2022).
12. Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських посад, посад фармацевтів, посад фахівців з фармацевтичною освітою (асистентів фармацевтів), посад професіоналів у галузі охорони здоров'я, посад фахівців у галузі охорони здоров'я та посад професіоналів з вищою немединою освітою у закладах охорони здоров'я: наказ М-ва охорони здоров'я України від 28.10.2002 р. №385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02#Text> (дата звернення: 10.05.2022).
13. Державна політика у сфері охорони здоров'я : кол. моногр.: у 2 ч. / за заг. ред. М. М. Білинської, Я. Ф. Радиша. К. : НАДУ, 2013. Ч. 1. 396 с.
14. Шатун В.Т. Основи менеджменту: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 376 с.
15. Шкільняк М.М., Овсянюк-Бердадіна О.Ф., Красько Ж.Л., Демків І.О. Менеджмент: навч. посіб. Тернопіль: Крок, 2017. 252 с.
16. Шутурмінський В.Г., Кусик Н.Л., Рудінська О.А. Основи менеджменту та маркетингу в медицині: навч. посіб. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 176 с.

References

- [1] Tsili staloho rozvytku ta Ukraina. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvytku-ta-ukrayina> (accessed 10 May 2022).
- [2] Baieva O.V., Cheban V.I. (2013) *Menedzhment ta orhanizatsiia roboty likuvalno-profilaktychnykh zakladiv* [Management and organization of the work of medical and preventive institutions]. Chernivtsi: BDMU. (in Ukrainian)
- [3] Safonov Yu.M., Borshch V.I. (2019) *Stratehichniy menedzhment zakladiv okhorony zdorovia: zahalni pryntsyipy ta osoblyvosti zastosuvannya v haluzi okhorony zdorovia* [Strategic management of health care facilities: general principles and features of application in the field of health care]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no 8, pp. 62-69.
- [4] Brych V.Ia., Lishtaba L.V., Mykytiuk P.P. (2018) *Kompetentnist menedzheriv v systemi okhorony zdorovia* [Competence of managers in the health care system]. Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)
- [5] Radysh Ya.F., Dolot V.D., Vasiuk N.O. (2015) *Suchasnyi zarubizhnyi menedzhment: dosvid dlia kerivnykiv likuvalno-profilaktychnykh zakladiv Ukrainy* [Modern foreign management: experience for managers of medical and preventive institutions of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 11, pp. 58-61.
- [6] Hladun Z.S. (2015) *Do pyttannya pro zmist administratyvno-pravovykh norm u sferi okhorony zdorovia naseleння* [Regarding the content of administrative and legal norms in the sphere of public health protection]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, no. 2, pp. 133-144.
- [7] Lishtaba L.V. (2017) *Formuvannya mekhanizmu kompetentnosti menedzheriv v systemi okhorony zdorovia* [Formation of the competence mechanism of managers in the health care system] (PhD Thesis), Ternopil: Ternopil National University of Econom.
- [8] Melnyk L.A. (2018) *Suchasnyi kerivnyk medychnoho zakladu v umovakh reformuvannya zdorovookhoronnoi haluzi* [The modern head of a medical institution in the conditions of reforming the healthcare industry]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, no. 11. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1336> (accessed 10 May 2022).
- [9] Stefanyshyn L.S. (2019) *Teoretyko- metodychni osnovy zastosuvannya partysypatyvnoho upravlinnia zakladamy okhorony zdorovia* [Theoretical and methodological foundations of the

- use of participatory management of health care institutions]. *Derzhava ta rehiony*, no.3 (108), pp. 161-165.
- [10] Yaremko I.I. (2021) Pidvyshchennia efektyvnosti mekhanizmiv upravlinnia zakladamy sfery okhorony zdorovia [Increasing the effectiveness of the management mechanisms of health care institutions]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*, no.2 (6), pp.127-138.
- [11] Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 r. № 2801-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (accessed 10 May 2022).
- [12] Pro zatverdzhennia perelikiv zakladiv okhorony zdorovia, likarskykh posad, posad farmatsevtiv, posad fakhivtsiv z farmatsevychnoiu osvitoiu (asystentiv farmatsevtiv), posad profesionaliv u haluzi okhorony zdorovia, posad fakhivtsiv u haluzi okhorony zdorovia ta posad profesionaliv z vyshchoiu nemedychnoi osvitoiu u zakladakh okhorony zdorovia: nakaz M-va okhorony zdorovia Ukrainy vid 28.10.2002 r. №385. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02#Text> (accessed 10 May 2022).
- [13] Bilynska M.M., Radysh Ya.F. (2013) *Derzhavna polityka u sferi okhorony zdorovia* [State policy in the field of health care]. K.: NADU. (in Ukrainian)
- [14] Shatun V.T. (2006) *Osnovy menedzhmentu* [Basics of management]. Mykolaiv: Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly. (in Ukrainian)
- [15] Shkilniak M.M., Ovsianiuk-Berdadina O.F., Krasko Zh.L., Demkiv I.O. (2017) *Menedzhment* [Management]. Ternopil: Krok. (in Ukrainian)
- [16] Shuturminskyi V.H., Kusyuk N.L., Rudinska O.A. (2020) *Osnovy menedzhmentu ta marketynhu v medytsyni* [Basics of management and marketing in medicine]. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka». (in Ukrainian)

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264525pp38-48
УДК 338.242.2

Драгун А.О., аспірант кафедри маркетингу та логістики
Український державний хіміко-технологічний університет, м. Дніпро
e-mail: valerii0847@gmail.com
Dragun Andriy, graduate student of the Department of Marketing and Logistics
Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnipro
e-mail: valerii0847@gmail.com

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ КРИЗ

SOCIAL ENTERPRISE AS A FACTOR OF ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF DOMESTIC ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF MODERN CRISES

У статті розглянуто соціальне підприємство як втілення в практичну діяльність нового «суспільного договору». Розглянуто нові аспекти протиріччя між працівником й новітніми технологіями, що впроваджують підприємства. Розглянуто основні елементи нової моделі взаємовідносин на сучасному підприємстві з тим, щоб розробити підходи та способи нівелювання конфлікту інтересів працівника на високотехнологічному підприємстві. В дослідженні в основу подальшого розвитку елементів нової моделі взаємодії працівників і сучасних соціальних підприємств було покладено принцип врахування інтересів підприємства, працівників та суспільства загалом.

Показано такий аспект соціальної відповідальності як турбота про здоров'я працівників та його збереження. Зазначено, що такий аспект виступає важливим фактором успішної діяльності підприємства в умовах криз. Визначено, що для вітчизняних підприємств такою турботою про співробітників може виступати їх медичне страхування. Наведено підхід дієвого впровадження добровільного медичного страхування працівників підприємства за рахунок роботодавця.

Ключові слова: Соціальне підприємство, корпоративна соціальна відповідальність, кризові умови, нова модель взаємовідносин, добровільне медичне страхування.

The article considers the social enterprise as the implementation of a new "social contract". New aspects of the contradiction between the employee and the latest technologies implemented by enterprises are considered. The main elements of the new model of relationships in a modern enterprise are considered in order to develop approaches and ways to eliminate the conflict of interest of employees in a high-tech enterprise. The study is based on the further development of elements of a new model of interaction between workers and modern social enterprises was the principle of taking into account the interests of the enterprise, workers and society as a whole.

The elements of the new model of interaction between workers and modern technologies of social enterprise were: the creation of a new format of work in the period of return after the crisis or work during the external crisis; analysis and identification of new opportunities after the crisis and their implementation in every aspect of daily work, the formation of new business requirements due to the crisis, the implementation of new opportunities, the formation of employee welfare, taking into account the characteristics and benefits of different groups, artificial intelligence in work teams, the use of institutional knowledge to change the role of employees, the creation of new industries, branches, etc.; providing retraining of workers; HR functions in the enterprise, ensuring future dynamic stability. Each element is given a brief description. The domestic experience of realization of corporate social responsibility is resulted.

An aspect of social responsibility such as caring for the health and safety of workers is shown. This aspect is an important factor in the successful operation of the enterprise in times of crisis. It is determined that for domestic enterprises such care for employees can be their health insurance. The

approach of effective introduction of voluntary medical insurance of employees of the enterprise at the expense of the employer is resulted.

Key words: *Social enterprise, corporate social responsibility, crisis conditions, a new model of relationships, voluntary health insurance.*

JEL Classification: M14

Постановка проблеми. Внаслідок відчутного тиску, який чиниться сучасними кризами, бізнес-процеси у більшості галузей економіки серйозно порушені. Для багатьох підприємств комплексні та ключові для бізнес-процесів послуги та управління слід переглянути та перебудувати. Підприємства повинні оперативнo реагувати на зміни та тим самим гарантувати безперервність, а також захист та зниження ризиків діяльності, щоб забезпечити функціонування свого бізнесу як у поточному періоді так і в майбутньому.

Соціальне підприємництво необхідно розглядати як втілення в практичну діяльність нового «суспільного договору», щодо зміщення основної уваги на працівника у взаємовідносинах між робітником і підприємством та підприємством і суспільством

Сучасне промислове виробництво характеризується високим темпами і масштабами змін, які пов'язані з технологічним прогресом. Цей процес дає можливість впроваджувати технології нового покоління, робототехніку тощо (де використовується незначна кількість працівників).

Тому, перед керівниками підприємств постають завдання, пов'язані з інноваційними технологіями та новітньою цифровою трансформацією. При цьому потреби та побажання працівників підприємства, як правило, не вважаються актуальними, і не розглядаються у взаємозв'язці з впровадженими новітніми технологіями та в аспекті того, що безпосередньо суперечать їх інтересам.

Тобто, у системі різноманітних протиріч, з'явився сучасний «конфлікт» між працівником й новітніми технологіями. Тому, необхідно розглянути аспекти цього протиріччя, й розробити підходи та способи нівелювання конфлікту інтересів працівника на високотехнологічному підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку соціальних підприємств присвячено праці О. Архипчик, М. Баталіна, В. Боброва, Г. Осовська, Д. Розенберг, О. Сандакова, Е. Уткіна та ін. Але деякі аспекти соціального підприємства, в тому числі проблеми корпоративної соціальної відповідальності в економічній літературі розглянуто недостатньо, що актуалізує дослідження вказаних проблем, подальший розвиток основних елементів нової моделі взаємовідношень між різними суб'єктами ринкової економіки, які обумовлені потребою вивчення економічних та суспільних умов функціонування вітчизняних підприємств у кризовий період, становлення та активізації розвитку соціальних підприємств.

Формулювання цілей статті. Тому метою статті подальший розвиток елементів нової моделі взаємодії працівників і сучасних соціальних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу розвитку елементів нової моделі взаємодії працівників і сучасних соціальних підприємств має бути покладено принцип врахування інтересів підприємства, працівників та суспільства загалом.

Сучасні кризи показали, що нові виклики, що обумовлені і пов'язані з працівником щодо забезпечення його потреб, є невід'ємною складовою функціонування підприємств, які визнають переваги технологій, які вони впроваджують і прагнуть сповна їх використати.

У процесі пошуку підприємствами компромісів щодо збереження інтересів працівників та впровадження нових технологічних рішень, адаптації робочих процесів до нових вимог, обумовлених сучасними кризами, з'ясувалося, що технології не є основним сучасним викликом.

При цьому, маємо зазначити, що у світі існує цифрова нерівність, і взагалі є країни (регіони) і досі з відсутнім доступом до сучасних цифрових технологій, зокрема до Інтернету.

Найбільшим викликом у більшості країн світу, які опонували сучасні цифрові технології є побудова системи взаємодії працівника з новітніми технологіями.

Тобто, основний сучасний виклик обумовлений необхідністю формування по-перше, нових принципів і методів управління процесами адаптації до нових змін; по-друге, роботи та поведінки в нових умовах взаємодії з технологіями; по-третє, пріоритети щодо задоволення суто потреб працівників, а саме: прагнення до творчої та змістовної роботи, роботи в команді у взаємодії, забезпечення добробуту, формування нових навичок і компетенцій, максимальне розкриття потенціалу працівників; по-четверте, формування та захист етичних цінностей.

Поточна кризова ситуація, що склалася в державі обумовлює можливість підприємствам переглянути та подолати свої традиційні відносини з працівниками через впровадження новітніх технологій. Знайти способи поєднати можливості персоналу з технологічним виробництвом задля синергії та збільшеної ефективності.

Цей підхід допоможе підприємствам визначити нові інноваційні моделі розвитку. Такі нові дієві моделі взаємодії працівників і технологій дозволять перетворити підприємства на соціальні та досягти динамічної стабільності.

До елементів нової моделі взаємодії працівників і сучасних технологій соціального підприємства можна віднести (рис. 1):

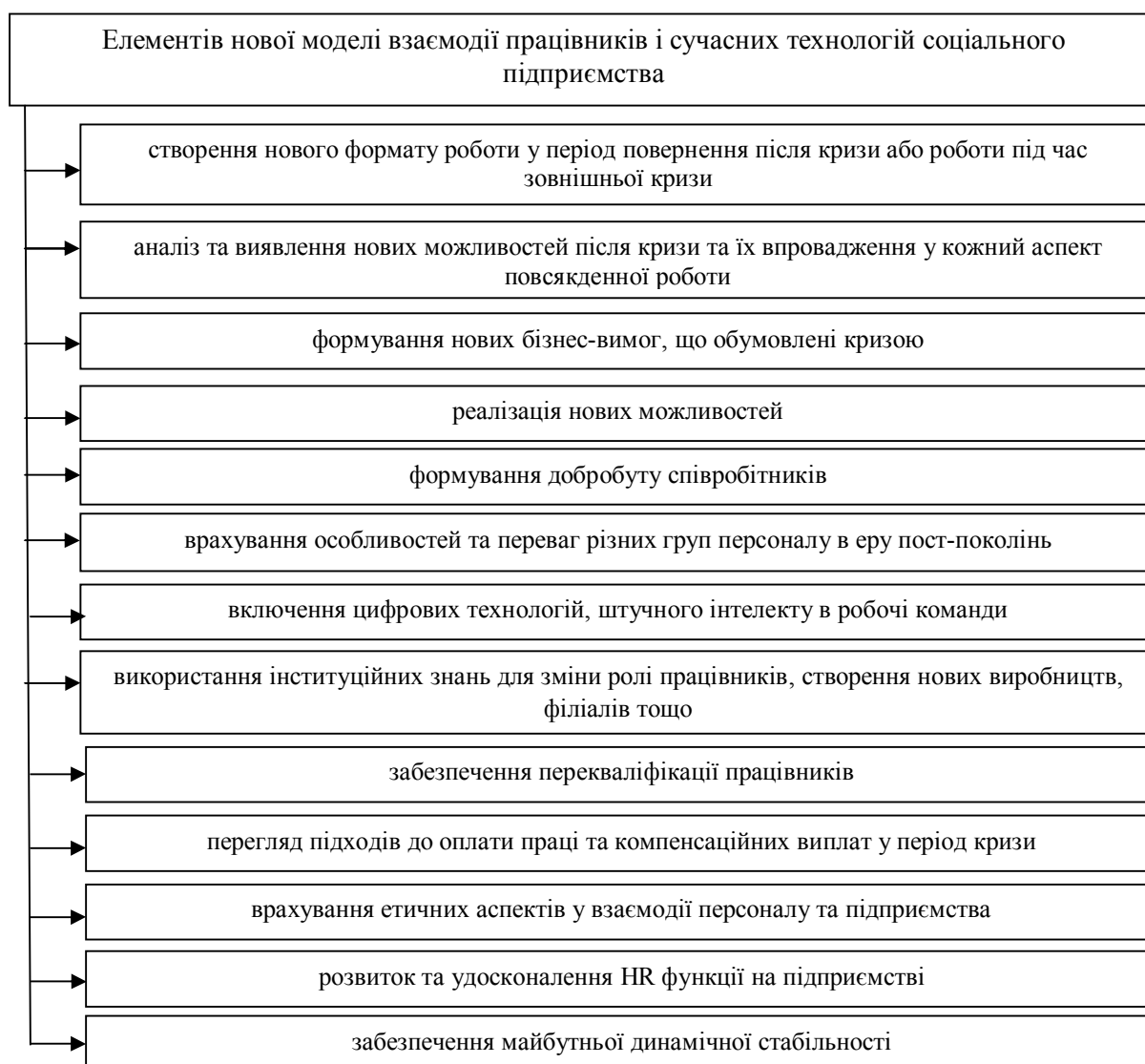

Рис. 1. Елементи нової моделі взаємодії працівників і технологій соціального підприємства після кризи

- створення нового формату роботи у період повернення після кризи або роботи під час зовнішньої кризи;
- аналіз та виявлення нових можливостей після кризи та їх впровадження у кожний аспект повсякденної роботи;
- формування нових бізнес-вимог, що обумовлені кризою;
- реалізація нових можливостей;
- формування добробуту співробітників;
- врахування особливостей та переваг різних груп персоналу в еру пост-покоління;
- включення цифрових технологій, штучного інтелекту в робочі команди;
- використання інституційних знань для зміни ролі працівників, створення нових виробництв, філіалів тощо;
- забезпечення перекваліфікації працівників;
- перегляд підходів до оплати праці та компенсаційних виплат у період кризи;
- врахування етичних аспектів у взаємодії персоналу та підприємства;
- розвиток та удосконалення HR функцій на підприємстві;
- забезпечення майбутньої динамічної стабільності.

Створення такої нової моделі взаємодії обумовлено тим, що підприємства змушені діяти в нових умовах динамічної стабільності.

При цьому під динамічною стабільністю підприємства треба розуміти можливість швидко адаптуватися до прискорених змін.

Новий стан динамічної стабільності характеризується тим, що робить неефективним зосередження зусиль лише на поверненні до звичного режиму діяльності (до кризи). Практичним в умовах такого стану буде завдання ефективно застосувати всі знання й досвід, отримані впродовж кризи.

Для того щоб підприємству досягти динамічної стабільності необхідно:

- зрозуміти й застосувати досвід, отриманий під час кризи;
- визначити план подальших дій з врахуванням швидкої адаптації до змін;
- розробити план повернення до режиму роботи у новому форматі.

Тобто, не ухилятися від неминучих змін, не робити опір новим викликам, а навпаки перетворити їх на нові можливості.

Процес швидкого повернення до звичайної роботи, після кризи необхідно починати проаналізувавши усі нові умови зовнішнього середовища з тим, щоб визначитися з можливостями подальшої діяльності.

При цьому варто враховувати, що нові аспекти діяльності можуть викликати умови щодо порушення звичайного комфорту роботи та відповідну протидію працівників. Тому необхідно організувати необхідну взаємодію для досягнення динамічної стабільності в діяльності підприємства та внеску кожного робітника у спільну визначену мету.

До наступного елемента нової моделі взаємодії працівників і технологій соціального підприємства після кризи необхідно віднести такий елемент як формування нових бізнес-вимог, що обумовлені кризою.

Суть цього елемента полягає в тому, що працівники показують кращі результати в роботі, коли бачать, що ці результати сприяють досягненню мети та завдань підприємства.

Тобто, працівники підприємств вмотивовані до роботи та відчувають натхнення після того, як підприємство збільшило виробництво необхідних для суспільства товарів (або в деяких випадках розпочали таке виробництво). В таких кризових умовах працівники відчувають внесок своїх унікальних навичок, здібностей, знань й зусиль у досягнення загальних як для підприємства, так і суспільства цілей.

Наступний елемент моделі, а саме реалізація нових можливостей також має бути включено в план роботи підприємства.

Підприємства мають впровадити механізми ефективного визначення внеску конкретного працівника, групи або команди працівників в досягнення мети підприємства. Зміцнення такого зв'язку вимагає відповідного справедливого та поважного ставлення до робітників. На підприємстві має бути створений механізм оцінки та визначення ефективності

взаємозв'язку між внеском кожного співробітників та його впливом у кінцевий результат діяльності підприємства.

Важливим елементом нової моделі соціального підприємства є створення таких умов роботи, які дозволять забезпечувати добробут працівників та членів їх родин.

Загострення потреб у забезпеченні добробуту працівників, а також їх фізичної та фінансової безпеки відбулося через нові кризові умови. Сучасні кризи для працівників підприємства обумовили:

- необхідність віддаленого режиму роботи;
- іноді збільшення тривалості робочого часу;
- збільшення турбот щодо дітей та старших членів родини;
- порушення балансу часу між задоволенням професійних та особистих потреб;
- тощо.

Такі незвичайні умови роботи, як правило, призводять до передчасного стомлення та виснаження працівників.

В таких умовах, завдання соціального підприємства щодо забезпечення добробуту співробітників стає особливо актуальним під час впровадження нової моделі розвитку на основі динамічної стабільності. Та потрібує розробки відповідної програми щодо формування добробуту робітників на основі прямого діалогу, визначення та оцінка можливого потенціалу забезпечення реальних потреб і розробки конкретних заходів і їх впровадження в практичну діяльність.

В той же час, необхідно враховувати особливості різних поколінь. Бо пріоритети та прагнення різних груп персоналу в еру пост-поколінь суттєво різняться (наприклад, інтереси міленіалів та переніалів).

Розробляючи план повернення до режиму роботи у новому форматі, підприємствам необхідно враховувати особисті унікальні характеристики робітників з тим щоб ефективніше використовувати можливості персоналу.

За дотримання таких підходів соціальне підприємство зможе забезпечити максимальне розкриття здатності працівника у сучасному технологічному виробництві.

Виконання вищезначених елементів дозволить включати цифрові технології, штучний інтелект тощо в робочі групи.

Останні кризи показали, що сучасні технології не можуть замінити працівників. Поєднання вмінь працівників з новаціями у виробництві дозволяють доповнювати і розширювати потенційні можливості підприємства. Найбільш ефективна така взаємодія проявилася в таких сучасних сферах, як освіта, телемедицина, доставка продуктів та товарів і навіть будівництво.

Тобто підприємства в сучасних умовах постійно мають зосереджуватися на пошуку нових механізмів та способів взаємодії працівників із новітніми технологіями з тим щоб оптимізувати витрати та забезпечити динамічну стабільність.

Наступним елементом нової моделі є управління інституційними знаннями, що є основою для удосконалення обміну при взаємодії на соціальному підприємстві.

В той час, коли пандемія обумовила кризу, підприємства для підвищення своєї здатності адаптуватися до нових реалій, усіма каналами намагалися отримати докладну інформацію про швидкість поширення пандемії, можливі заходи запобігання зараженню працівників, темпи розроблення вакцини, необхідні заходи безпеки та запобігання зупиненню господарської діяльності. В таких умовах накоплені інституційні знання підприємства використовували з тим, щоб відповідно до нових умов змінювати процеси, операції або навіть створювати нові підприємства, підрозділи, філії та відповідно умови праці для робітників. В цих умовах особливо актуальним може стати використання штучного інтелекту для побудови культури обміну та накопичення знань. Використання штучного інтелекту особливо корисним є в умовах невизначеності та постійних змін, дозволить отримати конкурентні переваги у протистоянні кризам та розвитку навіть за таких умов.

Важливим елементом нової моделі взаємодії персоналу та підприємства є можливість забезпечення постійної перекваліфікації робітників.

Як правило, криза дозволяє усвідомити те, що робітникам вже не можуть працювати по старому. Так в умовах ковідної кризи підприємства отримали досвід та можливість визначити здатності працівників адаптуватися до нових вимог, адже в умовах сучасних криз працівникам довелося пристосовуватися не тільки до нових ролей а й брати участь у діяльності, пов'язаної з іншими проектами, сферами та індустріями.

В таких умовах підприємства мають розробити способи заохочення працівників щодо розширення їхніх можливостей для професійного розвитку. Необхідно розробляти та впроваджувати рішення, спрямовані на розвиток співробітників підприємства. Також бажано стимулювати та мотивувати зусилля працівників до швидкої адаптації в змінних умовах.

Переваги в посткризових умовах отримують підприємства, які не тільки будуть зосереджені не тільки на сьогоденній оптимізації, а й на майбутній. Зможуть визначити перспективи подальшого розвитку.

Ковідна криза показала, що виплата підприємством необхідних компенсаційних виплат працівникам є свідченням його культури й цінності. Які у свою чергу також можуть слугувати показником його позитивної ринкової вартості.

Крім того, ковідна криза зробила необхідною перегляд системи оплати праці співробітників. Так окремі професії, що мали низький рівень оплати праці виявились більш затребуваними в кризових умовах у порівнянні з високооплачуваними. Так, деякі підприємства в цих умовах впроваджували відповідно заходи щодо перегляду політики та систем оплати праці (через підвищення заробітних плат працівникам, як більш нагальним, скорочення виплат керівникам, менеджерам тощо) з метою збереження робочих місць.

Створення моделі соціального підприємства пов'язано з формуванням принципів, на основі яких воно має будувати філософію і свою політику справедливої оплати праці працівників. При формуванні принципів соціального підприємства необхідно враховувати не тільки участь у формуванні ринкової вартості підприємства, а й інші можливості для співробітника, а саме можливості кар'єрного росту, справедливості у розподілі коштів на оплату праці, прозорості та доступності для аналізу такого розподілу.

Сучасні кризи вимагають необхідності володіння інформацією про співробітників з тим, щоб приймати необхідні управлінські рішення, а саме про фізичний стан під час кризи, психічний настрій, можливість проявляти компетенції, бачення стану корпоративної культури тощо).

Крім того, підприємства можуть збирати думки своїх робітників щодо основних аспектів діяльності. Працівники можуть об'єктивно визначити тенденції руху підприємства і оцінити налаштування процесу управління та інших процесів, які пов'язані з організацією та функціонування підприємством, настроїв серед робітників, що дозволить більш якісно оцінити поточну ситуацію на підприємстві.

На соціальному підприємстві мають враховуватися також етичні проблеми взаємодії працівників та підприємства.

У докризовий період багато вітчизняних підприємств взагалі не враховували етичні аспекти в діяльності. Через те, що більшість підприємств вважали етичні проблеми надуманими та малозначущими, пандемія та військовий стан в країні, віддзеркалили цей аспект, та виявили вплив управлінських рішень на добробут та життя працівників та членів їх сімей.

Кризи актуалізували такі аспекти взаємодії працівників, менеджерів, керівництва в різних сферах та індустріях українського бізнесу.

У квітні 2020 року було проведено експертне опитування щодо наявності етичних проблем на підприємствах. Опитування показало, що майже 70 % фрилансерів було не задоволено підтримкою від своїх роботодавців, яку вони отримували під час пандемії [1].

Тому важливим аспектом діяльності підприємств у період після кризи є можливість визначити та передбачити етичні наслідки прийнятих рішень.

Окремим аспектом можна виділити необхідність підприємства постійно слідкувати за діями уряду, адже саме від рішень, які він впроваджує в країні залежать поточна діяльність та у посткризовий період.

Цей напрям діяльності є важливим, оскільки вимагає пошук та залучення необхідних працівників, особливо в альтернативних індустріях, які можуть бути затребуваними в посткризовій економіці.

Для соціального підприємства особливо актуальною є роль функцій HR-менеджера. Такі функції доволі різноманітні. Включають вони підбір персоналу (рекрутинг), онбординг, підписання договорів, ведення трудових книжок, облік робочих годин, навіть – забезпечення та побудова стратегії розвитку підприємства.

Саме у кризові моменти на таких менеджерів покладено завдання спрогнозувати нові можливості підприємства, а саме:

- моніторинг поточних настроїв робітників;
- налагодження необхідного взаємозв'язку між лідерами, робітниками та групами працівників;
- інтеграція розробленої концепції добробуту працівників в корпоративну культуру;
- створення алгоритмів виконання процесів та робіт.

Саме на HR функцію покладається основна роль у можливості адаптації до нових організаційних вимог та потреб підприємства та працівників.

Сучасні кризи показали, що майбутній розвиток можливий тільки на основі забезпечення синергії працівників й новітніх технологій у динамічному бізнес-середовищі, яке вперше має таку швидкість змін за всю історію розвитку людства. Підприємства, що стикнулися з етапом активного прискорення та змогли швидко просуватися назустріч майбутнім перспективам у діяльності показали свою здатність до функціонування в умовах криз. Тим часом як кризова ситуація обумовлює безпрецедентні дії та заходи, відновлення діяльності у посткризовий період базується саме на досягненні необхідного ефекту від таких нововведень.

Діяльність у посткризових умовах має бути визначена, як уже зазначалося, створенням дієвого плану щодо відновлення діяльності з розробленими та обґрунтованими змістовними змінами.

Прикладом діючих програм вітчизняної корпоративної соціальної відповідальності є компанії нафтогазового сектору. Форс-мажорні обставини показали, що деякі підприємства, наприклад НАК «Нафтогаз», можуть діяти ефективно та показувати швидку реакцію та корпоративну відповідальність в умовах кризи. Крім того, вони регулярно надавали допомогу медичним закладам.

Все це свідчить про вже деякий досвід впровадження організованих та ефективних програм корпоративної соціальної відповідальності.

Крім відомої компанії НАК Нафтогаз корпоративні соціальні програми здійснювала й компанія ДТЕК Нафтогаз, яка також під час пандемії закупала необхідне лікарське обладнання та матеріали для закладів охорони здоров'я. Відомо також про аналогічні програми й СП «Полтавська газонафтова компанія» (СП ПГНК). Ця компанія також допомагала Драбівському навчально-виховному комплексу (НВК) у доступі до високошвидкісного інтернету для вихованців цього закладу, що в умовах дистанційного навчання було особливо актуально.

Компанія «Арселор Міттал Кривий Ріг» також у період пандемії виконуючи соціальну функцію також збільшила допомогу лікарням, санаторіям-профілакторіям, медикам міста [2].

Особливо важливим аспектом прояву соціальної відповідальності підприємств є організація внутрішньої складової підприємств, а саме те як керівництво таких підприємств забезпечують безпеку, добробут та здоров'я своїх робітників та членів їх сімей.

Сучасні кризи показали необхідність змін у відношеннях вітчизняних підприємств з працівниками з тим, щоб налагодити систему корпоративно-соціальної відповідальності.

Вищенаведені приклади показали, що окремі вітчизняні підприємства та їх керівництво зрозуміли, що діюча система корпоративно-соціальної відповідальності в сучасних умовах виступає спеціальним інструментом гарантування їх репутації та дозволяє:

- формувати необхідну довіру до діяльності підприємства, товарів, послуг та робіт, які воно виробляє;

- забезпечувати підвищення професіоналізму працівників, зростання кадрового потенціалу та забезпечувати необхідну лояльність персоналу;
- формувати безпечне середовище для поточної діяльності та розвитку;
- формувати партнерські відносини з іншими суб'єктами зовнішнього оточення виходячи з розробленої стратегії розвитку (із владними структурами, громадськістю, контрагентами, конкурентами, засобами масової інформації, іншими).

Зрозуміло, що приклади такого соціального партнерства, демонстрували під час пандемії в основному крупні підприємства, але така політика має стати обов'язковою для всіх українських підприємств.

Крім того, турбота про здоров'я працівників та його збереження може виступати важливим фактором успішної діяльності підприємства. Для вітчизняних підприємств такою турботою про співробітників може виступати їх медичне страхування.

У закордонній практиці забезпечення працівників медичним полісом є майже обов'язковою процедурою, в той час, як в нашій країні придбання таких медичних страхових договорів підприємства, як правило, перекладають на самих робітників.

Зарубіжна статистика стверджує, що чим більше підприємство допомагає своєму персоналу з підтриманням здоров'я, тобто оплачує витрати, пов'язані з відвідуванням лікаря або профілактикою хвороб, тим вища продуктивність праці працівників. А відповідно й результати діяльності підприємства.

Сучасні кризи показали, як ми вже наводили приклади, що українські роботодавці, розуміючи актуальність етичних аспектів взаємодії, все частіше почали укладати зі страховими компаніями договори добровільного медичного страхування.

Програми добровільного медичного страхування традиційно включають такі опції: «поліклініка», «стаціонар», «невідкладна медична допомога» і «стоматологія».

Хоча деякі підприємства не відмовляються від пропозицій доповнити медичні пакети для співробітників новими опціями. Так, наприклад, в медичну страховку можуть входити вакцинація від простудних та інфекційних захворювань, індивідуальні програми оздоровлення або зниження ваги, консультації з дієтологом, психотерапевтом тощо.

Нагадаємо, що медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) є одним із видів добровільного страхування [3]. Згідно закону добровільне страхування - це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови та порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування. Їх страховик встановлює самостійно відповідно до положень [3]. Конкретні умови страхування визначаються під час договору страхування відповідно до законодавства. Договори страхування між страхувальником та страховиком укладаються відповідно до ст. 979 - 999 [4].

Сторонами корпоративного добровільного медичного страхування є роботодавець (страхувальник), страховик і застрахована особа – працівник. Схема добровільного медичного страхування виглядає так, як показано на рис. 2.

Розмір страхових платежів (внесків, премій), які страхувальник-роботодавець перераховує страховику на підставі добровільного медичного страхування, залежить від обраного варіанта страхування.

Вони залежно від умов договору можуть перераховуватися: одноразово за весь термін страхування або періодично. На практиці договори добровільного медичного страхування укладаються, як правило, на один рік, а страховий платіж за ними вноситься одноразово.

Страховик згідно з умовами договору добровільного медичного страхування може здійснювати страхові виплати:

- медичній установі, яка надала застрахованому працівникові медичні послуги (медикаменти);
- безпосередньо застрахованому працівнику, якщо він самостійно сплатив вартість медичних послуг (медикаментів).

Розмір таких страхових виплат залежить від вартості спожитих застрахованим працівником послуг, але не може перевищувати встановлену в договорі величину.

Рис. 2. Методичний підхід добровільного медичного страхування працівника за рахунок підприємства

Працівнику, звичайно, така турбота роботодавця є корисною та необхідною. В той же час, є особливості оформлення такого договору, які полягають в оподаткуванні. Бо сплачена сума по договору страхування вважається, згідно вітчизняного законодавства, доходом працівника.

Тобто, суми страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), сплачені роботодавцем за договорами добровільного медичного страхування необхідно включати до загального місячного (річного) оподаткованого доходу працівника. А відповідно, ці суми підлягають оподаткуванню податком на доходи фізичних осіб за ставкою 18 %. При цьому, враховуючи, що такий дохід працівник отримує у натуральній формі, то нараховується він до бази оподаткування у сумі, що дорівнює сумі страхового платежу (внеску, премії), збільшеній на так званий «натуральний» коефіцієнт (п. 164.5 Податкового Кодексу України). Розмір цього коефіцієнта складає 1,219512.

При цьому, сума страхових платежів за договорами добровільного медичного страхування не підпадає під визначення заробітної плати (згідно п.п. 164.2.16 Податкового Кодексу України – страхові внески за договорами добровільного медичного страхування, а п.п. 164.2 Кодексу – заробітна плата). У зв'язку із цим страхові платежі по договорами добровільного медичного страхування не враховують при визначенні права працівника на податкову соціальну пільгу.

Можна також зауважити, що згідно діючого законодавства у випадку настання страхової події, сума страхової виплати, перерахована страховиком працівникові (застрахованій особі), не буде оподатковуватися податком з доходів фізичних осіб.

Сучасна вітчизняна практика оподаткування доходів фізичних осіб доповнена військовим збором. На нашу думку, до бази оподаткування цим збором дохід працівника має також збільшитися як і у вигляді суми страхових платежів з урахуванням «натурального» коефіцієнту.

В той же час, на сьогоднішній час такого коефіцієнта не передбачено. Ставка збору складає 1,5 %. Тому можна виходячи з ставки збору запропонувати «натуральний» коефіцієнт у розмірі 1,33.

Наступним податком, який пов'язаний з зі сплатою суми за договором добровільного медичного страхування є єдиний соціальний внесок. Страхові внески, які роботодавець сплачує за відповідним договором, як уже зазначалося, не включаються до фонду оплати праці, тобто не входять до складу заробітної плати. Тобто, відповідно до діючого законодавства єдиний соціальний внесок підприємством не сплачується.

При цьому, якщо працівник звільняється, але при цьому договір добровільного медичного страхування, закріплений на його користь, між підприємством і страховою компанією не розривається, то підприємство не має підстав для коригування фінансових результатів.

Взагалі турбота про здоров'я працівників має забезпечити довготривалу роботу саме на конкретному підприємстві. А якщо добровільне медичне страхування доповнити страхуванням життя (додатковим накопиченням коштів) за рахунок роботодавця, то такі заходи можуть взагалі позбавити підприємство від втрати необхідних кваліфікованих працівників. Тобто, такі заходи і є проявом нової моделі взаємодії підприємства та працівника. Також, операції з добровільного медичного страхування працівників за рахунок коштів роботодавця не є об'єктом оподаткування ПДВ.

Для порівняння в табл. 3. наведено два варіанти придбання медичного полісу робітником підприємства.

Таблиця 3. Розрахунок економічного ефекту від придбання медичного полісу працівника роботодавцем, грн.

Операції щодо страхування	Перший варіант (працівник самостійно купує поліс)	Другий варіант (поліс купує роботодавець)
1. Перерахований страховій компанії страховий внесок по договору добровільного медичного страхування	5000	5000
2. Нарахована премія працівнику	6097,56	6097,56
в тому числі:		
2.1. ПДФО	1097,56	1097,56
2.1.2. Військовий збір	91,46	91,46
3. Сума видана працівнику	4908,54	-
4. Єдиний соціальний внесок (22%)	1079,88	-
5. Разом витрати підприємства	7177,44	6097,56
6. Економічний ефект	-	1079,88

Перший варіант пов'язаний з тим, що підприємство виплачує працівнику премію для того, щоб він міг придбати відповідний поліс самостійно. У другому випадку підприємство здійснює страхування працівника.

Розрахунок виконано виходячи з терміну дії договору – 1 рік, та договору добровільного медичного страхування, згідно якого сплата страхового внеску здійснюється підприємством-страхувальником одноразово і становить 5000 грн. [5].

Як показав розрахунок, соціально відповідальне підприємство навіть отримує економічний ефект від впровадження таких заходів в розмірі 1079,88 грн. на одного працівника на рік.

Висновки. Можна зазначити, що основними ознаками сучасного соціального підприємства з належною внутрішньою та зовнішньою корпоративною відповідальністю є здатність продовжувати продуктивну роботу у кризових обставинах, достатньо швидко реагувати на зміни, адаптуватися до нових умов, надавати необхідну допомогу своїм робітникам, членам їх сімей, суспільству.

Для цього крім активної популяризації сучасних підходів та взірцевих прикладів корпоративної соціальної відповідальності під час криз і в повсякденній діяльності, необхідно створити механізми підтримки та стимулювання державою та відповідні загальноприйняті норми для всіх вітчизняних підприємств.

Список використаної літератури

1. Повернення до роботи в нових умовах. URL: <https://vvv2.deloitte.tsom/ua/uk/pages/human-tsapital/artitsles/hts-trends-tsovid-19.html> (дата звернення: 03.05.2022).
2. Як працює українська корпоративно-соціальна відповідальність видобувного сектору в умовах карантину? URL: <https://www.prostir.ua/?news=yak-pratsyuje-ukrajinska-korporatyvno-sotsialna-vidpovidalnist-vydobuvnoho-sektoru-v-umovah-karantynu> (дата звернення: 03.05.2022).
3. Про страхування: Закон України від 19.05.2018 р. №3363. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/216655.html> (дата звернення: 03.05.2022).
4. Цивільний Кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356) Із змінами, внесеними згідно із Законами. 16 січ. 2003 р. Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 07.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ru/ed20131011#Text> (дата звернення: 03.05.2022).
5. Блова Н. Добровільне медичне страхування працівників: пам'ятайте про податкові наслідки. *Податки та бухгалтерський облік*. 2016. № 74.

References

- [1] Povernennia do roboty v novykh umovakh. [Return to work in new conditions]. Available at: <https://vvv2.deloitte.tsom/ua/uk/pages/human-tsapital/artitsles/hts-trends-tsovid-19.html> (accessed 03 May 2022).
- [2] Yak pratsiuie ukrains'ka korporatyvno-sotsial'na vidpovidal'nist' vydobuvnoho sektoru v umovakh karantynu? [How does the Ukrainian corporate and social responsibility of the extractive sector in quarantine?]. Available at: <https://www.prostir.ua/?news=yak-pratsyuje-ukrajinska-korporatyvno-sotsialna-vidpovidalnist-vydobuvnoho-sektoru-v-umovah-karantynu> (accessed 03 May 2022).
- [3] Zakon Ukrainy «Pro strakhuvannia». [Law of Ukraine "On Insurance"]. Ofitsijnyj vebportal parlamentu Ukrainy. Opublikovano 18 lystopada 2021. Available at: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/216655.html> (accessed 03 May 2022).
- [4] Tsyvil'nyj Kodeks Ukrainy. (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]. (VVR), 2003, NN 40-44, st.356) Iz zminamy, vnesenymy zghidno iz Zakonamy. 16 sich. 2003 r. Verkhovna Rada Ukrainy; Kodeks Ukrainy, Zakon, Kodeks vid 16.01.2003 № 435-IV (Redaktsiia stanom na 07.05.2022). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ru/ed20131011#Text> (accessed 03 May 2022).
- [5] Bielova N. (2016) Dobrovil'ne medychne strakhuvannia pratsivnykiv: pam'iatajte pro podatkovy naslidky. [Voluntary health insurance for employees: be aware of the tax consequences]. *PODATKY TA BUKHALTERS'KYJ OBLIK*, no. № 74

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264530pp49-55
UDK 330.4:658.1

Voronina Alevtina, Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Management of Organization and Administration Department, Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID:0000-0001-7586-2973
e-mail: alevtina.voronina20@gmail.com

Вороніна А.В., кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID:0000-0001-7586-2973
e-mail: alevtina.voronina20@gmail.com

IMPROVING THE EFFICIENCY OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE PLANNING SYSTEM

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

The article is devoted to the problem of effective functioning of the planning system in the general system of industrial enterprise management in modern economic conditions. The study established the current state and development of methods and tools for planning the activities of economic entities of Ukraine. The components of the planning system at industrial enterprises are determined and negative tendencies in the sphere of functioning of the planning system and management of the enterprise as a whole are revealed. The result of the study are proposals to increase the efficiency of the planning system of industrial enterprises by expanding its regulatory framework and planning processes. Approaches to the development of the economic mechanism in the direction of increasing the efficiency of the enterprise planning system taking into account changes in their economic activity are formulated.

Keywords: *planning, planning system, planning process, management, industrial enterprises.*

Стаття присвячена проблемі ефективного функціонування системи планування в загальній системі управління промисловим підприємством в сучасних умовах господарювання. Підкреслюється, що планування є найважливішим елементом господарювання, який має забезпечувати раціональне використання всіх його ресурсів, незважаючи на негативний вплив факторів зовнішнього середовища. Ефективне функціонування системи планування підприємства потребує чітко визначеної функціональної структури, відповідного інформаційного забезпечення цього процесу та важелів впливу. Основним завданням сучасної системи планування є забезпечення виконання цільових показників, тобто пошук ефективних шляхів поєднання планових показників з оптимальними результатами.

Система планування, яка дісталася нам у спадок від системи централізованого планування, не передбачала необхідності розвитку функції, пов'язаної з вивченням ринку та попиту та їх впливу на результати діяльності підприємства. Тривалий час зміст і форми планування істотно не змінювалися. Сучасні умови економіки вимагають переведення планування на нові принципи організації.

У ході дослідження встановлено, що на даний час процес планування діяльності промислового підприємства не передбачає функції контролю за результатами його виконання, є недостатньо організованим, скоординованим та керованим. Складові планування не можуть бути чинниками підвищення конкурентоспроможності підприємства. Резервом підвищення ефективності системи планування можна вважати посилення ролі процесу нормування, який в умовах, що змінюються, стає методом організаційно-стабілізуючого впливу шляхом встановлення нормативів як орієнтирів дій.

Визначення ролі та значення нормування в системі планування та управління дозволило виділити основні напрямки перегляду змісту та об'єктів нормування. Доведено, що забезпечення ефективності економічних процесів потребує визначення та обґрунтування вартісних або відносних норм і нормативів ефективності цих процесів. Основними системоутворюючими характеристиками планування слід вважати економічні нормативи процесів.

Проведене дослідження дало можливість створити таку модель формування нормативної бази системи планування підприємства, яка ґрунтується на системному обґрунтуванні методології нормування, що полягає у комплексній системній оцінці кількох варіантів та оптимізованій процедурі адаптації внутрішніх факторів до навколишнього середовища. Це підвищить ефективність системи планування підприємства та дасть можливість впливати на вирішення проблем стабільної діяльності підприємства. Впровадження запропонованого підходу до підвищення ефективності системи планування шляхом удосконалення її нормативної бази та процесів планування в практику діяльності підприємств, надасть можливість вирішити завдання, спрямовані на підвищення їх конкурентоспроможності.

***Ключові слова:** планування, система планування, процес планування, управління, промислові підприємства.*

***JEL Classification:** M21, O12*

Formulation of the problem. In modern business conditions, the responsibility of enterprises for the results of their work increases significantly. Therefore, enterprise management as a function and type of activity acquires special significance. The most important element of management is planning, which should be considered not only as the ability to identify all necessary actions, but also as the ability to anticipate possible changes that may occur in the future and be able to cope with them, minimizing the associated losses. Therefore, the modern planning system, despite the changing environmental factors, must ensure the rational use of internal resources of the enterprise.

Analysis of recent research and publications. Such foreign scientists as R. Akoff, I. Ansoff, P. Drucker, B. Karloff, and G. Mitzberg paid considerable attention to the planning of economic entities. Among domestic scientists are: Z. Shershneva, G. Tarasyuk, M. Danilyuk, O. Orlov, and others

At the same time, the works of most scientists do not pay enough attention to the search for new approaches to planning, construction and operation of the planning system in changing economic conditions.

Formulation of the goals of the article (task setting). The purpose of the article is to assess the functioning of the planning system at industrial enterprises; to define and formulate features of planning of activity of the enterprise in modern conditions; to study the impact of the planning process on the results of activities and to outline the directions of improving the information and organizational support of the planning system at the enterprise.

Presenting main material. In general, planning is represented as: future-oriented decision-making activities [1]; activities within which development takes place [2, p. 82]; "Formalized procedure aimed at obtaining a clearly defined result, which takes the form of an integrated system of decisions" [3, p. 11]; "The process of choosing goals and decisions necessary to achieve them" [4, p. 690]. Analysis of scientific sources suggests that the essence of planning, as a function of management of economic entities, is a reasonable choice of goals and ways to achieve them based on a set of tasks and works, as well as effective methods, methods and resources needed to perform these tasks, and establishing their relationship. Planning is the first organizational unit of the whole process of realization of the goals of the enterprise.

The planning system, in general, is considered as a set of structural elements that provide planning activities in the form of different types of plans and targets. In the work [5, p. 9] team of authors, enterprise planning system is presented as goals, principles, methods, process, organizational structure and targets. However, this approach does not provide a function of monitoring the results of

its implementation. However, in practice, an important aspect is to ensure the implementation of the plan. In order to achieve the planned indicators, it is necessary to provide appropriate information support for this process with a clearly defined functional structure and levers of influence.

There is also an opinion that the planning system is a purposeful set of subjects and planning processes in the case if the elements of the system are considered planning subjects [6, p. 309]. And it is the interaction of the elements of the planning system provides the desired results of its operation, corresponding to the goal. G.M. Tarasyuk notes that the interaction of elements of the planning system "generates a synergistic effect from the results of planning" [7, p. 12].

For the planned tasks to be implemented, management needs to find effective ways to combine them with the optimal result. This task is able to perform such a system, the action of which consists of a number of techniques, methods, their rational combination, and the relationships of the system in time and space [8, p.87–88]. In this sense, modern industrial enterprises should be considered as complex production and resource complexes and the results of their activities depend, firstly, on the efficient use of available internal resources, and secondly – timely response to changing environmental factors [9, p. 24]. In addition, it should be borne in mind that all the resources of the enterprise are used in production and commercial cycles together. Therefore, the rational use of all production resources in total, involves establishing the levels of their costs, interchangeability in mixtures (recipes), and their combinations in the product. That is, the stability of enterprises depends, to some extent, on rational resource consumption.

The system of centralized planning provided for a strict allocation of resources and a single policy for the development of the whole economy, so the need to develop a function related to market research and demand was not. This created a crisis of the concept of socialist planning and management of economic systems based on its principles. At present, planning needs to be translated into new principles of organization. Its content and forms must be significantly changed. According to economists [10, p. 32], due to the lack of accurate and systematic planning and control of their activities, companies lose up to one-fifth of profits.

Modern enterprise, as an element of the economic system, operates in a specific environment and is under its influence. It is an open system embedded in the outside world. At the entrance it receives resources from the external environment, at the exit – gives the manufactured product. The enterprise (organization), based on information about the state of the market in which it operates, business conditions, from the external environment receives the resources that best meet the requirements for the manufacture of a product that will be in demand. By using these resources in the production process, the company receives a finished product upon completion.

All types of resources used in industrial production have a quantitative and qualitative dimension, and their involvement in the production process requires appropriate costs and in some way affects the efficiency of the enterprise. Therefore, the production process should be considered not only as a process of transforming resources into a finished product, but also as a process of increasing costs and results. And the resources of the enterprise are the subject of planning taking into account the planned economically acceptable and technologically sound level of their costs and requires the use of appropriate economic regulators. The purpose of resource planning is to optimize their use. In practice, the assessment of resource use is carried out separately for different types and only after the completion of the process of their consumption. The end-to-end process of resource consumption at all its stages, starting with logging in, is not considered. That is, those responsible for the use of resources, both in business processes and in the aggregate are absent. As a result, in the process of production the formation of competitive advantages and competitiveness of enterprise products has no leverage.

This circumstance necessitates thorough research to identify the main trends, the relationship between the dynamics of the volume and composition of resources involved in production processes with efficiency, methods of optimizing the planning and use of production resources, which requires appropriate changes, as in tactics, and planning strategies based on the search for new approaches to the mechanism of action of economic factors of optimal use of resources and their savings.

Solving this problem requires the development of a mechanism for applying innovative approaches, primarily to the process of rationing the cost of production resources. Because, rationing,

in changing conditions, becomes a method of organizational and stabilizing influence, which, as a lever of influence, involves the establishment of progressive standards as guidelines for an efficient process of resource consumption by the enterprise.

Acting as a link between production and its efficiency, norms play an economic role. And as economic indicators, economic standards reflect the relationship between the elements of financial, production and other activities, as well as the requirements for the ratio of costs and results of production activities and the allocation of resources to regulate economic relations.

But, at present, the impact of the level of existing standards on production efficiency is not assessed. Thus, very often, there is a trend: when lowering the norms for energy resources at the same time increases their value in the cost of production, which can be explained by the growth of commercial prices of processes. Therefore, the rationing of physical resources of enterprises is insufficient to ensure their efficient use and requires the definition of new approaches. Generalized norms of resource costs, such as average and marginal costs, which were proposed with the transition to market relations, without being represented structurally, also do not allow to determine the reserves of efficient use of individual types of resources or their totality. In addition, scientists who solved the problem of efficient use of resources did not take into account their interdependence in the production process. The latter does not allow to predict the most favorable ratio between resource costs and economic performance.

The above suggests that the rationing of enterprise resources, as one of the main levers of their effective use, does not play a significant role in improving the efficiency of their use and is not aimed at achieving high economic results. It is not subject to a single goal, does not take into account the relationship between the processes of formation of norms and standards and changes in economic activity of enterprises. Modern economic conditions require the purposefulness of new approaches to regulating the cost of enterprise resources by improving approaches to their rationing. Rationing should be used as a method of organizational and stabilizing influence, which involves the establishment of standards as guidelines for activities [11, p. 93].

The main features of economic resources are that interacting with each other, they are in quantitative and qualitative functional dependence. And, this circumstance is not taken into account in the current norms and standards. Therefore, in changing economic conditions, in our opinion, the rules should take into account and reflect the interdependence of economic resources in their use in production processes. These circumstances require a review of the content and objects of regulation, based on market factors, in use to be flexible and capable of transformation, integration or differentiation. However, depending on the conditions or purposes of application, norms and standards should contribute to: improving the organization and remuneration; streamlining production technology; improving the organizational and technical level and quality of management of production (technological) processes.

This is possible if, in parallel with the revision of the norms of consumption of production resources of enterprises will be determined and justified cost or relative norms and standards of efficiency of certain processes (especially – economic). Thus, the main object is the processes as a whole, rather than their individual parts or operations, which will improve the quality of management of economic processes of enterprises. Indicators of the use of each of the resources used in the enterprise, cannot meet the overall needs of enterprise performance management. There is a need for a holistic comprehensive assessment of resource use in the enterprise. That is, the stabilization of the economy of the enterprise requires increasing the role of rationing the cost of its resources, expanding the objects of rationing and changing approaches to rationing processes. The rationing of enterprise resources should perform a number of functions: the basics of planning and economic calculations of various kinds; the initial base of accounting for resource costs for the product (process) and production results; basics of rational organization of both labor (production) and operational management of the enterprise; an effective means of ensuring the optimal ratio between resource costs and economic performance of the enterprise.

The basis for creating the latest model of formation of the regulatory framework of enterprise planning system should be a systematic justification of rationing methodology, which is a

comprehensive systematic assessment of several options of regulatory values and optimized procedure for adapting internal factors to environmental variability.

The development of methodological support for the definition of norms and standards, taking into account their formation by levels is an important principle for creating a regulatory framework for planning. This will help to consider the mechanism of normalization of production costs as an important component of the planning system and an important element of the economic system, which makes it possible to use different types of production resources in a harmonious structural relationship with each other, which would ensure economic stability and development. In our opinion, the optimal use of resources can be achieved by setting limits on the efficiency of enterprise resources, taking into account the integrated capacity of each type of resource and their totality as a whole to ensure a balanced relationship between their cost levels. This approach will allow norms and standards to act as a regulator of the efficiency of the enterprise and become the basis for managing all processes.

In our opinion, taking into account the interdependence of economic resources when using them in the production process is possible if in parallel with the norms of costs for individual production resources will be used norms and standards for individual processes. That is, the main system-forming characteristics of planning should be considered economic standards of processes. In this case, it is advisable to take into account the basic principles of a systematic approach. Standards should cover the whole set of elements of the production system, summarizing all processes, be integrated and able to assess the impact of possible changes in it on the performance of the enterprise, ie measured, for example, in value units.

The use of these approaches becomes a prerequisite for the creation of process cost standards that can sensitively respond to changes in the market, internal business conditions, characterized by flexibility of parameters under the influence of external and internal environments. They should be the basis for effective information support of the enterprise planning system and management of all areas of its activities.

Solving the problems of improving the efficiency of economic process management in enterprises requires the transition to the use of process-oriented planning of resource costs using cost norms and efficiency standards. The cost of production resources of the enterprise to ensure organizational, economic and other processes should be considered together, which necessitates the establishment of comprehensive standards of resource consumption for individual business processes. In addition, the cost of a resource such as engineering and management, which cannot be considered in its pure form must also be included in the complex standards.

The transition to complex norms, along with the difficulties of rationing, will provide certain advantages and priorities in management decision-making and planning. It is a comprehensive approach to rationing will provide an opportunity to assess the level of resource intensity of the enterprise, which should be understood as a simultaneous consideration of all costs of all resources per unit of income from sales and other types of cash involved in generating profits. project management, able to meet the needs of effective enterprise management. At the same time, a number of no less important factors should be considered and the use of scientifically sound methods of their joint use, and technological, and organizational, and others. Conditions for the use of regulatory factors depend on the level of compliance with technological development, manufacturability of products and a number of other characteristics and parameters, which motivates the revision of the mechanism of efficient use of all resources.

The need for such an approach is based on the fact that based on the interchangeability of certain types of resources and the ability to maneuver resources, it will rationally balance their costs at all stages of resource consumption. This circumstance encourages us to consider the construction and improvement of the existing regulatory framework as a priority area for reforming the planning system of the enterprise.

A qualitatively new approach to rationing processes can be presented as a step-by-step process of establishing the normative value of resource costs for each stage of their formation and use, followed by analysis of their compliance with the objectives of effective use. The criterion for the effective choice of areas of rational use of enterprise resources is the minimization of total costs throughout the technological chain and the overall resource intensity of production and sales. The

above substantiates the feasibility of using in the planning system a process approach to the rationing of resource costs, which can significantly affect the solution of efficiency problems of the enterprise.

This approach to planning provides additional opportunities for diagnostics, which should be carried out by cost centers – structural units that are responsible for rationing a particular type of resources and provide support for the established regulatory level for a long time and form tactics and strategies for their consumption.

Conclusions. The functioning of the planning system, which meets the modern requirements of management, can significantly affect the competitiveness of products and enterprises as a whole [12, p.63]. Achieving this goal requires: increasing the role of rationing of resource costs; improvement of existing methods of rationing by directing them to the rationing of the process as a whole, not just individual types of resources, which will allow, along with natural standards to use cost, compare resource costs with economic efficiency of economic entities; creating conditions for improving the cost planning mechanism and the mechanism for assessing the overall efficiency of production activities. The latter becomes possible if the rationing of resources is separated into a separate service subsystem with the definition of rationing as a specific planning function.

Objectivity of the established planned normative indicators of control of the planning process, successful organization of technological processes, analysis of their flow will ensure comparability of actual indicators with planned, reported indicators for previous periods, the possibility of automating these procedures, quality information collection and processing.

The introduction of these indicators in the planning system will qualitatively improve the processes of strategic planning, namely, to set the level of resource intensity at the "entrance" and in all processes. The indicator of total resource intensity will provide an opportunity to set the appropriate level of costs for all types of resources for each structural unit. Given that the cost of resources used in the production process are different types of costs (direct or indirect), their management can be based on elements of the direct costing system. That is, the separation of resource costs in the amount of overhead costs, will establish a balanced system of ways to optimize the level of resource use and determine the standard (management indicator) for employees who are involved in the relevant decisions.

The system of enterprise planning, which is formed on logistical principles and works on the basis of the established total indicator of resource intensity of production in general and its stages, will allow more informed management decisions, strengthen the role of planning, directing all management processes to ensure efficient, cost-effective level. his activities.

References

- [1] Druker P., Makiarello Dzh. (2010) *Menedzhment M. : Delo.* (in Russian)
- [2] Akoff R. L. (1985) *Planyrovanye budushcheho korporatsyi M. : Prohress.* (in Russian)
- [3] Mintsber H. (2008) *Zlit i padinnia stratehichnoho planuvannia* Kyiv : Vyd-vo Oleksiia Kapusty. (in Ukrainian)
- [4] Meskon M., Albert M., Khedoury F. (1992) *Osnovy menedzhmenta M. : Delo.* (in Russian)
- [5] Hriadunov N.H. [ta in.] (2009) *Planuvannia diialnosti pidpriemstva: oporny konspekt lektsii.* Dnipropetrovsk: NMetAU. (in Ukrainian)
- [6] Shvab L.I. (2005) *Ekonomika pidpriemstva: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. 2-e vyd. K.: Karavela.* (in Ukrainian)
- [7] Tarasiuk H. M. (2009) *Upravlinnia planuvanniam diialnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti* (Thesis of the doctor of economic sciences). Kyiv.. (in Ukrainian)
- [8] Stoliarov H.P., Pienova R.P.(2016) *Teoretychni aspekty formuvannia systemy planuvannia ta biudzhetuвання na pidpriemstvi Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti. Vol.4(57), pp...84-94.* Available at: <https://www.daemmt.odessa.ua/index.php/daemmt/article/download/80/62> (accessed 11 may 2022)
- [9] Levytskyi V. V.(2011) *Doslidzhennia vplyvu protsesu planuvannia na stiikist pidpriemstva. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Vol.3.* Available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_3_3/023-028.pdf (accessed 02 may 2022).

- [10] Orlov O.O. (2002) *Planuvannia diialnosti promyslovoho pidpriemstva [pidruchnyk]*. K. : Skarby. (in Ukrainian)
- [11] Shepel N.H., Revenko N.H. (2013) *Menedzhment protsesiv ratsionalnoho resursospozhyvannia na promyslovykh pidpriemstvakh* Dniprodzerzhynsk: DDTU. (in Ukrainian)
- [12] Hurbyk, Yu., Salnikova, M., Kurhan, P. (2019). Sut, pryntsyipy ta etapy stratehichnoho planuvannia na pidpriemstvi. *Ekonomika ta suspilstvo: elektronne naukove fakhove vydannia*. Vol.20, pp.60-69. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/9> (accessed 21 may 2022).

Список використаної літератури

1. Друкер П., Макіарелло Дж. Менеджмент М.: Дело. 2010. 704 с.
2. Акофф Р. Л. Планирование будущего корпораций. М.: Прогрес. 1985. 328 с.
3. Мінцбер Г. Зліт і падіння стратегічного планування Київ : Вид-во Олексія Капусти. 2008. 412 с.
4. Мескон М., Альберт М., Хедоурі Ф. (1992) Основы менеджмента. М. : Дело. 1992. 404 с.
5. Грядунова Н. Г., Пахлова О.В., Тісагдіо І.В., Семенькова А.В. Планування діяльності підприємства: опорний конспект лекцій. Дніпропетровськ: НМетАУ. 2009. 56 с.
6. Шваб Л.І. Економіка підприємства: навч. посіб. К.: Каравела. 2005. 568 с.
7. Тарасюк Г.М. Управління плануванням діяльності підприємств харчової промисловості : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04. НУХТ, 2009.
8. Столяров Г. П., Пеннова Р.П. Теоретичні аспекти формування системи планування та бюджетування на підприємстві. *Розвиток методів управління та господарства на транспорті*. 2016. Т.4(57). С. 84-94.
9. Левицький В.В. Дослідження впливу процесу планування на стійкість підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. Том 3. С. 23-28.
10. Орлов О.О. Планування діяльності промислового підприємства: підручник. К.: Скарби. 2002. 334 с.
11. Шепель Н.Г., Ревенко Н.Г. Менеджмент процесів раціонального ресурсоспоживання на промислових підприємствах: монографія. Дніпродзержинськ: ДДТУ. 2013. 196 с.
12. Гурбик Ю., Сальникова М., Курган П. Суть, принципи та етапи стратегічного планування на підприємстві. *Економіка та суспільство*. 2019. Т.20. С. 60-69. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/9> (дата звернення: 21.05.2022).

**ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ
MONEY, FINANCES AND CREDIT**

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264536pp56-67
УДК 336.13

Ганзюк С.М., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-7859-4708
e-mail: svetlanaganzyuk@gmail.com

Брежнєва-Єрмоленко О.В., доцент кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0003-4518-6235
e-mail: ovbreol@ukr.net

Hanziuk Svitlana, Ph.D., Associate Professor, Associate Professor at Department of Finance and
Accounting Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0001-7859-4708
e-mail: svetlanaganzyuk@gmail.com

Brezhnieva-Yermolenko Olha, Ph.D., Associate Professor, Associate Professor at Department of
Finance and Accounting Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0003-4518-6235
e-mail: ovbreol@ukr.net

**ПАРАМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ БЮДЖЕТНО-КОШТОРИСНОГО ФІНАНСУВАННЯ
ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
МІСТА КАМ'ЯНСЬКОГО**

**PARAMETRIC ANALYSIS OF THE BUDGETARY AND ESTIMATED FINANCING
OF THE VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION INSTITUTION
CITY OF KAMIANSKY**

В статті проаналізовано теоретичні та практичні аспекти фінансового забезпечення закладів освіти в Україні. Розглянуто стан фінансування закладів освіти в Україні за складниками системи освіти (дошкільна, повна загальна середня, професійна (професійно-технічна), вища, післядипломна). Визначено основні джерела фінансового забезпечення закладів професійної (професійно-технічної) освіти в Україні. Здійснено параметричний, коефіцієнтний та перспективний аналіз бюджетно-кошторисного фінансування закладу професійно-технічної освіти міста Кам'янського. Встановлено, що структура надходжень та витрат загального фонду закладу стабільна; обсяг фінансування в останні роки є недостатнім; касові і фактичні видатки мали цільове витрачання бюджетних коштів відповідно до кошторисних асигнувань; прогнозний обсяг видатків загального фонду на наступний рік зростатиме. Запропоновано ряд перспективних напрямів вдосконалення системи фінансового забезпечення та розвитку закладів професійної (професійно-технічної) освіти в Україні.

Ключові слова: фінансування закладів освіти, джерела фінансового забезпечення, видатки зведеного бюджету, грошові потоки, фактичні та касові видатки, коефіцієнт забезпеченості фінансуванням, факторний аналіз, параметричний аналіз, прогноз.

In the article analyzes theoretical and practical aspects of financial support of educational institutions in Ukraine. It has been established that since 2014, the state has not been able to ensure the implementation of the amount of funding at the level of 7 percent, as stipulated in the Law of

Ukraine "On Education", although in recent years, this indicator has been maintained at a stable level – 6 % of GDP. The state of financing education in Ukraine by components of the education system (preschool, full general secondary, professional (vocational-technical), higher, post-graduate) was considered. The main sources of financial support of institutions of professional (vocational and technical) education in Ukraine have been determined.

A parametric and prospective analysis of the coefficients of the budget-estimated financing of the vocational and technical education institution of the city of Kamiansky was carried out. It was established that during the studied period, budget funding gradually increased; the general structure of financial support is actually stable; the total amount of current expenses increased; there are no capital expenditures, which is due to the deficit of the budget of Ukraine for relevant measures; cash and actual expenses demonstrated the targeted spending of budget funds in accordance with estimated allocations; the projected growth of general fund expenditures for the next year is 15.5 %.

A number of promising directions for improving the system of financial support and development of vocational (vocational-technical) education institutions in Ukraine are proposed, including: improvement of the legal framework for vocational (vocational-technical) education in accordance with modern legislation, which will make it possible to clearly distribute powers from management and financing of professional (vocational and technical) education institutions at each level and introduce responsibility for the irrational use of resources; completion of the transfer of vocational (vocational and technical) education institutions from state to communal ownership and transition to financing from regional budgets of vocational (vocational and technical) education institutions located on the territory of cities of regional importance – regional centers; involvement of the private sector of the country's economy in cooperation with the state within the framework of public-private partnership, etc.

Key words: financing of educational institutions, sources of financial support, expenditures of the consolidated budget, cash flows, actual and cash expenditures, coefficient of provision of financing, factor analysis, parametric analysis, forecast.

JEL Classification: C13, H72, G18

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням держави є забезпечення рівного доступу до системи освіти для всіх верств населення та надання якісних освітніх послуг, які, своєю чергою, будуть задовольняти основні напрями розвитку економіки. Актуальність проблеми фінансового забезпечення освітньої галузі в Україні стає дедалі важливим питанням подальшого соціально-економічного розвитку країни, яке в умовах воєнного і повоєнного періодів потребує окремої уваги. Реформи України з територіального устрою та системи місцевого самоврядування зумовили необхідність реформування галузі освіти в напрямку її децентралізації. Вже декілька десятиліть спостерігається глобальна тенденція децентралізації освітніх систем у розвинутих країнах світу, тому є чітке розуміння всіх переваг і недоліків такої трансформації освітньої галузі.

Сьогодні джерелами фінансового забезпечення закладів професійної (професійно-технічної) освіти в Україні є: кошти державного та місцевих бюджетів; кошти юридичних та фізичних осіб, громадських організацій та фондів, благодійні внески, пожертвування, кошти від надання навчальними закладами додаткових освітніх та інших послуг, кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти, гранти, кошти від здійснення навчальними закладами економічної та господарської діяльності. Проте, тривалий процес реформування, недосконалість законодавчої бази, недостатнє бюджетне фінансування системи професійної (професійно-технічної) освіти та відсутність інвестицій у відповідні програми розвитку вимагають детального дослідження складу, динаміки та структури фінансового забезпечення цієї галузі освіти. Моніторинг стану фінансового забезпечення освіти в Україні в розрізі окремих її складових та оцінка впливу на нього різних факторів з метою виявлення шляхів та резервів його поліпшення – є актуальним науковим завданням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності видатків місцевих бюджетів на освіту висвітлені у працях Надраги В., Демківа О., Кириленка О., Сторонянської І.

та ін. Процеси фінансового забезпечення закладів освіти розглядалися такими вченими та економістами, як: Пуховська Л., Леу С., Бородієнко О., Радкевич О., Ворначев А., Боголіб Т., Гаськов В., Волкова Н. та іншими. Однак, зазначені поважні науковці досліджували переважно загальні аспекти забезпечення фінансовими ресурсами закладів освіти в цілому, що не давало повного уявлення про стан, проблеми та додаткові джерела формування фінансового потенціалу регіональних закладів професійної (професійно-технічної) освіти в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є параметричний аналіз стану фінансового забезпечення закладу професійно-технічної освіти ДПТНЗ «Кам'янський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту», виявлення основних локальних проблем та перспектив удосконалення системи фінансування закладів професійно-технічної освіти в Україні в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Національній доктрині розвитку освіти, затвердженій Указом Президента України від 17.04.2002 року № 347/2002, визначено: «Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені» [1].

Держава відповідно до статті 78 Закону України «Про освіту» повинна забезпечувати асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7 відсотків валового внутрішнього продукту за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством, проте досягти цього показника не зовсім легко, оскільки він залежить від розвитку економіки країни, наявності фінансових ресурсів, ефективності і віддачі бюджетних коштів, інвестованих в галузь освіти [2]. Проте, ще з 2014 року держава не може забезпечити виконання цього показника і досягнути гарантованого рівня фінансування, хоча за останні роки, а саме у період 2019–2021 рр., спостерігалось збереження цього показника на сталому рівні – 6 % ВВП, при тому, що поряд з цим вбачається значне коливання відсоткового показника загального обсягу видатків зведеного бюджету України з 17,4 % у 2019 році до 15,8 % у 2020 році та до 17 % у 2021 році. Динаміку зміни обсягів видатків зведеного бюджету України на освіту у відсотках до ВВП та відсотках до видатків зведеного бюджету України за період 2014–2021 років наведено на рис. 1.

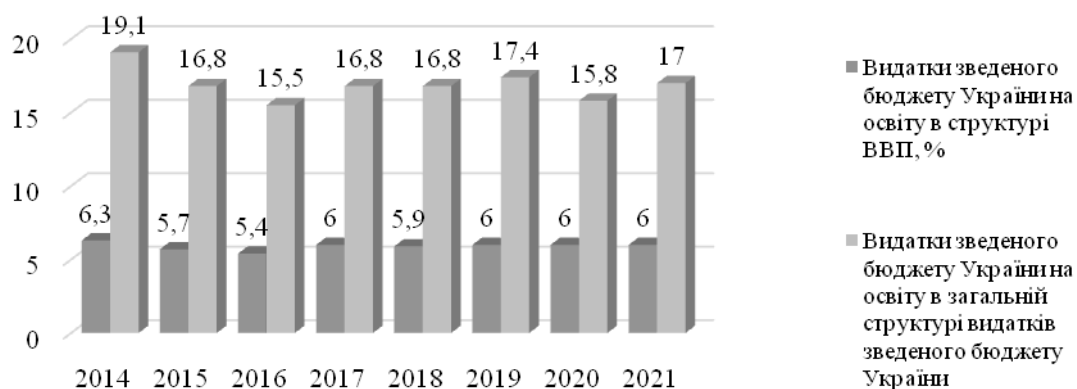

Рис. 1. Динаміка зміни обсягу видатків зведеного бюджету України на освіту за період 2014–2021 рр., %

Джерело: розроблено за [3]

Слід зауважити, що з початку 2014 року розпочався перший етап російської збройної агресії проти суверенітету і територіальної цілісності України, що призвело до зосередження уваги держави, та, відповідно, до збільшення видатків на потреби оборонної сфери. Це пояснює скорочення співвідношення видатків зведеного бюджету України на освіту до рівня ВВП з 6,3 % до 5,4 % впродовж 2014–2016 років. Але держава й надалі знаходила можливості фінансувати освіту, і вже за період 2017–2019 років видатки на освіту у відносному і номінальному вимірах порівняно з 2016 роком значно збільшилися. У 2021 році видатки на освіту склали 312 915 млн. грн. (6,0 % ВВП, або 17 % загального обсягу видатків зведеного бюджету України). Отже, для продовження реформування системи освіти, незважаючи на кризові умови, Уряд України намагається забезпечувати фінансову підтримку освітньої галузі на достатньому рівні.

Фінансування освіти в Україні відбувається за наступними складниками системи освіти – дошкільна, повна загальна середня, професійна (професійно-технічна), вища, післядипломна, позашкільна [2]. Професійна (професійно-технічна) освіта є складовою системи освіти України. Заклад професійної (професійно-технічної) освіти утворюється відповідно до соціально-економічних потреб держави чи окремого регіону [4]. Структуру щорічних видатків зведеного бюджету України в розрізі рівнів освіти представлено на рис. 2.

Рис. 2. Структура щорічних видатків зведеного бюджету України в розрізі рівнів освіти за період 2014–2021 рр., %

Джерело: розроблено за [3]

Протягом усього досліджуваного періоду (2014–2021 рр.) найбільшу питому вагу у видатках мали витрати на загальну середню освіту, які у 2021 році склали 47,9 % від видатків зведеного бюджету України на освіту. Також достатньо високими є видатки на вищу освіту, які у 2021 році були на рівні 20,7 % загальних видатків та видатки на дошкільну освіту, що у 2021 році становили 15,5 %. Якщо розглядати фінансове забезпечення як систему джерел та форм сучасного стану фінансування освіти в Україні, то можна прийти до висновку, що функція фінансового забезпечення освіти з боку держави змінюється в сторону диверсифікації джерел фінансування освіти, при якому питомо зменшується державна частка у загальній сумі фінансових надходжень освіти.

Джерелами фінансового забезпечення закладів професійної (професійно-технічної) освіти в Україні є:

- видатки на нормативній основі з державного бюджету, обласних бюджетів, міст обласного значення – обласних центрів та бюджету м. Києва;

- кошти на професійну підготовку кваліфікованих робітників (первинну професійну підготовку) понад державне замовлення, професійне (професійно-технічне) навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації робітників відповідно до договорів, укладених з юридичними та фізичними особами;

- гранти, кошти організацій та фондів, у тому числі пожертвування та благодійні внески;

- кредити на розвиток закладів освіти та пільговий довгостроковий кредит для здобуття професійно-технічної освіти для здобувачів освіти;

- кошти від здійснення навчальними закладами господарсько-економічної діяльності, перелік яких регламентовано державою та затверджено Статутом кожного окремого закладу [4,5].

З метою детального дослідження стану та виявлення перспектив удосконалення системи фінансування закладів професійно-технічної освіти в Україні здійснено параметричний аналіз бюджетно-кошторисного фінансування закладу професійно-технічної освіти ДПТНЗ «Кам'янський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту», який включатиме аналіз руху та динаміки грошових потоків, коефіцієнтний та прогнозний аналізи видатків загального фонду на наступний рік на основі даних публічної фінансової звітності закладу [6].

Аналіз руху та динаміки грошових потоків ДПТНЗ «Кам'янський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту» за останні три роки представлено в табл. 1.

Таблиця 1. Аналіз руху та динаміки грошових потоків ДПТНЗ за 2019–2021 рр.

Показники	Надходження коштів за роками, тис. грн.								
	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відхилення 2020/2019 рр.		Відхилення 2021/2020 рр.		Відхилення 2021/2019 рр.	
				+/-, тис. грн.	%	+/-, тис. грн.	%	+/-, тис. грн.	%
Загальний фонд – усього	25 473,8	28 535,4	33 339,1	3 061,6	112,0	4 803,7	116,8	7 865,3	130,9
У % коштів всього:	90,7	92,2	91,0	1,5	-	-1,2	-	0,3	-
Спеціальний фонд – усього	1 952,8	2 098,6	2 658,6	145,8	107,5	560,0	126,7	705,8	136,1
У % коштів всього:	7,0	6,8	7,3	-0,2	-	1,2	-	0,3	-
у т.ч.: плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю	857,7	720,5	1 178,6	-137,2	84,0	458,1	163,6	320,9	137,4
У % до спец. фонду:	43,9	34,3	44,3	-9,6	-	10,0	-	0,4	-
у т.ч.: від додаткової діяльності	1 093,0	1 293,0	1 305,0	200,0	118,3	12,0	100,9	212,0	119,4
У % до спец. фонду:	56,0	61,6	49,1	5,6	-	-12,5	-	-6,9	-
у т.ч.: від реалізації в установленому порядку майна	2,1	2,7	6,0	0,6	128,6	3,3	222,2	3,9	285,7
У % до спец. фонду:	0,1	0,1	0,2	0	-	0,1	-	0,1	-
Власні надходження бюджетних установ	252,4	325,1	639,3	72,7	128,8	314,2	196,7	386,9	253,3
У % коштів всього:	0,9	1,1	1,7	0,2	-	0,6	-	0,8	-
Інші надходження спец. Фонду (крім власних)	416,9	0	0	-416,9	0	0	0	-416,9	0
У % коштів всього:	1,5	0	0	-1,5	-	0	-	-1,5	-
Усього	28 095,9	30 959,1	36 637,0	2 863,2	110,2	5 677,9	118,3	8 541,1	130,4

Джерело: складено за [6]

Отже, загальний обсяг фінансування у 2021 році порівняно з минулим роком зріс на 4 803,7 тис. грн. (16,8 %) і становив 33 339,1 тис. грн, у 2020 році фінансування також збільшилось на 3 061,3 тис. грн. і склало 28 535,4 тис. грн. у порівнянні з 2019 роком. За весь звітний період бюджетне забезпечення зросло на 7 865,3 тис. грн (130,9 %), що оцінюється дуже позитивно, оскільки свідчить, перш за все, про збільшення обсягів діяльності установи та зростання її значення в загальній сукупності бюджетних установ по Україні, адже неефективні та менш значущі організації на сучасному ринку праці поступово втрачають величину свого фінансування з бюджету з можливою повною заміною на приватний сектор. Структура фінансування фактично стабільна, зокрема у 2019 році кошти загального фонду становили 90,7 %, а спеціального – 7,0 %, у 2020 році частка загального фонду складала 92,2 %, у свою чергу спеціального – 6,8 %, у 2021 році кошти загального фонду становили 91,0 %, а спеціального – 7,3 %. Тобто різниця між питомою вагою загальних і спеціальних фондів 2019–2021 роках не є суттєвою. За весь період (2019–2021 рр.) величина коштів, отриманих як плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю, збільшилась на 37,4 % та на 19,4 % зріс обсяг коштів від додаткової (господарської) діяльності.

Обсяг фактичних і касових видатків ДПТНЗ «Кам'янський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту» представлено на рис. 3.

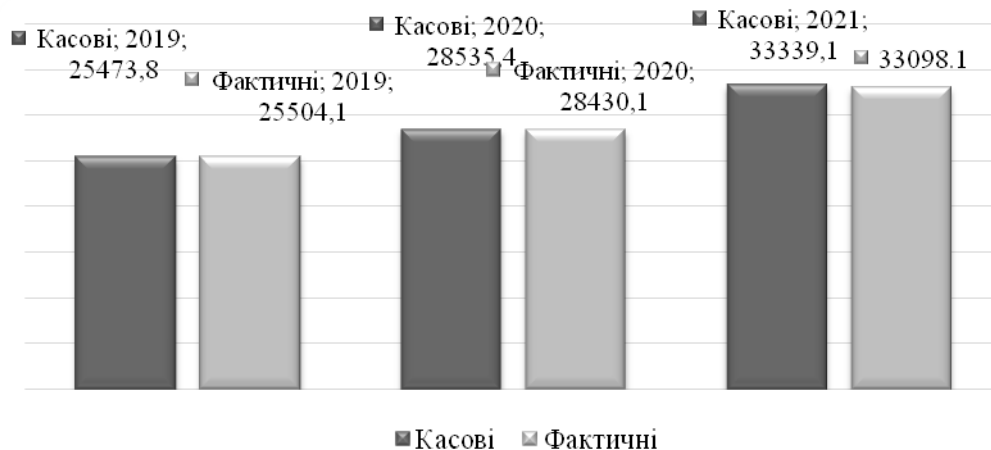

Рис. 3. Динаміка змін фактичних і касових видатків ДПТНЗ «Кам'янський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту» за 2019-2021 рр.

Джерело: розроблено за [6]

Аналіз касових і фактичних видатків досліджуваного періоду продемонстрував загалом цільове витрачання бюджетних коштів відповідно до кошторисних асигнувань. Критичною була тільки подія наприкінці 2021 року, яка склалась у зв'язку із відсутністю постачання природного газу бюджетним установам на осінньо-зимовий період 2021/2022 років, що призвело до виникнення дебіторської заборгованості за статтею оплати комунальних послуг і енергоносіїв.

Параметричний аналіз виконання кошторису установи проводимо за показниками:

1. Коефіцієнт забезпеченості фінансуванням на одного працівника:

$$K_{зф} = (\Phi / Ч), \quad (1)$$

де Φ – обсяг фінансування, тис. грн.; $Ч$ – кількість працюючих працівників, чол.

2. Коефіцієнт співвідношення видатків спеціального і загального фонду кошторису:

$$K_1 = Cф / Зф, \quad (2)$$

де $Cф$ – видатки спеціального фонду, тис. грн.; $Зф$ – видатки загального фонду, тис. грн.

3. Коефіцієнт співвідношення касових видатків до фактичних:

$$K_2 = (КВ / ФВ), \quad (3)$$

де $КВ$ – касові видатки, тис. грн.; $ФВ$ – фактичні видатки, тис. грн.

В табл. 2 подано дані щодо динаміки зміни коефіцієнта забезпеченості фінансуванням одного працівника ДПТНЗ. Даний показник показує, які видатки планує понести установа по відношенню до одного працівника.

Таблиця 2. Аналіз динаміки зміни коефіцієнта забезпеченості фінансуванням одного працівника ДПТНЗ «Кам'янський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту» за 2019–2021 рр., тис. грн.

Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відхилення 2020/2019 рр.		Відхилення 2021/2020 рр.		Відхилення 2021/2019 рр.	
				+/-, тис. грн.	%	+/-, тис. грн.	%	+/-, тис. грн.	%
Затверджені кошторисом видатки загального фонду	26 057,0	30 238,8	33 804,5	4 181,8	116,0	3 565,7	111,8	7 747,5	129,7
Середня кількість працюючих осіб, чол.	189	182	173	-7	96,3	-9	95,1	-16	91,5
Коефіцієнт забезпеченості фінансуванням 1 працівника	137,9	166,1	195,4	28,2	120,4	29,3	117,6	57,5	141,7

Збільшення фінансування установи за загальним фондом з 30 238,8 тис. грн. до 33 804,5 тис. грн. разом зі зменшенням числа працівників на 9 чоловік, призвело до збільшення коефіцієнта забезпеченості фінансуванням одного працівника в середньому з 166,1 тис. грн./чол. до 195,4 тис. грн./чол. на рік, тобто на 117,6 %. Це означає, що установа планує збільшити видатки по одному працівнику на 29,3 тис. грн./рік. Підвищення долі фінансування оцінюється не досить позитивно, оскільки це прямо впливає на якість виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення цілей, визначених на рік відповідно до бюджетних призначень.

Факторний аналіз коефіцієнта забезпеченості фінансуванням одного працівника установи за допомогою методу ланцюгових підстановок представлено в табл. 3.

Таблиця 3. Факторний аналіз коефіцієнта забезпеченості одного працівника ДПТНЗ за 2019–2021 рр.

№ з/п	Фактори		Коефіцієнт забезпеченості фінансуванням	Вплив, тис. грн.
	Видатки загального фонду	Працівники, чол.		
0	26 057,0	189	137,9	
1	30 238,8	182	166,1	28,2
2	33 804,5	173	195,4	29,3
3	33 804,5	181	186,8	57,5
Разом				28,2

Таким чином, збільшення фінансування установи за загальним фондом на 3 565,7 тис. грн. (117,6 %) привело до збільшення коефіцієнта на 29,3 тис. грн. на рік; зменшення середньооблікової чисельності працівників у звітному році на 9 осіб привело до збільшення даного коефіцієнта до 57,5 тис. грн. Загальний вплив обох факторів за даний період спричинив зменшення коефіцієнта забезпеченості фінансуванням одного працівника до 186,8, а вплив на нього факторів становив – 28,2 тис. грн.

Результати аналізу динаміки коефіцієнта співвідношення видатків спеціального і загального фонду кошторису установи представлено в табл. 4. Для більш якісного аналізу коефіцієнта співвідношення видатків спеціального і загального фонду кошторису установи з точки зору впливу на нього вихідних факторів, проведемо факторний аналіз показника методом відносних різниць.

Таблиця 4. Аналіз динаміки коефіцієнта співвідношення видатків спеціального і загального фонду кошторисів ДПТНЗ «Кам'янський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту» за 2019–2021 рр., тис. грн.

Показники		2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відхилення 2020/2019 рр.		Відхилення 2021/2020 рр.		Відхилення 2021/2019 рр.	
					+/-, тис. грн.	%	+/-, тис. грн.	%	+/-, тис. грн.	%
Затверджені кошторисом видатки спец. фонду, тис. грн.	X ₁	2 845,3	2 678,4	3 670,7	-166,9	94,1	992,3	137,0	825,4	129,0
Затверджені кошторисом видатки заг. фонду, тис. грн.	X ₂	26 057,0	30 238,8	33 804,5	4 181,8	116,0	3 565,7	111,8	7 747,5	129,7
Коефіцієнт співвідношення видатків спец. і заг. фонду, X ₁ : X ₂	У	0,11	0,09	0,11	-0,02	81,8	0,09	122,2	0	100

Отже, розрахунок розміру впливу 1-го фактору (зміни затверджених кошторисом видатків спеціального фонду):

$Ду_1 = (Тр\ x_1 - 100) : 100 * y_0 = (137,0 - 100) : 100 * 0,09 = 0,0333$ – за рахунок збільшення затверджених кошторисом видатків спеціального фонду на 992,3 тис. грн., значення коефіцієнта збільшилось на 0,0333.

Розрахунок розміру впливу 2-го фактору (зміни затверджених кошторисом видатків загального фонду):

$Ду_2 = (Тр\ у - Тр\ x_1) : 100 * y_0 = (111,8 - 100) : 100 * 0,09 = 0,01062$ – за рахунок збільшення затверджених кошторисом видатків загального фонду на 3 565,7 тис. грн., значення коефіцієнта збільшиться на 0,01062.

Розрахунок впливу обох факторів:

$Ду = Ду_1 + Ду_2 = 0,0333 + 0,01062 = 0,04392$.

За рахунок зміни затверджених кошторисом видатків загального і спеціального фондів, значення коефіцієнта збільшилось на 0,04392, що відповідає округленому значенню загального абсолютного відхилення по показнику.

Аналіз динаміки коефіцієнта співвідношення касових і фактичних видатків наведено в табл. 5.

У 2020 році коефіцієнт співвідношення касових і фактичних видатків становив 1,0037, у 2021 році його значення збільшилось на 0,0036 і становило вже 1,0073. На таку динаміку показника вплинуло збільшення у 2021 році як касових видатків на 4 803,7 тис. грн. (116,8 %), так і фактичних – на 4 668,1 тис. грн. (116,4 %). За весь аналізований період 2019–2021 рр. спостерігається збільшення коефіцієнта співвідношення касових і фактичних видатків на 0,0085.

Для розрахунку прогнозу на 2022 рік заходиться середнє значення видатків за 2019 – 2021 рр. по всім статтям, зазначеним у таблиці 5 і з урахуванням темпів росту за 2019 – 2021 рр.:

Прогноз = Сер.арифм. * темпи росту/100%. (4)

Таблиця 5. Аналіз динаміки коефіцієнту співвідношення касових і фактичних видатків ДПТНЗ «Кам'янський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту» за 2019–2021 рр., тис. грн.

Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відхилення 2020/2019 рр.		Відхилення 2021/2020 рр.		Відхилення 2021/2019 рр.	
				+/-, тис. грн.	%	+/-, тис. грн.	%	+/-, тис. грн.	%
Касові видатки, тис. грн.	25 473,8	28 535,4	33 339,1	3 061,6	112,0	4 803,7	116,8	7 865,3	130,9
Фактичні видатки, тис. грн.	25 504,1	28 430,1	33 098,1	2 926,0	112,8	4 668,1	116,4	7 594,1	129,8
Коефіцієнт кас. вид./факт. вид.	0,9888	1,0037	1,0073	0,0049	100,5	0,0036	100,4	0,0085	100,9

Прогнозний аналіз видатків загального фонду затвердженого кошторисом наведено у табл. 6.

Таблиця 6. Перспективний аналіз видатків загального фонду ДПТНЗ «Кам'янський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту» на 2022 р., тис. грн.

Показники	2019 рік, тис. грн.	2020 рік, тис. грн.	2021 рік, тис. грн.	Темпи росту 2019-2021, %	Середнє арифметичне, тис. грн.	2022 рік, (прогноз) тис. грн.
Оплата праці працівників бюджетних установ	14 171,6	17 278,2	19 301,4	136%	16 917,1	23 007,2
Нарахування на ЗП	3 117,8	3 732,8	4 223,2	135%	3 691,3	4 983,2
Придбання предметів постачання і матеріалів, утримання бюджетних установ	925,3	976,5	1 940,0	210%	1 280,6	2 689,3
Видатки на відрядження	0,6	0,6	0,4	67%	0,5	0,4
Оплата комунальних послуг і енергоносіїв	5 509,8	5 670,2	5 827,7	106%	5 669,2	6 009,4
Соціальне забезпечення	2 331,9	2 580,5	2 511,8	108%	2 474,7	2 672,7
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	0	0	0	-	0	0
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	0	0	0	-	0	0
Видатки всього	26 057,0	30 238,8	33 804,5	130%	30 033,4	39 043,5

Як свідчать дані перспективного аналізу видатків загального фонду бюджетної установи, прогнозні надходження коштів в 2022 році із загального фонду зростуть до 39 043,5 тис. грн. По статті оплата праці працівників бюджетних установ прогнозується збільшення фінансування до 23 007,2 тис. грн., що на 6 090,1 тис. грн. більше середньої суми надходжень за останні три роки.

В першу чергу, таке збільшення може пояснюватись зростанням законодавчо встановленої суми мінімальної заробітної плати працівників установи, бо видатки по статті нарахувань на заробітну плату також пропорційно зростають, та за прогнозом будуть складати 4 983,2 тис. грн.

Враховуючи темпи росту видатків за 2019–2021 рр., які у відсотковому відношенні склали 210 %, прогнозується значне збільшення видатків загального фонду на придбання предметів постачання і матеріалів, утримання бюджетних установ, які планово складатимуть 2 689,3 тис. грн. у майбутньому 2022 році, що на 1 408,7 тис. грн. більше середньої суми надходжень за останні три роки, і оцінюється вкрай позитивно, оскільки відбувається збільшення або певне покращення матеріального-технічного забезпечення установи.

Параметричний аналіз виконання кошторису установи проведений за показниками забезпеченості фінансуванням одного працівника, співвідношення видатків спеціального і загального фонду кошторису та співвідношення касових видатків до фактичних доцільно також представити у перспективі. Перспективний аналіз даних коефіцієнтів наведено у табл. 7.

Таблиця 7. Перспективний аналіз коефіцієнтів ДПТНЗ «Кам'янський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту» на 2022 р.

Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Темпи росту	Середнє арифметичне	2022 рік (прогноз)
Коефіцієнт забезпеченості фінансуванням одного працівника	143,2	165,2	195,4	136%	167,9	228,3
Коефіцієнт співвідношення затверджених кошторисом видатків спец. і заг. фонду	0,11	0,09	0,11	100%	0,10	0,10
Коефіцієнт співвідношення касових і фактичних видатків	0,9988	1,0037	1,0073	101%	1,0033	1,0133

У 2022 році планується збільшення фінансування із загального фонду на одного працівника до 228,3 тис. грн. зі 195,4 тис. грн. у порівнянні з 2021 роком, але це при прогнозованому збільшенні середньої чисельності працюючих на 8 осіб проти звітного 2021 року. За відсутності детальної інформації про діяльність аналізованої установи, слід лише констатувати факт зменшення частки коштів спеціального фонду у коштах загального фонду до 0,10 у прогнозованому періоді з 0,11 у 2021 році. Коефіцієнт співвідношення касових і фактичних видатків за прогнозом збільшиться до значення 1,0133, що фактично не суттєво змінить ситуацію, адже показник буде більшим за 1, а це свідчить, що установа не буде мати кредиторську заборгованість.

Таким чином, аналіз бюджетно-кошторисного фінансування закладу професійно-технічної освіти ДПТНЗ «Кам'янський центр підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту» за період 2019–2021 років, засвідчив, що:

- протягом досліджуваного періоду бюджетне фінансування поступово збільшувалось;
- загальна структура фінансового забезпечення фактично стабільна;
- протягом досліджуваного періоду загальна сума поточних видатків збільшилась;
- відсутні капітальні видатки, що зумовлено дефіцитом бюджету України на відповідні заходи;
- касові і фактичні видатки продемонстрували цільове витрачання бюджетних коштів відповідно до кошторисних асигнувань;
- прогнозний аналіз видатків загального фонду на наступний рік при темпах їх росту в досліджуваному періоді 130 % показав, що видатки загального фонду у 2022 року збільшаться на 15,5 %.

Спостерігається стабільна структура надходжень та витрат загального фонду, що підтверджується також і проведеним порівнянням касових і фактичних видатків протягом 2019–2021 рр. Фінансування закладу професійної (професійно-технічної) освіти сьогодні

недостатнє, оскільки за період 2019–2021 рр. капітальних видатків на утримання або оновлення матеріально-технічної бази закладу освіти не передбачалося. Попри застаріле обладнання для практичного навчання та зношені будівлі та споруди, кошти на їх оновлення чи капітальний ремонт за рахунок бюджетів усіх рівнів покриваються тільки в окремих критичних ситуаціях або, якщо доведеться, у разі реалізації окремих програм.

На сьогодні, як переконує практика – подальше збільшення частки ВВП на потреби освіти залишається гострою, але далеко не єдиною проблемою фінансування освіти. Потрібна чітка оптимізація структури бюджетних видатків на освіту, що зосереджена на засадах підвищення ефективності надання освітніх послуг; потрібно активніше впроваджувати в освітню галузь державно-приватне партнерство, яке, насамперед, дозволить залучати додаткові фінансові ресурси для забезпечення якісного та повноцінного функціонування закладів освіти.

Через недостатнє фінансове забезпечення наявні проблеми утримання та розвитку кожного окремого закладу освіти, забезпечення його матеріально-технічного стану на достатньому рівні, що відповідало б державним стандартам, ліцензійним умовам, вимогам трудового законодавства, охорони праці, безпеки життєдіяльності та пожежної безпеки [7, с. 31].

Найбільшій актуальності питання розвитку професійної (професійно-технічної) освіти набуває саме в умовах повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, та зростаючої на фоні цього дестабілізації економіки, знищення інфраструктури, загострення соціальних, побутових та еміграційних проблем. Для подальшої відбудови країни, будівництва «з нуля» не просто доріг, комунікацій, будівель та споруд, а відбудови цілих міст, сіл, селищ та окремих районів, які вже зруйновані вщент російськими військами, на загальнодержавному рівні набуває гострої актуальності система підготовки кваліфікованих робітників на базі закладів професійної (професійно-технічної) освіти. На сьогодні вже прийнято зміни до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації учнів і викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, а також подано Проект Закону України від 18.04.2022 № 7294 «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо фінансування закладів професійної (професійно-технічної) освіти».

Висновки. На основі проведеного дослідження та виявлених проблем, можна виділити ряд перспективних напрямів вдосконалення системи фінансового забезпечення та розвитку закладів професійної (професійно-технічної) освіти в Україні: удосконалення нормативно-правової бази з питань професійної (професійно-технічної) освіти відповідно до сучасного законодавства, що надасть змогу чітко розподілити повноваження з управління та фінансування закладів професійної (професійно-технічної) освіти на кожному рівні та запровадити відповідальність за нераціональне використання ресурсів; завершити передачу закладів професійної (професійно-технічної) освіти з державної у комунальну власність та перехід до фінансування з обласних бюджетів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що розташовані на території міст обласного значення – обласних центрів; з метою залучення приватного сектору економіки країни до співпраці з державою у рамках державно-приватного партнерства розробити «бізнес-план» та надання пільг та преференцій; за можливістю розширювати «Перелік професій загальнодержавного значення, підготовка за якими здійснюється за кошти державного бюджету», який відповідав би потребам ринку праці та економічним запитам держави, та можливо диференціювати оплату за підготовку таких професій від їх значимості; розглянути можливість додаткового фінансування закладів професійної (професійно-технічної) освіти на покращення умов проживання у гуртожитках закладів освіти учнів з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, бо саме держава гарантує їм повне державне утримання та їх соціальний захист.

Список використаної літератури

1. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 25.05.2022).

2. Освітня реформа: результати та перспективи: інформаційно-аналітичний збірник МОН. Київ: Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики», 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentacii/Institut-zbirnik.pdf> (дата звернення: 13.06.2022).
3. Видатки на освіту: офіційна звітність ДКСУ. URL: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education> (дата звернення : 29.06.2022).
4. Про професійну (професійно-технічну) освіту: Закон України від 10.02.1998 № 103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2 %D1%80#Text> (дата звернення : 29.06.2022).
5. Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Перелік від 29.08.2018 № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення : 30.06.2022).
6. Фінансова звітність «Кам'янського центру підготовки та перепідготовки робітничих кадрів будівництва та автотранспорту»: публічна інформація. URL: http://dcprkba.dp.ua/u_2_1_top_ourc_ind.html (дата звернення: 30.06.2022).
7. Перша щорічна доповідь освітнього омбудсмена. Дотримання прав в освіті - 2020. Київ : Служба освітнього омбудсмена, 2021. 120 с. URL: <https://eo.gov.ua/osvitniy-ombudsmen-ukrayiny/dopovid-osvitnoho-ombudsmena-dotrymannia-prav-v-osviti-2020/> (дата звернення: 01.07.2022).

References

- [1] VRU (2002) Pro Natsional'nu doktrynu rozvytku osvity: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 17.04.2002 № 347/2002. [in the National Doctrine of Education Development: Decree of the President of Ukraine dated April 17, 2002 No. 347/2002.]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (accessed 25 May 2022).
- [2] MON (2019) Osvitnya reforma: rezul'taty ta perspektyvy: informatsiyno-analitychnyy zbirnyk MON. Derzhavna naukova ustanova «Instytut osvityanoi analityky» [Educational reform: results and prospects: information and analytical collection of the MON]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentacii/Institut-zbirnik.pdf> (accessed 13 June 2022).
- [3] DKSU (2022) Vydatky na osvitu: ofitsiyna zvitnist' [Expenditures on education: official reporting]. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education> (accessed 29 June 2022).
- [4] VRU (1998) Pro profesiynu (profesiyno-tekhnichnu) osvitu: Zakon Ukrayiny vid 10.02.1998 № 103/98-VR [On professional (vocational and technical) education: Law of Ukraine dated February 10, 1998 No. 103/98-VR] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2 %D1%80#Text> (accessed 29 June 2022).
- [5] VRU (2018) Pro zatverdzhennya Poryadku pil'hovoho kredytuvannya dlya zdobuttya profesiynoyi (profesiyno-tekhnichnoyi), fakhovoyi peredvysychoyi ta vysychoyi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny; Poryadok, Perelik vid 29.08.2018 № 673. [On the approval of the Procedure for preferential lending for obtaining professional (vocational and technical), professional pre-higher and higher education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Order, List dated August 29, 2018 No. 673. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-%D0%BF#Text> (accessed 30 June 2022).
- [6] Finansova zvitnist' «Kam'yans'koho tsentru pidhotovky ta perepidhotovky robotnychykh kadriv budivnytstva ta avtotransportu»: publiczna informatsiya (2022), [Financial reporting of the Kamian Center for Training and Retraining of Construction and Motor Vehicle Personnel: public information.]. Available at: http://dcprkba.dp.ua/u_2_1_top_ourc_ind.html (accessed 30 June 2022).
- [7] OOU (2021) Persha shchorichna dopovid' osvith'oho ombudsmena. Dotrymannya prav v osviti - 2020. [The first annual report of the educational ombudsman. Observance of rights in education - 2020]. Kyiv: Sluzhba osvith'oho ombudsmena. 120 p. Available at: <https://eo.gov.ua/osvitniy-ombudsmen-ukrayiny/dopovid-osvitnoho-ombudsmena-dotrymannia-prav-v-osviti-2020/> (accessed 01 July 2022).

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264865pp68-78
УДК 336.647(648)

Дробот Я.В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Дніпровський національний університет ім. Олеса Гончара, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0001-9048-1511

e-mail: drobot1402@gmail.com

Корнієнко І.С., магістр кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Дніпровський національний університет ім. Олеса Гончара, м. Дніпро

e-mail: ivan.korniyenko.98@gmail.com

Drobot Yaroslav, Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID ID: 0000-0001-9048-1511

e-mail: drobot1402@gmail.com

Korniyenko Ivan, Magistr, Department of Finance, Banking and Insurance, Oles Honchar Dnipro National University

e-mail: ivan.korniyenko.98@gmail.com

УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

CAPITAL MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF ENSURING THE FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE

У статті розглянуті окремі аспекти управління капіталом підприємства з позиції забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання. Визначено, що структура капіталу підприємства є одним з головних чинників, що визначає фінансову безпеку. Встановлено, що структура капіталу не є універсальною для будь якого підприємства, а обумовлюється сферою діяльності, галузевими особливостями та обраною стратегією розвитку підприємства. Враховуючи наявність значної питомої ваги позикових коштів у структурі капіталу багатьох вітчизняних підприємств гостро постає питання про необхідність забезпечення їх фінансової безпеки. Не дивлячись на існування достатньої кількості наукових праць вітчизняних та іноземних вчених присвячених проблемам забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання, питання наявності єдиного універсального критерію оцінки не вирішено.

Обґрунтовано науковий підхід до управління капіталом на основі визначення оптимальної його структури, яка б гарантувала фінансову безпеку підприємства. Реалізація цього підходу забезпечується завдяки побудованій оптимізаційній економіко-математичній моделі. Особливістю цієї моделі є її двокритеріальність. В якості критерію оптимізації структури капіталу прийнято мінімізацію його середньозваженої вартості, а в якості критерію ефективності виростання капіталу – максимізацію його рентабельності. Завдання забезпечення фінансової безпеки вирішується шляхом введення у модель додаткових обмежень за граничними значеннями показників ліквідності та фінансової стійкості. Проблема двокритеріальності запропоновано вирішувати шляхом використання багатокритеріального методу Парето.

Використання розробленої оптимізаційної моделі з відповідними обмеженнями за граничними значеннями показників ліквідності та фінансової стійкості дозволяє вирішити завдання ефективного управління капіталом за одночасного забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Відмінністю запропонованого підходу від існуючих є можливість досягти оптимальної структури капіталу суб'єкта господарювання за умови одночасного забезпечення його фінансової безпеки за декілька критеріями без необхідності визначення єдиного критерію

фінансової безпеки або застосування локального без урахування інших існуючих критеріїв оцінки фінансової безпеки.

Наукова новизна статті полягає в подальшому розвитку методології управління капіталом підприємств в контексті забезпечення їх фінансової безпеки.

Ключові слова: управління; капітал; фінансова безпека, оптимізаційна модель, критерій, підприємство.

The article considers certain aspects of enterprise capital management from the standpoint of ensuring the financial security of the business entity. It has been determined that the capital structure of the enterprise is one of the main factors that determines financial security. It has been established that there is no universal capital structure of enterprises, it is determined by the field of activity, industry specifics and the chosen strategy of the enterprise's development.

Taking into account the presence of a significant proportion of borrowed funds in the capital structure of many domestic enterprises, the question of the need to ensure their financial security arises acutely.

The scheme of capital management is considered as its two components: formation and use. The most common models in the world for justifying the capital structure of an enterprise, which are used in the process of capital management, are presented.

The article analyzes existing approaches to determining the essence of the economic category "financial security of the enterprise" and existing approaches to its assessment. Despite the existence of a sufficient number of scientific works of domestic and foreign scientists devoted to the problems of ensuring the financial security of economic entities, the issue of the existence of a single universal evaluation criterion has not been resolved.

A scientific approach to capital management based on the determination of its optimal structure, which would guarantee the financial security of the enterprise, is substantiated. The realization of this approach is ensured thanks to the built optimization economic-mathematical model. A feature of this model is its two-criteria nature. Minimization of its weighted average cost (WACC) was adopted as a criterion for optimizing the capital structure, and maximization of its profitability was accepted as a criterion for the efficiency of capital growth. The task of ensuring financial security is solved by introducing additional restrictions on the limit values of liquidity and financial stability indicators into the model. The problem of bicriteria is proposed to be solved by using the multi-criteria Pareto method, which is used in problems for which it is impossible to construct an extremum, but it is possible to propose the concept of a situation that does not deteriorate ("Pareto optimum"). The solution to the problem of optimizing the capital structure of the enterprise based on finding a compromise between the values of the "weighted average cost of capital" and "return on capital" indicators lies in the area of the Pareto set, but at the same time, this set is not convex, which makes it difficult to solve. To obtain a single optimal option for solving a two-criterion problem, it is proposed to use the method of M. D. Andrieieva and D.G. Khoroshykh.

The use of the developed optimization model with appropriate restrictions on the limit values of liquidity indicators and financial stability allows solving the task of effective capital management while simultaneously ensuring the financial security of the enterprise.

The difference between the proposed capital management approach of the enterprise and the existing ones is the possibility to achieve the optimal capital structure of the economic entity under the condition of simultaneously ensuring its financial security according to several criteria without the need to define a single criterion of financial security or apply a local one without taking into account other existing criteria for assessing financial security.

The scientific novelty of the article lies in the further development of the capital management methodology of enterprises in the context of ensuring their financial security.

Keys words: management; capital; financial security, optimization model, criterion, enterprise.

JEL Classification: D24, G32

Постановка проблеми. Стабільність функціонування підприємств є основним фактором, що забезпечує існування та розвиток економіки країни. Матеріальною основою стабільного функціонування будь якого підприємства є наявність матеріальних, трудових та фінансових ресурсів за наявності оптимальної структури капіталу в конкретний проміжок часу в залежності від поставлених стратегічних, тактичних та оперативних завдань. Структура капіталу безпосередньо впливає і на специфіку діяльності суб'єкта господарювання, його бізнес-модель та захищеність від негативного впливу чинників різноманітного походження.

Наразі в структурі капіталу значної кількості вітчизняних підприємств міститься значна частка позикових коштів, що знижує і так досить низький рівень рентабельності капіталу підприємств через значні фінансові витрати на обслуговування кредитів. Кризові явища останніх років продемонстрували, що фінансова безпека багатьох вітчизняних підприємств є дуже низькою. Тому дослідження впливу структури капіталу на фінансову безпеку підприємства та управління структурою капіталу в контексті забезпечення фінансової безпеки підприємства є актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням фінансової безпеки суб'єкта господарювання, факторів, що на неї впливають, та методів оцінки безпеки займалися такі вчені як Л. А. Могиліна, О. В. Малик, І.О. Бланк, Н. В. Савліна, О.О. Терещенко, В.І. Фучеджи та ін. Однак, сутність фінансової безпеки підприємства як економічної категорії, особливо в частині її кількісного вимірювання є недостатньо дослідженою, а відтак вимагає обґрунтування критерію її кількісного виміру. Крім того вимагає обґрунтування підхід щодо управління капіталом суб'єкта господарювання в контексті забезпечення його фінансової безпеки.

Метою статті є обґрунтування підходу управління капіталом підприємства в контексті забезпечення його фінансової безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування капіталу є основою для створення та функціонування будь-якого підприємства. Більш того, капітал забезпечує бізнес-модель функціонування суб'єкта господарювання. Незважаючи на існуючу досить тривалу еволюцію розвитку теорії капіталу та багаторічні дослідження в цьому напрямку, навіть зараз вчені дотримуються різних поглядів щодо розуміння «капіталу» підприємства. Так, згідно праць І.О. Бланка, «капітал» – це «загальна вартість засобів в грошовій, матеріальній і нематеріальній формах; засоби, інвестовані у формування активів підприємства» [1], а на думку О.Г. Білої капітал – це саме «грошовий» тип ресурсів «що використовуються на підприємстві; авансований у господарську діяльність капітал власний, позичений і залучений у сукупності» [2]. Загалом виділяють три найбільш поширені підходи до визначення капіталу підприємства: за першим, капітал є загальною сумою ресурсів, що має підприємство, незалежно від джерела їх походження; за другим підходом, до капіталу відносять виключно ті ресурси, що знаходяться в розпорядженні підприємства в довгостроковому періоді; за останнім підходом, капітал є всіма ресурсами підприємства, за винятком отриманого товарного кредиту.

Весь капітал підприємства як правило поділяють відповідно до джерел формування на власний та позиковий. Власний капітал включає всі грошові, матеріальні та нематеріальні ресурси підприємства, що належать йому та його власникам на постійній, а не тимчасовій основі. Саме дана частка капіталу і формує фундамент для створення підприємства, а також виконує і інші вкрай важливі функції: формування активів, забезпечення ефективності, стабілізації та стійкості, розподілу, а також захисну. Позиковий капітал включає ту частку ресурсів, що хоч і знаходиться в розпорядженні підприємства, однак лише тимчасово і належить іншому суб'єкту господарювання. Сутність даної складової проявляється у потребі підприємства у додаткових ресурсах, яких на поточному етапі в підприємства недостатньо для фінансування власної діяльності чи здійснення розширеного відтворення. Також завдяки ефективному використанню фінансового левериджу підприємство має можливість отримувати додатковий прибуток за умови, що рівень рентабельності капіталу перевищує рівень фінансових витрат на залучений капітал.

Тому для власників підприємства вкрай важливим є визначення оптимальної структури капіталу. Оскільки різне співвідношення між величиною власного та позикового капіталу може

приносити підприємству як додатковий прибуток, так і навпаки, створювати додаткові ризики щодо фінансової стійкості підприємства і взагалі приводити до банкрутства.

Визначаючи оптимальну структуру капіталу необхідно виходити не тільки з прагнення мінімізувати показник середньозваженої вартості капіталу суб'єкта господарювання (WACC) [3], але і одночасно забезпечити його фінансову безпеку.

Щодо першої складової поставленого завдання – оптимізації структури капіталу промислового підприємства з одночасним визначенням основних стратегічних параметрів функціонування підприємства на основі побудови оптимізаційної економіко-математичної моделі, її вирішення досить детально розглянуто у статті Я.В. Дробота та В.О. Тучі [3].

Вирішуючи проблему другої складової поставленого завдання – забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання необхідно чітко визначитися з сутністю та критерієм оцінки фінансової безпеки підприємства.

За результатами огляду літературних джерел та праць різних дослідників (табл. 1), під фінансовою безпекою розуміють:

Таблиця 1. Основні теоретичні підходи щодо визначення сутності економічної категорії «фінансова безпека підприємства»

Теоретичний підхід	Сутність явища	Критичний аналіз
Ризико-орієнтований підхід	ФБП – це певний стан захищеності фінансових інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз	Враховує складову управління ризиками, що загрожують ФБП; нечітко визначено яким саме має бути стан захищеності та як його оцінити
Фінансово-господарський підхід	ФБП – це такий фінансовий стан підприємства, за якого забезпечується достатній рівень захисту його фінансових інтересів	Наводить взаємозв'язок фінансових інтересів та фінансового стану підприємства, дозволяє кількісно визначити ФБП; не приділено увагу складовій з управління ризиками, що загрожують ФБП
Цільовий підхід	ФБП – це процес досягнення цілей щодо захисту фінансових інтересів підприємства	Не відповідає суті ФБП як явища
Структурний підхід	ФБП – це складова економічної безпеки та загальної системи безпеки підприємства	Дозволяє визначити місце та роль ФБП у системі безпеки підприємства; не конкретизує що саме являє собою дана категорія
Системний підхід	ФБП являє собою сукупність взаємопов'язаних елементів у різних сферах функціонування підприємства	Дозволяє визначити структуру та складові ФБП; не визначає важливість даної категорії для підприємства та її характеристики

- 1) певний стан захищеності фінансових інтересів підприємства;
- 2) фінансовий стан підприємства, за якого забезпечується достатній рівень захисту його фінансових інтересів;
- 3) процес досягнення цілей щодо забезпечення захисту фінансових інтересів підприємства;
- 4) складова економічної безпеки та загальної системи безпеки підприємства;
- 5) сукупність взаємопов'язаних елементів у різних сферах функціонування підприємства.

На нашу думку, більш доцільним є визначення фінансової безпеки підприємства саме як стану захищеності, адже це відповідає сутності поняття «безпека». При цьому варто відзначити, що фінансова безпека та фінансовий стан підприємства не є тотожними поняттями, однак сильно взаємопов'язані між собою. Зокрема, показники, що характеризують фінансовий стан суб'єкта господарювання також можуть використовуватися і як індикатори фінансової безпеки,

що відповідно показують «слабкі місця» у даному виді безпеки підприємства та потенційні загрози. Однією з особливостей функціонування вітчизняних підприємств є саме залучення значних обсягів ресурсів, що відповідно стає джерелом загроз їх фінансовій безпеці.

Що стосується критерію оцінки фінансової безпеки підприємства, то слід відзначити, що наразі не існує єдиного критерію її оцінки, а одночасно існує декілька підходів до оцінки фінансової безпеки підприємства. Так О.В. Лиса виділяє п'ять таких підходів (рис. 1) [4], А.М. Вергун та К.В. Стріжко виділяють три підходи, а саме; 1) як складової економічної безпеки; 2) на основі визначення інтегрального показника; 3) на основі визначення загального стану фінансової діяльності підприємства [5]. По суті запропоновані підходи А.М. Вергун та К.В. Стріжко [5] є частиною підходів О.В. Лиси (рис. 1) [4].

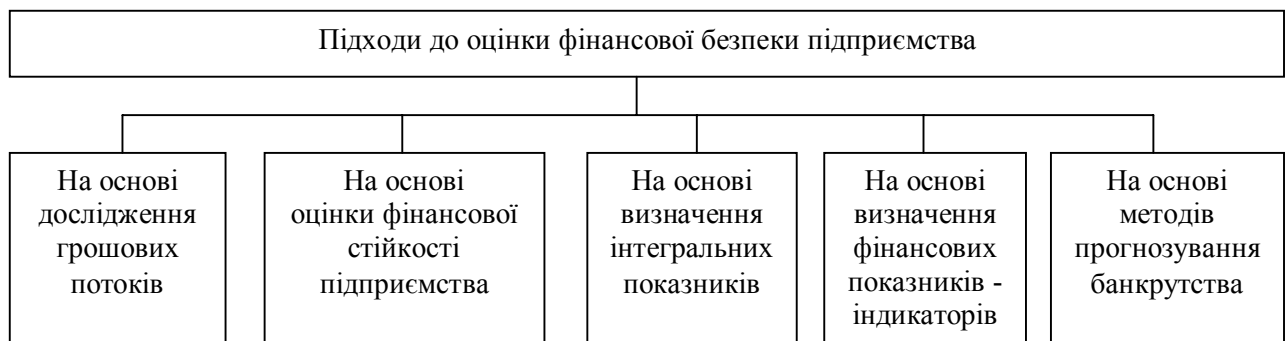

Рис. 1. Групування методів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства [4]

Перший підхід оцінки фінансової безпеки підприємства полягає у дослідженні чистого грошового потоку за кожним видом фінансово-господарської діяльності підприємства з використанням матриці динамічної фінансової рівноваги. Однак цей підхід є достатньо вузьким бо враховує всі чинники, що впливають на фінансову безпеку суб'єкта господарювання. Крім того, використання у підході тільки абсолютних показників, залишаючи відносні показники поза увагою, свідчить про його недосконалість. Як правило, цей підхід використовується для вирішення оперативних цілей і є непридатним для вирішення стратегічних цілей.

Другий підхід оцінки рівня фінансової безпеки підприємства ґрунтується на аналізі фінансової стійкості, в частині забезпечення підприємства оборотними коштами для здійснення нормальної операційної діяльності.

Фінансова безпека підприємства за третім підходом оцінюється на основі використання моделей дискримінантного аналізу. Також для оцінки фінансової безпеки суб'єкта господарювання використовується інтегральний показник, який визначається експертним шляхом за кожною складовою фінансової безпеки, яка входить до складу цього показника: бюджетна; грошово-кредитна; валютна; банківська; інвестиційна; фондова; страхова безпеки.

За четвертим підходом, який має назву індикаторного, для визначення рівня фінансової безпеки підприємства здійснюється порівняння фактичних значень показників фінансової безпеки з їх граничними значеннями (індикаторами). Фінансова безпека підприємства за цим підходом буде забезпечена в разі, якщо значення всіх показників буде знаходитися в межах граничних значень. Крім того, досягнення граничного значення будь якого індикатора повинне досягатися не за рахунок і не на шкоду значенням інших індикаторів.

П'ятий метод оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств включає використання різних моделей прогнозування банкрутства, в рівняння яких входять багато індикаторів, які використовуються в індикаторному підході. Це створює умови для поєднання цих методів на основі управління основними параметрами діяльності підприємства на основі так званої «системи збалансованих показників» (Balanced Scorecard, BSC).

Загальна схема управління капіталом може бути зображена рис. 2.

Виходячи з цієї схеми (рис. 2) можна стверджувати, що ефективність управління капіталом як і фінансова безпека підприємства багато в чому залежить від структури його капіталу.

Для обґрунтування оптимальної структури капіталу використовують різні моделі, що наведені на рис. 3 [3].

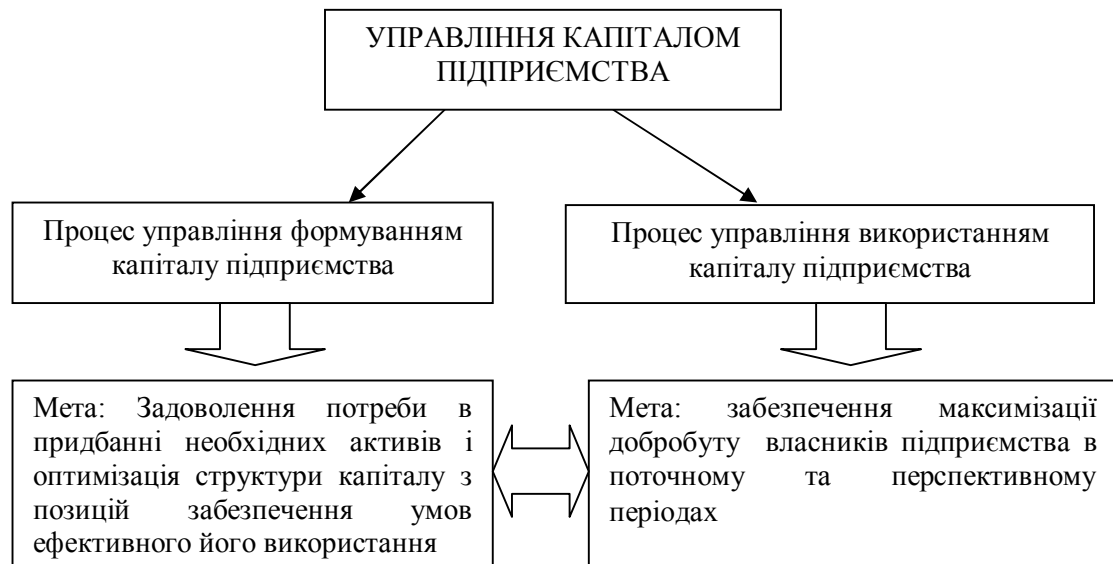

Рис. 2. Система управління капіталом підприємства [6 с. 132]

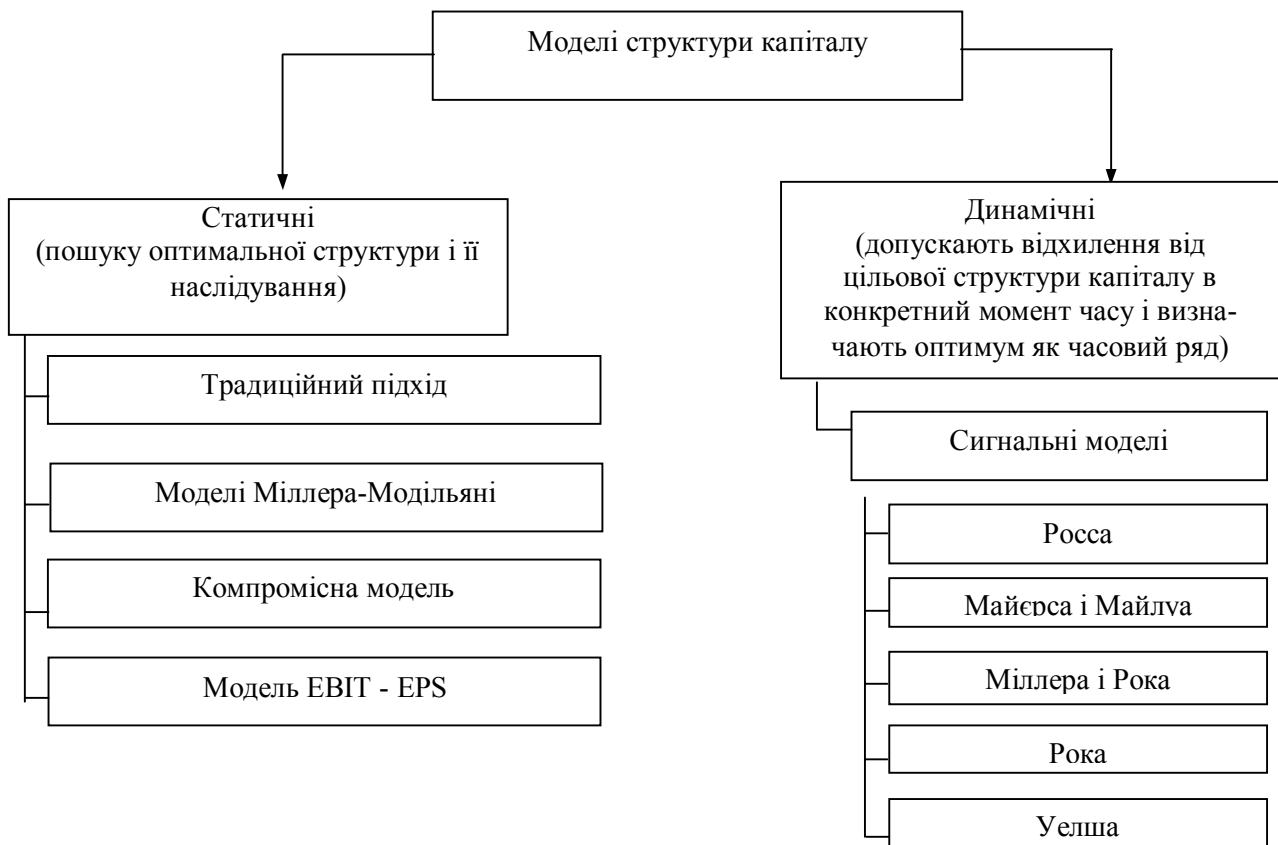

Рис. 3. Моделі обґрунтування структури капіталу [3]

В багатьох сучасних моделях управління капіталом підприємства та його структурою використовується показник «середньозважена вартість капіталу» (1).

$$WACC = \frac{D}{D+E} Kd + \frac{E}{D+E} Ke, \quad (1)$$

де D – загальна сума позикового капіталу, тис. грн.; E – загальна сума власного капіталу, тис. грн.; Kd – вартість позикового о капіталу, %; Ke – вартість власного капіталу, %.

Саме мінімізація цього показника (WACC) є функцією мети для оптимізації його структури, що математично можна виразити формулою (2):

$$WACC = \frac{D}{D+E} Kd + \frac{E}{D+E} Ke \rightarrow \min, \quad (2)$$

Оскільки показник «середньозважена вартість капіталу» є результатом одночасної дії множини взаємопов'язаних чинників, то знаходження мінімально можливого його значення є завданням оптимізації всіх параметрів, які впливають на нього, як першого, другого так і нижчих порядків.

Крім того у дану модель обов'язково повинні бути додані обмеження, що враховують граничні значення показників ліквідності, фінансової стійкості рентабельності, що визначають фінансову безпеку підприємства, такі як (3–5) та обмеження (6), яке є умовою беззбитковості функціонування підприємства:

$$KПЛ = \frac{ПА}{ПЗ} \geq 1, \quad (3)$$

де $KПЛ$ – коефіцієнт поточної ліквідності; $ПА$ – поточні активи, тис. грн.; $ПЗ$ – поточні зобов'язання, тис. грн.

$$КАЛ = \frac{\Gamma}{ПЗ} \geq 0,1, \quad (4)$$

де $КАЛ$ – коефіцієнт абсолютної ліквідності; Γ – грошові кошти, тис. грн.

$$КС_{ЗК/ВК} = \frac{ЗК}{ВК} \leq 1, \quad (5)$$

де $КС_{ЗК/ВК}$ – коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів; $ЗК$ – залучений капітал, тис. грн.; $ВК$ – власний капітал, тис. грн.

$$PK = \frac{ЧП}{K} * 100 \geq 0, \quad (6)$$

де PK – рентабельність капіталу, %; $ЧП$ – чистий прибуток, тис. грн.; K – вартість капіталу підприємства, тис. грн.

Слід зазначити, що більш доцільним є забезпечення не беззбитковості, а певного рівня прибутковості капіталу підприємства. Виходячи з цього обмеження (6) може бути перетворене у функцію мети (7)

$$PK = \frac{ЧП}{K} * 100 \rightarrow \max, \quad (7)$$

Таким чином, завдання управління капіталом підприємства в контексті забезпечення його фінансової безпеки зводиться до двокритеріальної задачі з двома функціями мети (2) та (7) та обмеженнями за граничними значеннями показників ліквідності та фінансової стійкості (3–5).

Слід зазначити, що для вирішення такої задачі найбільш придатним є багатокритеріальний метод Парето, який використовується в задачах, для яких неможливо побудувати екстремум, але можна запропонувати поняття ситуації, яка не погіршується («оптимум за Парето») [7, 8].

У векторній задачі математичного програмування точка $X^0 \in S$ оптимальна за Парето, якщо вона допустима і не існує іншої точки X^1 , для якої хоча б для одного критерію виконувалася би нерівність $f_k(X^1) \geq f_k(X^0)$, $k \in K$.

Множина S^0 таких точок називається множиною точок, оптимальних за Парето, $S^0 \in S$. Інша назва – це множина точок, які не поліпшуються. Не можливо знайти будь якої точки, щоб покращувалася один з критеріїв, а інші точки (критерії) при цьому не погіршувалися. Множина точок, оптимальних за Парето, знаходиться між точками оптимуму, отриманими під час вирішення завдання окремо за кожним локальним критерієм.

Для випадку $x \in E^2$ таке рішення може бути проілюстровано на рис. 4, з якого видно, що точки локальних оптимумів підсистем відповідають векторам $X_1=(X_1, Y_1)$, $X_2=(X_2, Y_2)$, а область Парето утворюється точками торкання ліній рівних значень локальних цільових функцій (локальних критеріїв) [9].

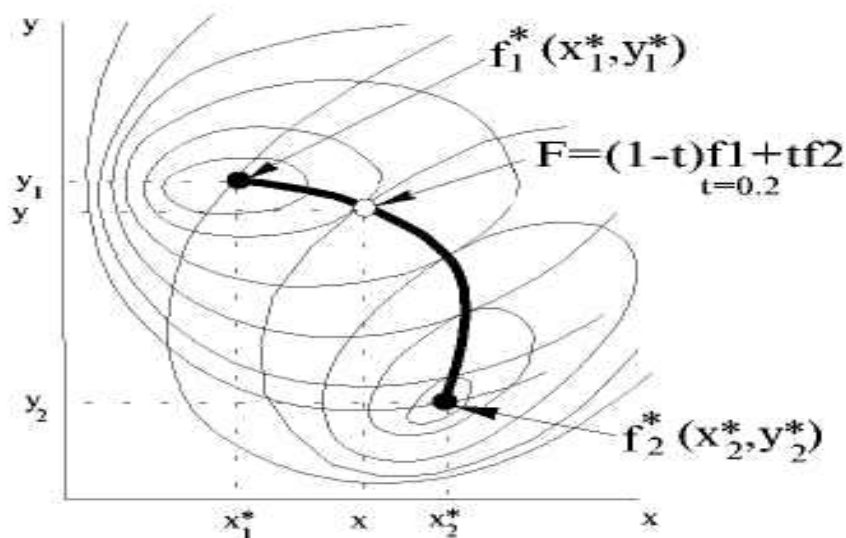

Рис. 4. Область Парето

Геометрично область Парето є багатовимірною (на рис. 4 – двовимірною) лінією, розміщеною між точками локальних оптимумів X_1^* , X_2^* та лініями, що з'єднують кожну пару цих точок. Лінія між парою локальних оптимумів області Парето може бути визначена із співвідношення (8).

$$F = (1-t)f_1(X) + tf_2(X), \quad (8)$$

де $0 \leq t \leq 1$.

Розв'язання задачі оптимізації структури капіталу підприємства на основі пошуку компромісу (2) та (7) показників WACC і РК лежить в області множини Парето, але в той же час дана множина не є опуклою, що дуже ускладнює її вирішення.

Для пошуку розв'язання двокритеріальної задачі, де множину Парето можна представити рис. 5, доцільно скористатися методом М.Д. Андрєєва та Д.Г. Хороших [10]. Він використовується для багатокритеріальних завдань, де необхідно отримати єдиний оптимальний варіант розв'язання.

Визначивши точку центру координат множини X виразом (9), отримуються координати точки $X^* \{X_1^*, X_2^*, \dots, X_N^*\}$ у просторі R_N , співвідношення характеристик якої можна прийняти за оптимальне.

$$x_j^* = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m x_{ij} \quad j = \overline{1, N}. \quad (9)$$

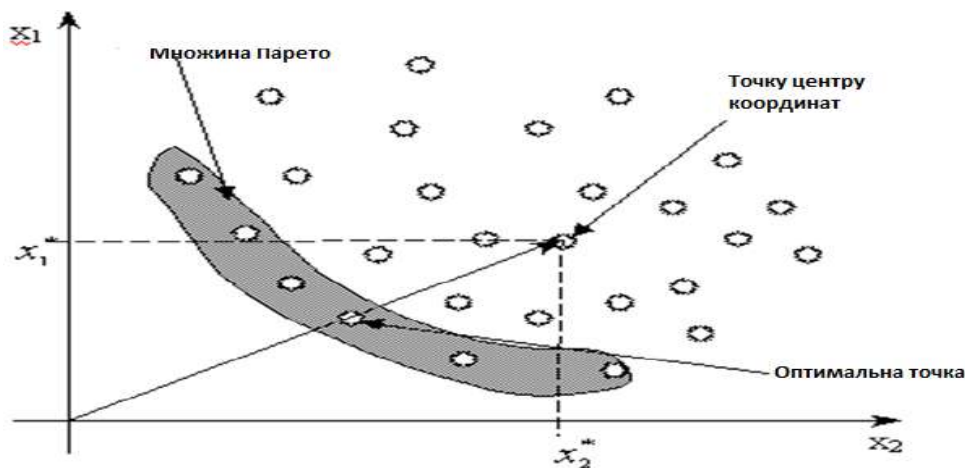

Рис. 5. Вибір оптимальної точки [10]

Оскільки оптимальне рішення має належати підмножині не гірших варіантів, то ним буде точка, що одночасно належить цієї підмножині і має співвідношення показників, яке аналогічне центру координат. Геометрично її місце можна визначити на перетині підмножини не гірших точок та вектору центру координат, оскільки всі точки, що лежать на цьому векторі мають однакове співвідношення характеристик.

У реальній дискретній множині оптимальна точка, зазвичай, буде ю тобто. їй не відповідатиме жодна з точок вихідної множини, тому оптимальне рішення слід шукати як найближчу до неї точку. Для цього зручно представити множину Парето у вигляді векторів, що виходять з точки початку координат і закінчуються у відповідних точках множини.

Визначивши вектор, що має найменший кут розбіжності з вектором центру координат, отримується рішення (10).

$$X_{opt} = \arg \max_{X \in Par(X)} \frac{(x^*, x)}{|x^*| |x|}, \quad (10)$$

Комплексне використання всіх запропонованих вище інструментів дозволяє вирішити завдання ефективного управління капіталом за одночасного забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Таким чином, головною метою управління капіталом підприємства виступає саме формування оптимальної його структури за умови забезпечення фінансової безпеки. Крім того, слід зазначити, що діяльність підприємств різних галузей та сфер економіки потребує різної «оптимальної» структури, а тому єдиних пропорцій для її визначення не існує. Необхідно враховувати галузеві особливості функціонування різних суб'єктів господарювання.

Більш того, відповідно до поточної та майбутньої ситуації на ринку підприємства формують відповідну стратегію власного розвитку, що також включає і стратегію щодо управління капіталом. Тому «оптимальна» структура капіталу буде також залежати від даної стратегії та поставлених цілей, адже саме вона має забезпечити їх досягнення. Зокрема, на певному етапі підприємство задля досягнення визначених цілей може нарощувати обсяг запозиченого капіталу, приймаючи на себе додаткові ризики. В іншому випадку підприємство може навпаки віддавати перевагу самофінансуванню, вважаючи додаткові ризики у випадку залучення капіталу з інших джерел занадто великими, виконуючи таким чином захисну роль. Саме за таких умов ефективне управління капіталом підприємства і проявляється як один з ключових елементів забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

Висновки. Результатом виконаних досліджень є обґрунтування наукового підходу управління капіталом підприємства в контексті забезпечення його фінансової безпеки. Розроблений підхід ґрунтується на використанні двокритеріальної оптимізаційної економіко-

математичної моделі для оптимізації структури капіталу підприємства з введенням граничних обмежень для параметрів ліквідності та фінансової стійкості, які забезпечують фінансову безпеку підприємства. Особливістю двокритеріальної оптимізації є застосування багатокритеріального методу Парето, який ґрунтується на використанні компромісу в задачах, коли неможливо побудувати екстремум, але можна запропонувати поняття ситуації, яка не погіршується («оптимум за Парето»).

Відмінністю запропонованого підходу від існуючих є можливість досягти оптимальної структури капіталу суб'єкта господарювання за умови одночасного забезпечення його фінансової безпеки за декілька критеріями без необхідності визначення єдиного критерію фінансової безпеки або застосування локального без урахування інших існуючих критеріїв оцінки фінансової безпеки.

Список використаної літератури

1. Бланк И.А. Управление формированием капитала. Київ:«Ника-Центр». 2008. 510 с.
2. Біла О.Г. Фінансове планування і фінансова стабільність підприємств. *Фінанси України*. 2010. № 4. С. 112–119.
3. Дробот Я.В., Туча В.О. Оптимізація структури капіталу промислового підприємства як чинник його ефективного функціонування. *Економічний простір*: Збірник наукових праць. №150. Дніпро: ПДАБА, 2019. С. 114–127.
4. Лиса О. В., Корнієнко І. С. Порівняльна характеристика методик оцінювання фінансової безпеки суб'єктів господарювання. *Бізнес Інформ*. 2019. № 12. С. 355-363.
5. Вергун А.М., Стріжко К.В. Сучасні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_21 (дата звернення: 18.05.2022).
6. Кочкодан В. Б. Роль и значение структуры капитала в управлении предприятием. *Бизнес-информ*. 2006. № 12. С. 129-135.
7. Амоша А. И., Дробот Я. В., Скаженик Ю. Б., Лашенко И.Н. Антикризисное управление деятельностью антрацитовых шахт : монография. Донецк : ИЭП НАН Украины, 2006. 84 с.
8. Седых, В.И., Болотов В.П., Машунин Ю.К., Сатаев А.Г. «Парето-оптимальное моделирование инженерных задач». *Комп'ютерний журнал*. 2004. 22 с
9. Подиновский В.В., Ногин В.Д. Парето-оптимальные решения многокритериальных задач. М.: Физматлит, 2007. 256 с.
10. Андреев М.Д., Хороших Д.Г. Многокритериальная оптимизация в аспекте антикризисного управления. *Антикризисное управление*. 2002. №11-12.

References

- [1] Blank I. A. (2008) *Upravlenie formirovaniem kapitala* [Management of capital formation]. Kyiv: Nika-Centr. (in Russian)
- [2] Bila O.G. (2010) *Finansove planuvannja i finansova stabilnist pidpryjemstv* [Financial planning and financial stability of enterprises]. *Finances of Ukraine*, no. 4, pp. 112-119.
- [3] Drobot Ja. V., Tucha V.O. (2019) *Optymizacija struktury kapitalu promyslovogo pidpryjemstva jak chynnyk jogo efektyvnogo funkcionuvannja* [Optimizing the capital structure of an industrial enterprise as a factor in its effective functioning]. *Economic Scope*, no. 150, pp. 114-127.
- [4] Lysa O.V., Kornijenko I.S. (2019) *Porivnjalna harakterystyka metodyk ocinjuvannja finansovoi bezpeky subjektiv gospodarjuvannja* [Comparative characteristics of methods for assessing the financial security of economic entities]. *Biznes Inform*, no. 12, pp. 355-363.
- [5] Vergun A.M., Strizhko K.V. (2015) *Suchasni pidhody do ocinky rivnja finansovoi bezpeky pidpryjemstva* [Modern approaches to assessing the level of financial security of an enterprise]. *Effective Economy*, no. 6. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_21 (accessed 18 May 2022).

- [6] Kochkodan V. B. (2006) Rol i znachenie struktury kapitala v upravlenii predprijatiem [The role and importance of capital structure in enterprise management]. *Biznes-inform*, no. 12, pp. 129-135.
- [7] Amosha A. I., Drobot Ja. V., Skazhenik Ju. B., Lashhenko I. N. (2006) *Antikrizisnoe upravlenie dejatel'nostju antracitovyh shaht* [Anti-crisis management of the activity of anthracite mines]. Donetsk: IEP NAS of Ukraine. (in Russian)
- [8] Sedyh V.I., Bolotov V.P., Mashunin Ju.K., Sataev A.G. (2004) Pareto-optimalnoe modelirovanie inzhenernyh zadach [Pareto-optimal modeling of engineering tasks]. *Computer Journal*, 2004, 22 p.
- [9] Podinovskij V.V., Nogin V.D. (2007) *Pareto-optimalnye reshenija mnogokriterialnyh zadach* [Pareto-optimal solutions to multicriteria problems]. Moscow: Fizmatlit. (in Russian)
- [10] Andreev M.D., Horoshih D.G. (2002) Mnogokriterialnaja optimizacija v aspekte antikrizisnogo upravlenija [Multi-criteria optimization in the aspect of anti-crisis management]. *Antikrizisnoe upravlenie*, no. 11-12.

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT**

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264869pp79-87
УДК 657.6

Будько О.В., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0002-3354-6515
e-mail: bisnescon@ukr.net

Корнієнко О.В., здобувач другого (магістерського) рівня
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
e-mail: Kornienko_Olena@gmail.com

Budko Oksana, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance and Accounting
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0002-3354-6515
e-mail: bisnescon@ukr.net

Kornienko Olena, applicant of the second (master's) level
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
e-mail: Kornienko_Olena@gmail.com

**АУДИТ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ
ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ****AUDIT OF FINANCIAL RESULTS: ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL
PRINCIPLES OF CONDUCT**

У статті розкрито мету та завдання аудиту фінансових результатів. Визначено рівні нормативно-правової бази, яка використовується при проведенні аудиторської перевірки. Висвітлено джерела проведення аудиту, які згруповано на базові документи, які регламентують облік фінансових результатів, первинні документи, облікові реєстри, фінансову звітність, податкову звітність, нефінансову звітність. Проаналізовано підходи до аудиту фінансових результатів. Визначено етапи здійснення аудиторської перевірки (організаційний, підготовчий, основний (технологічний), заключний). Запропоновано послідовність планування аудиту фінансових результатів. Визначено підходи до розробки програми проведення аудиторської перевірки. Проаналізовані можливі помилки, які виявляються аудиторами при перевірці. Запропоновано формат зведення результатів аудиту фінансових результатів.

Ключові слова: фінансові результати, аудит, джерела аудиту, етапи перевірки, аудиторський звіт.

The purpose of the article is research and generalization of organizational and methodical approaches to the audit of financial results and development of directions for their improvement. The purpose and tasks of the audit of financial results are revealed in the article. The levels of the legal framework used during the audit are defined: the first - codes and laws of Ukraine, the second - accounting and auditing standards, the third - branch regulations, the fourth - regulatory documents at the enterprise level. The sources of the audit are highlighted, which are grouped into basic documents that regulate the accounting of financial results. These include primary documents, accounting registers, financial reporting, tax reporting, and non-financial reporting. Approaches to the audit of financial results based on the results of research by domestic scientists are analyzed. The stages of the audit are defined (organizational, preparatory, main (technological), final). The

sequence of planning the audit of financial results is proposed, which includes the collection of information about the financial and economic activity of the enterprise, the analysis of the main economic indicators, the verification of the mutual consistency of the indicators of the financial reporting forms, the determination of the level of materiality and the assessment of the audit risk, the assessment of the state of the internal control system, the drawing up of the plan and the verification program. Approaches to the development of an audit program (accounting, legal, industry) have been determined. Possible errors detected by the auditors during the inspection were analyzed (violations in determining the cost of works and services, display of interest received from the bank, write-off of general production costs, display of errors of past periods in financial statements). An algorithm for checking the comparability of the Balance Sheet and the Statement of Financial Results is presented. A format for summarizing the results of the audit of financial results is proposed, which will ensure the visibility of the work performed by the auditors and the control of detected errors, violations and remarks.

Key words: *financial results, audit, audit sources, verification stages, audit report.*

JEL Classification: *M29; M42*

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли підприємство діє в обставинах, що вимагають швидкого прийняття обґрунтованих управлінських рішень, виникає необхідність у об'єктивній, достовірній та неупередженій інформації про отримані результати діяльності. Впевненість у якісній інформаційній базі може бути забезпечена проведенням незалежної аудиторської перевірки. Облік фінансових результатів є найскладнішою ділянкою облікового процесу, оскільки при цьому використовуються дані, які сформовані практично на всіх інших ділянках облікового процесу. Тому при здійсненні аудиту результативності діяльності аудитор має обрати таку методику його проведення, яка б забезпечила формування незалежної думки про фактичний стан підприємства. Зважаючи на це, питання вибору методики аудиту, яка б відповідала критеріям ефективності та об'єктивності є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організаційні і методичні питання, пов'язані з аудитом діяльності і, зокрема, аудитом фінансових результатів, вирішували такі науковці як Г.М. Давидов, Н.І. Дорош, В.В. Немченко, О.А. Петрик [1], О.Ю. Редько, В.В. Рядська, Н.С. Шалімова та ін.

У дослідженнях також приділяється увага детальному розгляду окремих аспектів організації аудиту фінансових результатів, зокрема, питанням удосконалення організаційно-методичних аспектів аудиту витрат, доходів, результатів діяльності підприємства [2], інформаційного забезпечення процесу аудиту фінансових результатів [3], визначення типових помилок в обліку фінансових результатів [4,5], перевірки облікової політики щодо положень, пов'язаних з визначенням фінансових результатів [6].

Разом з тим, проблеми побудови процесу аудиту фінансових результатів, зважаючи на складність та трудомісткість їх визначення, вимагають подальшого дослідження та вирішення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження та узагальнення методичних і організаційних підходів до здійснення аудиту фінансових результатів та розробка напрямів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аудит фінансових результатів передбачає перевірку аудитором кінцевих результатів діяльності та їх впливу на фінансовий стан підприємства. Метою аудиту є перевірка правильності і точності обліку фінансових результатів та формування фінансових звітів, а також дотримання вимог нормативно-правової бази, яка його регулює.

Завдання аудиту результатів діяльності підприємства наведені на рис. 1.

При проведенні перевірки аудитор має керуватися нормативно-правовою базою, документи якої слід класифікувати за рівнями:

I рівень – Кодекси та Закони України (зокрема, Податковий кодекс України, Господарський кодекс України, законодавство України, що регулює бухгалтерський облік і аудиторську діяльність [7]);

II рівень – НП(С)БО (зокрема НП(С)БО 15 «Дохід» [8], НП(С)БО 16 «Витрати» [9]) та Міжнародні стандарти аудиту (МСА) [10];

III рівень – галузеві нормативно-правові документи;

IV рівень – нормативні документи на рівні підприємства (облікова політика, робочий план рахунків тощо).

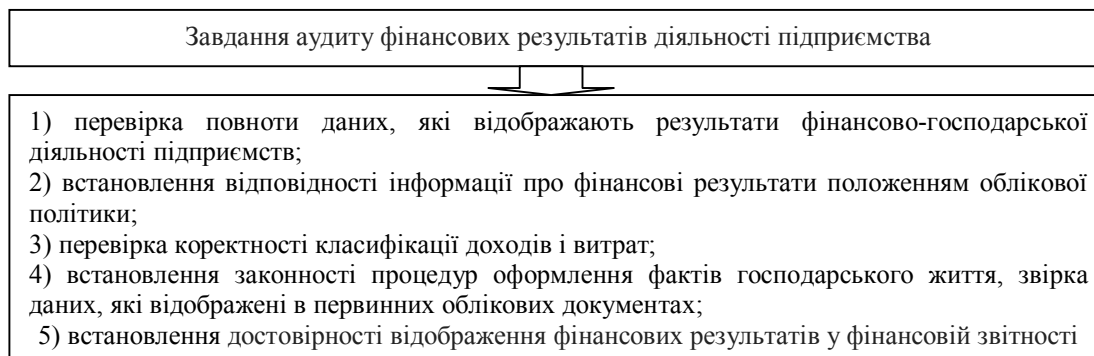

Рис. 1. Завдання аудиту фінансових результатів діяльності підприємства

Джерело: узагальнено авторами за [1, 11-15]

Джерела аудиту фінансових результатів узагальнені на рис. 2.

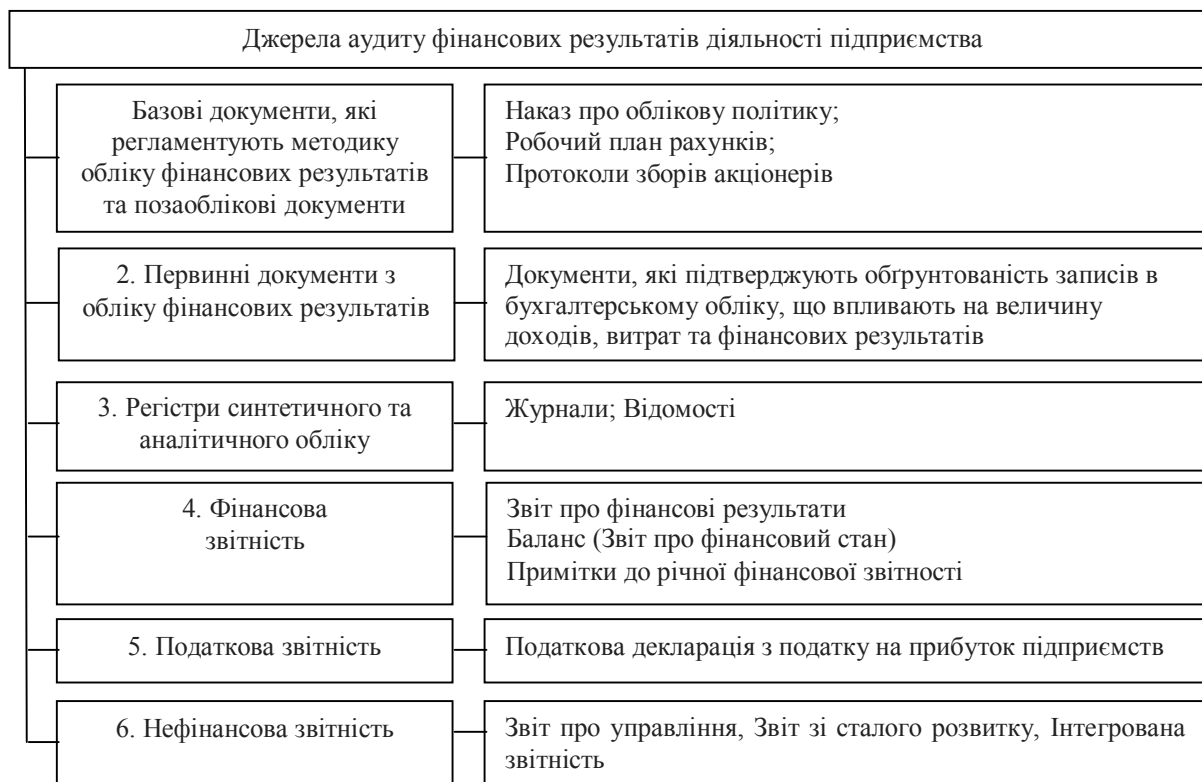

Рис. 2. Джерела аудиту фінансових результатів діяльності підприємств

Джерело: узагальнено авторами за [1, 11-15]

При здійсненні аудиту фінансових результатів аудитором використовується така методика, яка враховує особливості його діяльності та забезпечить формування об'єктивного аудиторського звіту. Існує ряд підходів щодо методики аудиту (рис. 3).

Аудит фінансових результатів діяльності підприємства	
Огійчук М.Ф., Рагуліна І.І., Новіков І.Т. [11, с.550]	1) перевірка організації обліку формування доходів та фінансових результатів; 2) перевірка порядку формування активів; 3) перевірка порядку накопичення затрат на виробництво готової продукції; 4) перевірка правильності відображення процесу реалізації готової продукції, послуг; 5) перевірка правильності формування доходів і фінансових результатів
Ковальчук Т.М. Никофорак І.І. [12, с. 428]	Встановлення: правильності розмежування доходів і витрат відповідно до поділу діяльності за видами; дотримання принципу відповідності та нарахування доходів і витрат, критеріїв їх визнання й оцінки відповідно до вимог облікової політики; порядок формування інформації про фінансові результати на рахунку 79 «Фінансові результати» у Головній книзі та Журналі 6 «Облік доходів і результатів діяльності
Виноградова М.О. Жидєєва Л.І. [13, с.373]	Попереднє вивчення Звіту про фінансові результати щодо правильності та наявності можливих відхилень; перевірка витрат за напрямками (правильність списання на витрати прямих та загальновиробничих витрат, правильність відображення адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат, фінансових витрат, витрат від участі в капіталі, інших витрат), перевірка доходів (аудит доходів від реалізації, інших операційних доходів, доходу від участі в капіталі, інших фінансових доходів, інших доходів); перевірка фінансових результатів
Гордієнко Н. І., Харламова О. В., Мізік Ю.І., Конопліна О.О [14, с.157]	Перевірка відповідності показників за доходами і фінансовими результатами Звіту про фінансові результати в усіх суттєвих аспектах нормативним документам, які регламентують порядок його підготовки; перевірка достовірності показника прибутковості акцій; зіставлення показників за доходами і фінансовими результатами з відповідними показниками минулого року, з плановими завданнями; підтвердження або спростування інформації про доходи та фінансові результати діяльності, відображені у Звіті про фінансові результати, аудиторським висновком
Бурлан С. А., Руденко Н. О. [15, с. 121]	Перевірка відповідності визначення доходів та фінансових результатів прийнятій на підприємстві обліковій політиці; перевірка правильності розподілу доходів підприємства за класифікаційними групами; перевірка правильності визнання та оцінки в бухгалтерському обліку доходів та витрат для визначення фінансових результатів; перевірка правильності формування доходів і фінансових результатів підприємства у звітному періоді; встановлення достовірності даних в первинних документах та на рахунках бухгалтерського обліку за операціями формування доходів та фінансових результатів; перевірка повноти та правильності відображення в обліку та фінансовій звітності операцій, які привели до виникнення доходів та фінансових результатів діяльності підприємства

Рис. 3. Підходи до проведення аудиту фінансових результатів підприємства

Проаналізовані підходи дають можливість окреслити послідовність проведення аудиту на підприємстві. Зважаючи на трудомісткість визначеної ділянки аудиту, перевірку слід здійснювати за етапами, що дозволить сформулювати цілі і завдання та, відповідно, успішно їх реалізувати (рис. 4).

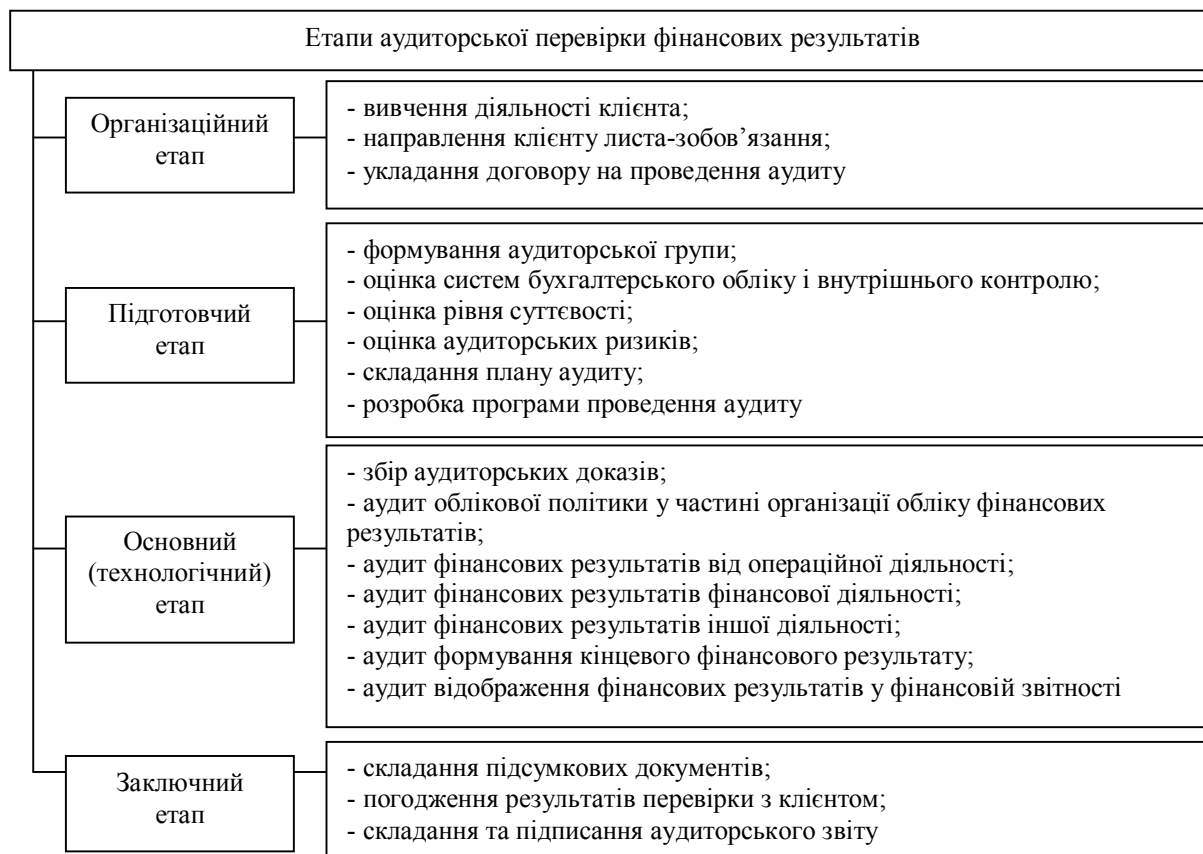

Рис. 4. Етапи здійснення аудиту результатів діяльності підприємства
Джерело: складено авторами за [9, 14-16]

На першому організаційному етапі здійснюється вивчення особливостей діяльності підприємства, його місця на ринку, роль у галузі. Крім того, цей етап пов'язаний з юридичними аспектами проведення перевірки, від яких залежать подальші правові дії як аудитора, так і підприємства-клієнта.

На другому підготовчому етапі аудитор здійснює планування аудиторської перевірки на підставі результатів першого етапу, а також ґрунтуючись на результатах оцінки облікової системи та системи внутрішнього контролю, розрахунку рівня суттєвості, оцінки аудиторського ризику.

Планування пропонуємо здійснювати у такій послідовності:

- 1) збір інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства, що підлягає перевірці, включаючи його стан по галузі та на ринку;
- 2) аналіз основних економічних показників;
- 3) перевірка взаємоузгодженості показників фінансових звітів;
- 4) оцінка аудиторського ризику;
- 5) оцінка стану системи внутрішнього контролю;
- 6) складання плану та програми перевірки.

Слід відзначити, що на цьому етапі важливою є оцінка стану облікової системи і внутрішнього контролю. Її результати дозволять аудитору планувати подальші аудиторські

процедури. У результаті планування аудиту складається програма аудиту. Слід виділити такі підходи до розробки програми здійснення перевірки:

- бухгалтерський – розробка програми аудиту господарських операцій, оборотів і сальдо за рахунками бухгалтерського обліку;
- юридичний – передбачає різнобічне вивчення нормативно-правових питань, які регулюють діяльність підприємства;
- галузевий – враховує галузеву належність підприємства, яке перевіряється.

На основному (технологічному) етапі здійснюється перевірка тотожності показників фінансових звітів та реєстрів обліку, оцінка достовірності відображення в обліку всіх доходів, витрат і фінансових результатів та інші аудиторські процедури. Кожна аудиторська процедура має ґрунтуватися і фіксуватися у робочому документі враховуючи положення МСА 230 «Аудиторська документація» [10]. Цей етап передбачає збір аудиторських доказів, які мають стати основою того чи іншого аудиторського твердження. Найбільш поширеними способами аудиторських доказів є перевірка розрахунків (перерахунки), запити підтвердження, опит персоналу, інспектування, аналітичні процедури. У результаті здійснення аудиторських процедур аудитором виявляються помилки та порушення.

Так, наприклад, часто підприємства собівартість надання послуг та виконання робіт не відображують, а відносять витрати за ними до складу адміністративних, збутових або інших операційних витрат. При цьому слід брати до уваги, що формування собівартості робіт і послуг (так як і собівартості продукції) регламентує НП(С)БО 16 «Витрати» і є обов'язковим [9]. Також слід акцентувати, що одним із критеріїв високого ступеня ризиковості, що обумовлює включення платника податку до плану-графіка проведення документальної планової перевірки є показник, коли сума адміністративно-збутових витрат та інших операційних витрат є більшою за собівартість реалізованої продукції [16].

Ще однією помилкою є відображення в обліку відсотків, отриманих від банку на бухгалтерському субрахунку 732 «Відсотки отримані» без аналізу, які саме відсотки були отримані підприємством. Так, якщо відсотки нараховані на залишок коштів на поточному рахунку і відсотки, які нараховані за депозитами до запитання є іншими операційними доходами і, відповідно, мають бути відображені на субрахунку 719 «Інші доходи від операційної діяльності». Тобто, у даному випадку порушується класифікація доходів і, відповідно, результат від фінансової та операційної діяльності.

Поширеною помилкою є також закриття рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» шляхом прямого списання сум на рахунок 79 «Фінансові результати». Слід вказати, що сума на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» має щомісячно розподілятися на рахунки бухгалтерського обліку 23 «Виробництво» та 90 «Собівартість реалізації», враховуючи положення облікової політики, базу розподілу для змінних загальновиробничих витрат, нормативну та фактичну потужності.

Також слід звернути увагу, що якщо в обліку виправляються помилки минулого періоду, то показники Звіту про фінансові результати, як і показники Балансу, теж потребують уточнення. Помилки, які впливають на нерозподілений прибуток, мають бути виправлені шляхом коригування сальдо рахунка 44 «Нерозподілені прибутки (непориті збитки)»

Аудитор має використовувати певний алгоритм для перевірки співставності Балансу і Звіту про фінансові результати:

Ряд. 1420 (Баланс кін. зв. періоду) – Ряд.1420 (Баланс поч. зв. періоду) = Рядок 2350 / 2355 Звіту про фінансові результати за звітний період.

При цьому аудитор слід брати до уваги, що в окремих випадках рівність може не виконуватися (розподіл дивідендів, зміни у сукупному доході). Водночас у більшості випадків цим алгоритмом аудитор має керуватися, що забезпечить доказовість своїх висновків.

На заключному етапі аудитором здійснюється узагальнення і обробка всієї інформації, яка отримана у процесі аудиту. Зведення результатів аудиторської перевірки пропонуємо формувати у таблиці (табл. 1).

Таке узагальнення забезпечить наочність результатів та контроль виявлених помилок, порушень та зауважень.

Таблиця 1. Зведення результатів перевірки

Помилки	Порушені нормативно-правові документи	Сума помилок	Рекомендації
1. Відсутність облікової політики, яка регламентує облік фінансових результатів	Нормативно-правові акти (перелік)		
2. Завищення (заниження) адміністративних витрат	НП(С)БО 16 «Витрати»		
3. Завищення(заниження) інших операційних доходів	НП(С)БО 15 «Дохід»		
...	...		

Джерело: складено авторами

Висновки. Таким чином, формування обґрунтованого аудиторського звіту базується на чітко визначеній методиці аудиту фінансових результатів. Для охоплення перевіркою всіх питань, її слід проводити за етапами (організаційний, підготовчий, основний (технологічний), заключний), які передбачають окреслені і скоординовані дії вивчення і аналізу питань, які пов'язані з формуванням і обліково-звітним відображенням фінансових результатів. Важливим є, що результати попереднього етапу є основою для здійснення наступного. Результати аудиторської перевірки залежать також від використання актуальної нормативно-правової бази та необхідних інформаційних джерел збору доказів, до яких віднесено інформацію Звітів з управління. Реалізація розглянутої методики аудиту фінансових результатів сприятиме складанню об'єктивного аудиторського звіту, який стане важливим документом як для прийняття обґрунтованих управлінських рішень керівництвом, так і надійною інформаційною базою для зовнішніх користувачів.

Список використаної літератури

- Петрик О.А., Зотов В.О., Кудрицький Б.В. Аудит: підручник. К.: КНЕУ, 2015. 498 с.
- Візіренко С.В. Удосконалення методики аудиту фінансових результатів діяльності підприємства та його фінансового стану. *Управління змінами та інновації*. 2021. №1. С.18-22.
- Крот Ю.М., Майданюк В.В. Інформаційне забезпечення та організаційно-методична побудова процесу аудиту фінансових результатів діяльності підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. №6 (74). С.112-117.
- Карченкова О.Л., Шендригоренко М.Т. Типові помилки в обліку фінансових результатів підприємства: виявлення і запобігання. *Економіка та суспільство*. 2018. №14. С.912-915.
- Заказнова Г. ТОП-5 найпоширеніших помилок при складанні Звіту про фінансові результати. URL: <https://audit-invest.com.ua/ua/articles/blog/top-5-najposhyrenishyh-pomylok-ry-skladanni-zvitu-pro-finansovi-rezultaty> (дата звернення: 16.04.2022).
- Домбровська Н.Р. Облікова політика доходів, витрат та фінансових результатів підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 771-775.
- Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. 2258-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 16.04.2022).
- НП(С)БО 15 «Дохід» затв. Наказом МФУ від 29.11.1999 р. №290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text> (дата звернення: 16.04.2022).
- НП(С)БО 16 «Витрати» затв. Наказом МФУ від 31.12.1999 р. №318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення: 16.04.2022).
- Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016-2017 рр. / Пер. з англ. К.: Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2017, ч. 1. 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_чaсть1.pdf (дата звернення: 14.04.2022).

11. Огійчук М.Ф., Рагуліна І.І., Новіков І.Т. Аудит: Навч. посібник. Вид. 4-те, перероб. і допов. Київ: Алерта, 2020. 852 с.
12. Ковальчук Т.М., Никифорак І.І. Облік і аудит : навч. посіб. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 520 с.
13. Виноградова М.О., Жидеєва Л.І. Аудит: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 654 с.
14. Гордієнко Н.І., Харламова О.В., Мізік Ю.І., Конопліна О.О. Аудит: методика і організація : навч. посібник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 319 с.
15. Бурлан С.А., Руденко Н.О. Організація і методика аудиту : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 184 с.
16. Про затвердження Порядку формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків: Наказ МФУ від 02.06.2015 № 524. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-15#Text> (дата звернення: 17.04.2022).

References

- [1] Petryk O.A., Zotov V.O., Kudrytskyi B.V. (2015) *Audyt* [Audit]. K.: KNEU. (in Ukrainian)
- [2] Vizirenko S.V. (2021) Udoskonalennia metodyky audytu finansovykh rezultativ diialnosti pidpriemstva ta yoho finansovoho stanu [Improvement of the audit methodology of the financial results of the enterprise and its financial condition]. *Upravlinnia zminamy ta innovatsii*, no. 1, pp.18-22.
- [3] Krot Yu.M., Maidaniuk V.V. (2019) Informatsiine zabezpechennia ta orhanizatsiino-metodychna pobudova protsesu audytu finansovykh rezultativ diialnosti pidpriemstva [Information provision and organizational and methodological construction of the audit process of financial results of the enterprise]. *Problemy systemnoho pilkhodu v ekonomitsi*, no. 6 (74), pp. 112-117.
- [4] Karchenkova O.L., Shendryhorenko M.T. (2018) Typovi pomylyky v obliku finansovykh rezultativ pidpriemstva: vyivlennia i zapobihannia [Typical errors in the accounting of the company's financial results: detection and prevention]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 14, pp. 912-915.
- [5] Zakaznova H. TOP-5 naiposhyrenishykh pomylok pry skladanni Zvitu pro finansovi rezultaty [TOP-5 most common mistakes when preparing the Report on financial results]. Available at: <https://audit-invest.com.ua/ua/articles/blog/top-5-najposhyrenishyh-pomylok-pry-skladanni-zvitu-pro-finansovi-rezultaty> (accessed 16 April 2022).
- [6] Dombrovska N.R. (2016) Oblikova polityka dokhodiv, vytrat ta finansovykh rezultativ pidpriemstva [Accounting policy of income, expenses and financial results of the enterpris]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 9, pp. 771–775.
- [7] Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 r. 2258-VIII. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (accessed 16 April 2022).
- [8] NP(S)BO 15 «Dokhid» zatv. Nakazom MFU vid 29.11.1999 r. №290. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text> (accessed 16 April 2022).
- [9] NP(S)BO 16 «Vytraty» zatv. Nakazom MFU vid 31.12.1999 r. №318. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (accessed 16 April 2022).
- [10] Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh: vydannia 2016-2017 rr. [International standards of quality control, auditing, review, other assurance and related services]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> (accessed 16 April 2022).
- [11] Ohiichuk M.F., Rahulina I.I., Novikov I.T. (2020) *Audyt* [Audit]. Kyiv: Alerta. (in Ukrainian)
- [12] Kovalchuk T.M., Nykyforak I.I. (2020) *Oblik i audyt* [Accounting and Auditing]. Chernivtsi : Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. (in Ukrainian)
- [13] Vynogradova M. O., Zhydieieva L. I. (2014) *Audyt* [Audit]. K.: Tsentri uchbovoi literatury. (in Ukrainian)
- [14] Hordiienko N. I., Kharlamova O. V., Mizik Yu. I., Konoplina O. O. (2017) *Audyt: metodyka i orhanizatsiia* [Audit: methodology and organization]. Xarkiv : KhNUMH im. O. M. Beketova. (in Ukrainian)

-
- [15] Burlan S. A., Rudenko N. O. (2017) *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [Audit organization and methodology]. Mykolaiv : Vyd-vo ChNU im. Petra Mohyly. (in Ukrainian)
- [16] Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia planu-hrafika provedennia dokumentalnykh planovykh perevirok platnykiv podatkov: Nakaz MFU vid 02.06.2015 № 524. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-15#Text> (accessed 17 April 2022).

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264907pp88-94
УДК 657.6

Будько О.В., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0002-3354-6515
e-mail: bisnescon@ukr.net

Лола В.О., здобувач другого (магістерського) рівня
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
e-mail: ptrv2.8vktr@gmail.com

Budko Oksana, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance and Accounting
Dniprovsk State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0002-3354-6515
e-mail: bisnescon@ukr.net

Lola Viktoriia, applicant of the second (master's) level
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
e-mail: ptrv2.8vktr@gmail.com

ПРОЦЕДУРИ ОТРИМАННЯ ТА ОЦІНКА АУДИТОРСЬКИХ ДОКАЗІВ

PROCEDURES FOR OBTAINING AND EVALUATING AUDIT EVIDENCE

У статті наведено поняття аудиторських доказів. Охарактеризовано головні вимоги до аудиторських доказів (прийнятність, достатність). Висвітлено зміст міжнародних стандартів аудиту, які визначають порядок збору аудиторських доказів. Наведено класифікацію аудиторських доказів (залежно від джерел отримання, від наближеності до реального факту, від способу отримання аудиторського доказу, від форми подання, від мети збору доказів, від ступеня точності, від ступеня достовірності та переконливості). Висвітлено сутність аудиторських процедур, які використовують для отримання аудиторських доказів. Проаналізовано процедури щодо збору аудиторських доказів на прикладі перевірки правильності нарахування зносу (амортизації) основних засобів та відображення його в обліку. Розкрито характеристики оцінки якості аудиторських доказів. Визначено етапи отримання аудиторських доказів.

Ключові слова: аудиторські докази, класифікація, аудит, прийнятність, достатність, аудиторські процедури, оцінка.

The purpose of the article is to study the process of obtaining audit evidence and methods of their evaluation in the context of the application of International Auditing Standards. The article defines the concept of audit evidence. The main requirements for audit evidence are characterized (acceptability as a measure of the quality of audit evidence; sufficiency as a measure of the amount of audit evidence). The content of the international audit standards, which determine the procedure for collecting audit evidence (IAS 500, IAS 501, IAS 505, IAS 520, IAS 315, IAS 330), is highlighted. The classification of audit evidence is presented (depending on the sources of receipt, on proximity to the real fact, on the method of obtaining audit evidence, on the form of submission, on the purpose of evidence collection, on the degree of accuracy, on the degree of reliability and persuasiveness). The essence of audit procedures used to obtain audit evidence (verification, request, confirmation, recalculation, analytical procedures) is highlighted. Procedures for collecting audit evidence are analyzed on the example of checking the correctness of depreciation (amortization) of fixed assets and its display in accounting. The situations that characterize the correspondence of accounting data with financial reporting data are defined. The characteristics of assessing the quality of audit evidence (sufficiency, reliability, relevance, usefulness) are revealed. The stages of obtaining audit evidence are proposed, which include determining the purpose of obtaining audit evidence, determining the sources

of information for obtaining evidence, assessing the risks of material distortion of information, choosing audit procedures, collecting evidence, analyzing the collected evidence, collecting the necessary additional evidence, evaluating the obtained evidence, forming an opinion the auditor based on the received evidence. It was established that the value of each stage of obtaining audit evidence is determined by the sequence of the auditor's actions, the degree of importance of the results obtained at a certain stage of the audit from the point of view of the validity of the general results, the amount of time and labor costs.

Key words: *audit evidence, classification, audit, acceptability, sufficiency, audit procedures, assessment.*

JEL Classification: *D83; M29; M42*

Постановка проблеми. Ринкові умови висувають нові вимоги щодо отримання достовірної інформації про діяльність підприємств. Швидкий розвиток економіки, її діджиталізація, подальший розвиток інвестиційної діяльності, постійні зміни податкового законодавства потребують захисту інтересів як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів. За цих умов аудит стає однією з функцій управлінського процесу, а його ефективна організація головним завданням для суб'єктів аудиторської діяльності. Головною метою здійснення аудиту є висловлення об'єктивної незалежної думки аудитором про фінансову звітність підприємства, що перевіряється. При цьому важливо, щоб ця думка ґрунтувалася на достатніх доказах, які підтверджують або не підтверджують принципи складання фінансової звітності. Актуальність вибору методів отримання доказів та методики їх оцінки не викликає сумнівів та є важливими питаннями наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організаційні та методико-методологічні проблеми аудиту та, зокрема, питання отримання аудиторських доказів досліджували такі науковці як К.О. Назарова [1], О.А. Петрик [2], Н.М. Проскуріна [3], К.О. Редько [4], О.Ю. Редько [4], К.С. Сурніна [5], Б.Ф. Усач [6] та ін.

Водночас проблеми отримання об'єктивних аудиторських доказів залишаються актуальними у контексті використання Міжнародних стандартів аудиту (МСА) та потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесу отримання аудиторських доказів та методики їх оцінки у контексті застосування Міжнародних стандартів аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аудиторська діяльність організується відповідно до МСА згідно яких основою думки аудитора має бути обґрунтована впевненість у відсутності суттєвих викривлень у фінансовій звітності [8]. Обґрунтовану впевненість можна досягти за умови отримання аудиторських доказів, які сприятимуть мінімізації аудиторського ризику. При цьому аудитор має керуватися Міжнародними стандартами аудиту (рис. 1).

МСА 500 «Аудиторські докази» визначає аудиторські докази як інформацію, яка використовується аудитором під час формування висновків, на яких ґрунтується думка аудитора.

Головними вимогами до аудиторських доказів, які забезпечують формування об'єктивної аудиторської думки, є:

- прийнятність – міра якості аудиторських доказів, визначає доречність аудиторських доказів та надійність для забезпечення підтвердження висновків;
- достатність – міра кількості аудиторських доказів, необхідна кількість доказів визначається аудиторською оцінкою ризиків суттєвого викривлення та якість аудиторських доказів [8].

Аудиторські докази слід класифікувати за такими ознаками:

1) залежно від джерел отримання:

- зовнішні – отримані від третіх сторін, зазвичай, за запитом аудитора;
- внутрішні – отримані за допомогою інформації, яка надається безпосередньо самим підприємством, яке перевіряється;

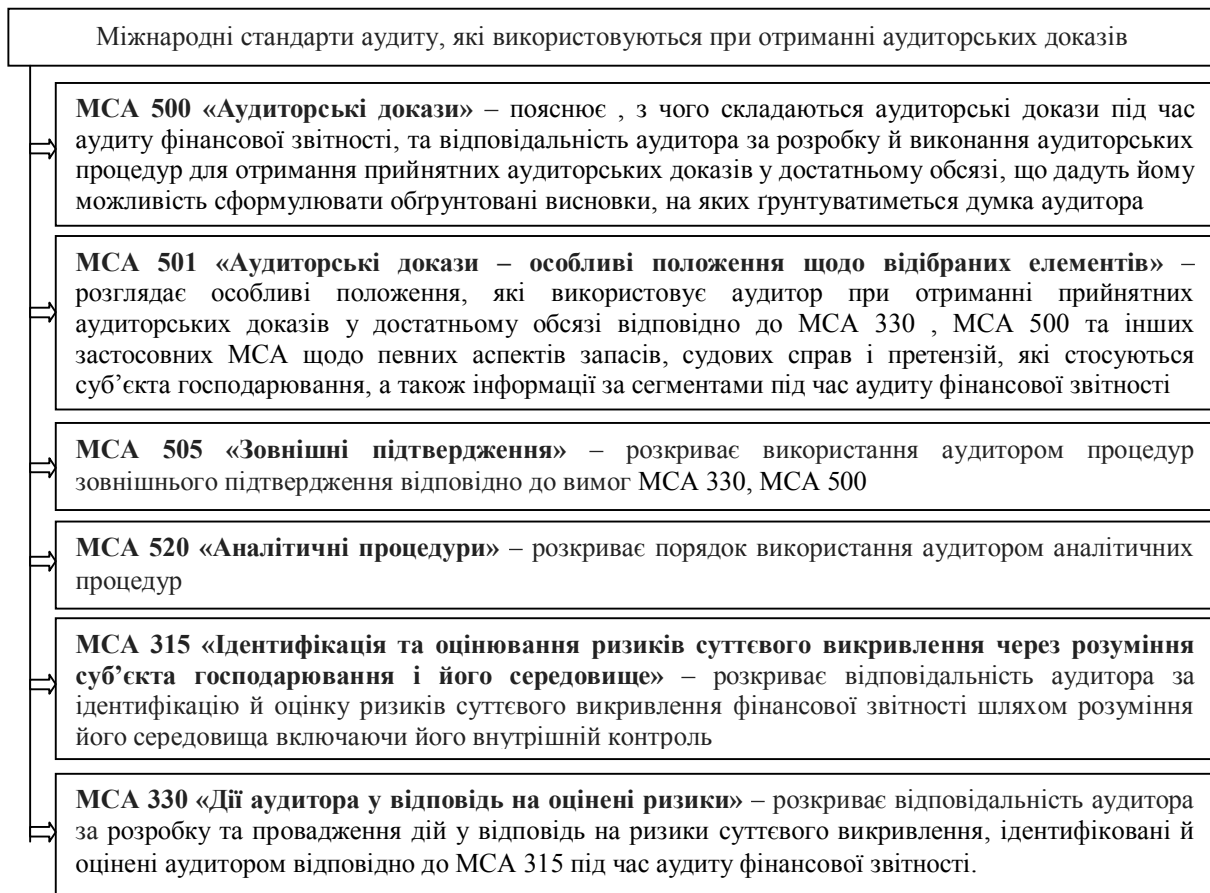

Рис. 1. Міжнародні стандарти аудиту, які використовуються при отриманні аудиторських доказів

Джерело: складено за [8]

- змішані – формуються на базі інформації, яка отримана від підприємства, що перевіряється і підтверджена третьою стороною (наприклад, акти зустрічної перевірки);
- 2) залежно від наближеності до реального факту:
 - природні докази – ґрунтуються на реальному факті, встановленому самим аудитором (наприклад, наявність матеріалів за результатами інвентаризації, проведеної за участі аудитора);
 - штучні докази – формуються на підставі факту господарського життя, який відбувся до аудиторської перевірки та описує факт події;
 - раціональна аргументація – пояснення до природного або штучного доказу;
- 3) залежно від способу отримання аудиторського доказу:
 - констатація фактів-ситуацій;
 - встановлення документованих фактів;
 - з'ясування фактів у результаті спеціально проведеного аналізу;
- 4) залежно від форми подання:
 - документальні – у формі документів та текстових підтверджень;
 - візуальні – у формі опису спостереження аудитором за процесом або окремими процедурами обліку господарських фактів;
 - усні – у формі протоколів бесід і опитувань персоналу, роз'яснень керівництва.
- 5) залежно від мети збору доказів:
 - капофатичні – підтверджують існуючу гіпотезу;
 - апофатичні – які спростовують невірність протилежної гіпотези;

б) залежно від ступеня точності:

- категоричні (абсолютно точні);
- умовно точні;
- орієнтовні;

7) залежно від ступеня достовірності та переконливості:

- найбільш достовірні та переконливі – фізичні обстеження-огляди (інвентаризація), зовнішня документація, підтвердження третіх сторін, повторне проведення операції;
- середні за достовірністю та переконливістю – внутрішня документація, спостереження, результати аналітичних процедур з використанням достатньої кількості вихідних даних;
- найменш достовірні і переконливі – внутрішня документація при неефективній системі внутрішнього контролю, аналітичні процедури з використанням недостатніх вихідних даних [9].

Класифікація аудиторських доказів передбачає використання ряду аудиторських процедур, до яких відносять:

- перевірка (інспектування) – перевірка записів, документів, матеріальних активів;
- спостереження – відстеження аудитором процесу або процедури, яка виконується іншими особами;
- запит – пошук інформації у обізнаних осіб в межах або поза межами об'єкта, що перевіряється;
- підтвердження – відповідь на запит про інформацію, яка міститься у бухгалтерських записах;
- перерахунок (підрахунок, обчислення) – перевірка точності арифметичних розрахунків в первинних документах та облікових регістрах, бухгалтерських записах або самостійне виконання аудитором розрахунків;
- аналітичні процедури – аналіз співвідношень і закономірностей, які базуються на відомостях (свідченнях) підприємства, що перевіряється, а також вивчення взаємозалежності цих співвідношень і закономірностей з іншою інформацією, яка знаходиться у розпорядженні аудитора або причин можливих відхилень від неї.

Процедури щодо збору аудиторських доказів розглянемо на прикладі перевірки обліку основних засобів, зокрема, його складової нарахування зносу (амортизації) основних засобів (табл. 1).

Під час виконання аудиторських процедур можуть виникнути такі ситуації:

1) аудиторські докази, зібрані при перевірці, підтверджують записи в бухгалтерському обліку, тобто дані бухгалтерського обліку з обліку нарахування зносу (амортизації) основних засобів достовірні, звітність у частині відображення зносу (амортизації) достовірною;

2) аудиторські докази, зібрані при перевірці, підтверджують записи в бухгалтерському обліку, при цьому облікові дані не відповідають заним звітності, тобто дані бухгалтерського обліку достовірні, звітності – не достовірні;

3) аудиторські докази, зібрані при перевірці, не підтверджують записи в бухгалтерському обліку, тобто дані бухгалтерського обліку – не достовірні, звітність у частині інформації щодо нарахованого зносу (амортизації) основних засобів, як наслідок, не достовірною;

4) теоретично може бути ситуація, коли дані бухгалтерського обліку недостовірні, а дані звітності – достовірні, але такий варіант малоімовірний.

Аудиторські докази слід оцінювати з точки зору відповідності їх таким характеристикам як достатність, надійність, доречність та корисність.

Достатньою є така інформація, яка ґрунтується на фактах і переконлива наскільки, що інформований користувач на її підставі зможе дійти до таких же висновків, що і аудитор. При визначенні кількості аудиторських доказів, яких би вистачило, аудитор має використовувати професійне судження для того, щоб зробити висновок, що зібраної інформації вистачить для незалежної думки щодо достовірності фінансової звітності. Важливою також для визначення рівня достатності є система внутрішнього контролю та рівень її ефективності.

Таблиця 1. Процедури перевірки нарахування зносу (амортизації) основних засобів

Дії аудитора	Аудиторська процедура
Впевнитися:	
- у правильності класифікації основних засобів (виробничі, невиробничі, ті, які знаходяться на консервації, у ремонті, орендовані (фінансова та операційна оренда)	Запит, підтвердження, спостереження
- у здійсненні інвентаризації, результати якої подані станом на звітну дату	Перевірка, підтвердження, перерахунок
- у правильності відображення в бухгалтерському обліку нарахування зносу (амортизації) основних засобів з урахуванням їх надходження та вибуття; співставити дані синтетичного та аналітичного обліку	Перевірка, перерахунок
- що відображені суми в бухгалтерському обліку нарахування зносу (амортизації) основних засобів відповідають критеріям визнання відповідно до НП(С)БО 16	Перевірка, перерахунок
- у своєчасності відображення всіх господарських операцій в обліку на підставі первинних документів	Перевірка, перерахунок
- що суми зносу (амортизації) своєчасно списуються при вибутті основних засобів	Перевірка, перерахунок
- що суми нарахування зносу (амортизації) розраховані правильно згідно з обраним методом	Перевірка, перерахунок
Перевірити:	
- відповідність даних фінансової звітності (Балансу, Звіту про фінансові результати) даним бухгалтерського обліку та пояснити відхилення	Перевірка, аналітичні процедури
- співставність даних за нарахуванням зносом (амортизацією) у звітному періоді та попередні періоди	Аналітичні процедури

Джерело: складено авторами

Вважається, чим краще функціонує система внутрішнього контролю, тим обсяг аудиторських доказів буде меншим. Водночас покладатися повністю на систему внутрішнього контролю аудитор не повинен – він має отримати певну кількість прямих доказів, щоб перевірити достовірність показників, які надходять із системи контролю.

Надійною є найбільш повна і та, що заслуговує на довіру, інформація, яку можна отримати, застосовуючи необхідні аудиторські процедури. Надійність аудиторських доказів визначається джерелом їх отримання. При цьому аудиторські докази, отримані самим аудитором, є більш надійними, ніж докази, надані підприємством, яке перевіряється. Також слід враховувати і те, що інформація, отримана від третіх осіб є більш надійною, ніж та, яка отримана від клієнта. Надійність аудиторських доказів забезпечується використанням доцільних аудиторських процедур, які не порушують співвідношення між витратами і вигодами від їх проведення.

Доречність аудиторських доказів визначається їх прямим відношенням до об'єкта аудиту. При цьому аудитор не повинен ігнорувати дані, які не є доречними, оскільки вони можуть бути корисними при виконанні інших аудиторських завдань.

Корисною є інформація, якщо вона допомагає аудитору досягати визначені цілі.

Отримана інформація має відповідати визначеним характеристикам одночасно. Відсутність відповідності хоча б одній із характеристик дає можливість оцінити аудиторський доказ як неякісний і такий, що не сприятиме формуванню об'єктивної аудиторської думки.

Збір аудиторських доказів слід здійснювати за такими етапами (рис. 2):

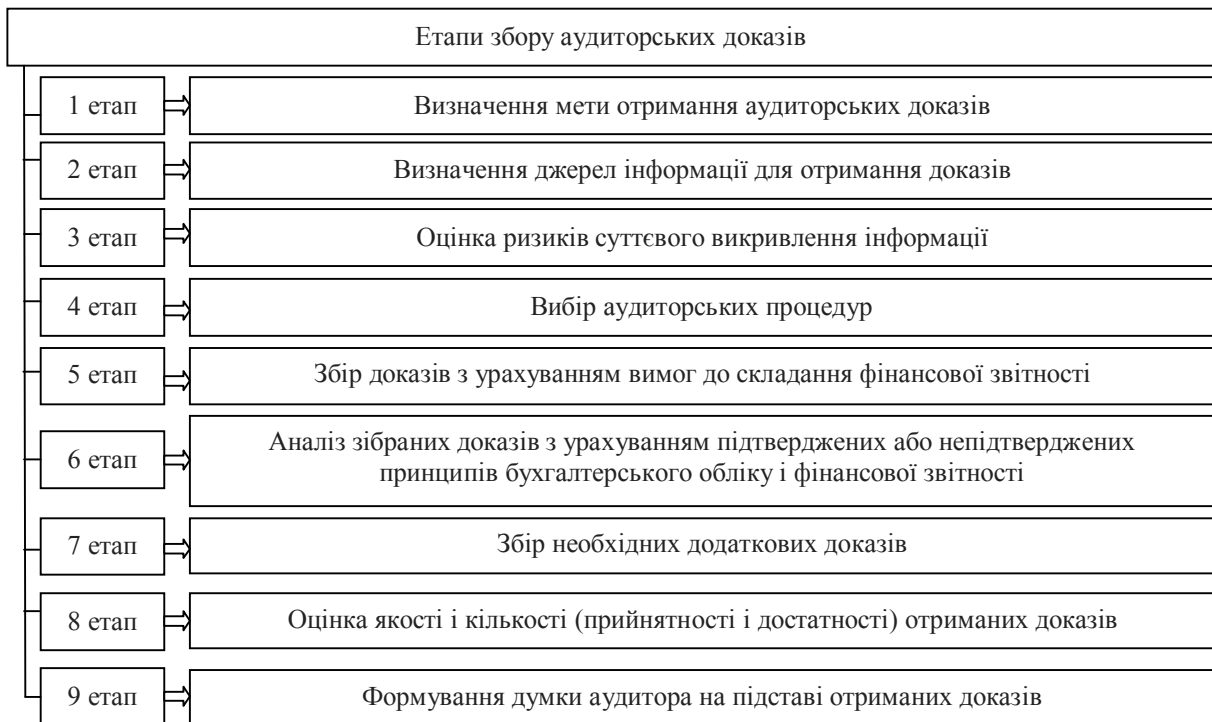

Рис. 2. Процес отримання аудиторських доказів
Джерело: складено за [9]

Значення кожного етапу отримання аудиторських доказів визначається послідовністю дій аудитора, ступенем важливості результатів, отриманих на певному етапі аудиторської перевірки з точки зору обґрунтованості загальних підсумків, обсягів часу та трудозатрат.

Висновки. Отримання якісних аудиторських доказів є важливим завданням ефективної організації аудиторської перевірки. Процес отримання аудиторських доказів має базуватися на поєднанні визначених цілей їх збору та обраних методів, що дозволить формувати певну думку аудитора (первісну, проміжну, остаточну) на кожному етапі його роботи. Чітко визначена мета їх отримання обумовлює вибір способів їх збору за допомогою обраних аудиторських процедур. Застосування певної аудиторської процедури залежить від необхідності отримати певну інформацію, а, відтак, впливає на якість аудиторських доказів, яку слід оцінювати з точки зору достатності, надійності, доречності та корисності. Відповідність цим характеристикам дозволить аудитору з впевненістю використовувати аудиторські докази для висловлення незалежної аудиторської думки щодо фінансової звітності, яка перевіряється.

Список використаної літератури

1. Назарова К.О. Аудит: еволюція, потенціал, ефективність : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 464 с.
2. Петрик О.А., Зотов В.О., Кудрицький Б.В. Аудит: підручник. К.: КНЕУ, 2015. 498 с.
3. Проскуріна Н.М. Розвиток процедур аудиту: теорія та методологія: автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.00.09. К., 2012. 38 с.
4. Редько О.Ю., Редько К.О. Процедури аудиту як основа професійної практики. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 6. С. 45-50.
5. Сурніна К.С. Отримання аудиторських доказів методом застосування аналітичних процедур. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2012. № 2. С. 30-34.
6. Усач Б. Ф. Аудит за міжнародними стандартами. К.: Знання, 2005. 247 с..

7. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. 2258-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 28.04.2022).
8. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016-2017 рр. / Пер. з англ. К.: Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2017, ч. 1. 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть1.pdf (дата звернення: 28.04.2022).
9. Юдінцева Л.О. Аудиторські докази як об'єктивна основа думки аудитора. *Міжнародний бухгалтерський облік*. 2016. №12. С.41-51.

References

- [1] Nazarova K.O. (2015) *Audyt: evoliutsiia, potentsial, efektyvnist* [Audit: evolution, potential, efficiency]. K. : Kyiv. nats. torh.- ekon. un-t. (in Ukrainian)
- [2] Petryk O.A., Zotov V.O., Kudrytskyi B.V. (2015) *Audyt* [Audit]. K.: KNEU. (in Ukrainian)
- [3] Proskurina N.M. (2012) *Rozvytok protsedur audytu: teoriia ta metodolohiia* [Development of audit procedures: theory and methodology].(Thesis of the doctor of economic sciences), Kyiv.
- [4] Redko O.Iu., Redko K.O. (2011) *Protsedury audytu yak osnova profesiinoi praktyky* [Audit procedures as the basis of professional practice]. *Bukhhalterskyi oblik i audit*, no. 6, pp. 45-50.
- [5] Surnina K.S. (2012) *Otrymannia audytorskykh dokaziv metodom zastosuvannia analitychnykh protsedur* [Obtaining audit evidence by applying analytical procedures]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*, no. 2, pp. 30-34.
- [6] Usach B. F. (2005) *Audyt za mizhnarodnyimi standartamy* [Audit according to international standards]. K.: Znannia. (in Ukrainian)
- [7] Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 r. 2258-VIII. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (accessed 28 April 2022).
- [8] Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh: vydannia 2016-2017 rr. [International standards of quality control, auditing, review, other assurance and related services]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> (accessed 28 April 2022).
- [9] Yudinseva L.O. (2016) *Audytorski dokazy yak obiektyvna osnova dumky audytora* [Audit evidence as an objective basis of the auditor's opinion]. *Mizhnarodnyi bukhalterskyi oblik*, no. 12, pp. 41-51.

DOI: 10.31319/2709-2879.2022iss1(4).264994pp95-102
УДК 657.47

Хмелюк А.В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCID ID: 0000-0001-7367-4928
E-mail: dstukhmelyuk@gmail.com

Масюк А.О., здобувач здобувач другого (магістерського) рівня гр. ОП-21-1м
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
E-mail: MasyukAndrey@gmail.com

Khmelnyuk Alona, PhD in Economist, Associate Professor, Department of Finance and Accounting
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
ORCID ID: 0000-0001-7367-4928
E-mail: dstukhmelyuk@gmail.com

Masyuk Andrii, applicant of the second (master's) level of the group OP-21-1m
Dniprovsky State Technical University, Kamianske
E-mail: MasyukAndrey@gmail.com

МОДЕЛІ ДІАГНОСТИКИ БАНКРУТСТВА ВЕЛИКИХ ПІДПРИЄМСТВ

DIAGNOSTIC MODELS OF BANKRUPTCY OF LARGE ENTERPRISES

У роботі здійснено теоретичне обґрунтування методичних підходів фінансового аналізу. Визначено суть та основні завдання аналізу фінансового стану. Сформульовано алгоритм проведення аналізу фінансового стану, його основні етапи. За даними достовірної бухгалтерської звітності АТ «ДНІПРОАЗОТ» апробовано представлену методіку фінансового аналізу. Вивчено основні принципи, інструментарій проведення комплексного аналізу фінансового стану. В процесі здійснення дослідження дійшли висновку, що оцінка фінансового стану підприємства має бути здійснена із застосуванням повної системи показників як первинних (абсолютних) так і відносних (вторинних та середніх). Структурно-логічна схема здійснення фінансового аналізу передбачає оцінку динамічних змін складу активів як в горизонтальному так і вертикальному аналізі. Такий апріорний аналіз активів в динаміці дозволив сформулювати висновки щодо ефективності застосування активів при забезпеченні виробничого процесу та виявити нетипові прирости необоротних активів. Оцінюючи склад активів великого підприємства необхідною умовою є аналіз їх здатності перетворюватися в грошові кошти (ліквідність). Логічним продовженням такого аналізу є подальша оцінка складу власних та залучених коштів. Підтримуємо думку, що саме оптимальне співвідношення власних і позичкових коштів забезпечує фінансову стійкість підприємства. Сформувавши аналітичні таблиці здійснили оцінку фінансової стійкості великого підприємства на початок та кінець досліджуваного періоду. На основі розрахунків сформульовані аналітичні висновки. Заключним етапом дослідження є діагностика банкрутства. Доведено ефективність застосування моделей банкрутства Індeksu Альтмана та Таффлера. Одержані моделі надали змогу завершити аналітичні висновки та спрогнозувати господарську діяльність підприємства на найближчу перспективу. Застосування різних моделей банкрутства дало змогу здійснити тотожні аналітичні висновки. Враховуючи нестабільну ситуацію як економічну так і політичну здійснено акцент впливу зовнішніх факторів. Такий підхід проведення фінансового аналізу має врахувати всі можливі варіанти щодо можливих варіантів прогнозування ймовірності банкрутства великих підприємств.

Ключові слова: велике підприємство; фінансовий аналіз; фінансовий стан; активи; зобов'язання; капітал; власний капітал; позичковий капітал.

The paper provides a theoretical justification of methodological approaches to financial analysis. The essence and main tasks of financial analysis are determined. An algorithm for analyzing the financial state, its main stages, has been formulated. According to the reliable accounting reports of JSC "DNIPROAZOT", the presented methodology of financial analysis has been tested. The main principles and tools for conducting a comprehensive analysis of the financial state have been studied. In the process of carrying out the research, we came to the conclusion that the assessment of the financial state of the enterprise should be carried out using a complete system of both primary (absolute) and relative (secondary and average) indicators. The structural and logical scheme of financial analysis involves the assessment of dynamic changes in the composition of assets in both horizontal and vertical analysis. Such a priori analysis of assets in dynamics made it possible to formulate conclusions regarding the effectiveness of the use of assets in ensuring the production process and to identify atypical increases in non-current assets. When assessing the composition of assets of a large enterprise, an analysis of their ability to be converted into cash (liquidity) is a necessary condition. A further assessment of the composition of own and borrowed funds is a logical continuation of such an analysis. We support the opinion that it is the optimal ratio of own and borrowed funds that ensures the financial stability of the enterprise. Having created analytical tables, they assessed the financial stability of a large enterprise at the beginning and end of the studied period. Analytical conclusions are formulated on the basis of calculations. The final stage of the research is the diagnosis of bankruptcy. The effectiveness of the Altman and Taffler Index bankruptcy models has been proven. The resulting models made it possible to complete analytical conclusions and forecast the economic activity of the enterprise in the near future. The use of different bankruptcy models made it possible to make the same analytical conclusions. Taking into account the unstable situation, both economic and political, the emphasis was placed on the influence of external factors. This approach to conducting financial analysis should take into account all possible options for predicting the probability of bankruptcy of large enterprises. In the work according to the reliable financial statements of PJSC "Dnipro Metallurgical Plant" a study of the peculiarities of the organization of accounting for the production of by-products of metallurgical products and considered the principles of formation of production costs in the system of accounts. The characteristic of organizational and administrative structure of the metallurgical enterprise is given; the type of activity and assortment of production output are estimated. The basic principles, elements of the accounting policy of the enterprise are studied and the order "About the organization of the account of the metallurgical enterprise" in the part of accounting display of finished metallurgical production is characterized. It is noted that the organization of accounting at a large metallurgical enterprise is formed using an obsolete system of registers – journals-orders, which were introduced into the accounting system in the last century. This approach to the organization of accounting is not a violation of applicable law, but too time-consuming, some transactions in different journals are duplicated, and their paperwork requires additional costs. Regulations on the accounting policy of the plant were approved in accordance with the NP (S) BU and taking into account the provisions of international financial reporting standards IFRS. In the course of the research it was concluded that the accounting of by-products of blast furnace production is carried out simultaneously with the production of basic metallurgical products. Having formed the logs of accounting entries, it is established that by-products are accounted for from production as finished, and then sent to bring to a certain condition back into production. This approach to accounting is irrational and can not adequately reflect the production process. Therefore, the accounting algorithm of improvement of correspondence of the account of by-products is offered in work and accounting records of formation of reliable cost of by-products (slag) are developed.

Key words: a large enterprise; financial analysis; financial position; assets; obligation; capital; equity; loan capital.

JEL classification: L41, L49

Постановка проблеми. Безумовно, що фінансовий стан підприємства є складовою комплексного фінансового аналізу та відображає стан капіталу в процесі його руху і здатність суб'єкта господарювання (СГ) до саморозвитку на певний фіксований момент часу. Саме в

процесі руху капіталу: виробничої і збутової діяльності відбувається безперервний кругообіг капіталу: змінюється структура майна (активів) та джерел їх формування; наявність та потреба у фінансових ресурсах; обсяг власних та позичкових джерел. Тому, вчені та аналітики-практики виділяють типи фінансового стану суб'єкта господарювання: стійкий; нестійкий; кризовий та передкризовий [1]. Ми погоджуємося з думкою, що саме фінансова стійкість підприємства є здатністю суб'єкта господарювання функціонувати та розвиватися, зберігаючи рівновагу своїх активів та пасивів, забезпечуючи свою платоспроможність та інвестиційну привабливість в межах допустимого ризику. Виходячи з зазначеного маємо виокремити два основних етапи фінансового аналізу: 1) комплексна оцінка фінансового стану СГ; 2) встановлення меж допустимого ризику (діагностика банкрутства).

Виконання першого етапу фінансового аналізу, зокрема проведення комплексної оцінки фінансового стану має вирішити основні завдання аналізу:

- своєчасно виявити та усунути недоліки в фінансовій діяльності, виявити резерви покращення фінансового стану підприємства та його платоспроможності;
- спрогнозувати можливі фінансові результати, економічну рентабельність активів виходячи із фактичних умов господарської діяльності, наявних власних і позичкових джерел та моделей фінансового стану при варіативності використання ресурсів;
- розробка конкретних заходів щодо більш ефективного використання фінансових ресурсів та зміцнення фінансового стану СГ.

Другий етап аналізу – встановлення меж допустимого ризику включає діагностику банкрутства СГ. Допустимі межі (банкрутство або фінансовий крах) – це документальне підтвердження неспроможності суб'єкта господарювання платити за своїми довгостроковими зобов'язаннями та фінансувати поточну основну діяльність через відсутність коштів [1].

Таким чином, виникає певна необхідність щодо розробки алгоритму здійснення фінансового аналізу в умовах нестабільності (війна та післявоєнний період), що підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Проблематикою розробки методики діагностики ризику банкрутства займалися багато вітчизняних та світових вчених, серед них такі як Ван Хорн Дж, Герстнер П., Ковальов В.В., Рішар Жак, Редхед К., Савицька Г.В., Шеремет А.Д., Чумаченко М.Г., але питання щодо комплексного здійснення фінансового аналізу та проведення діагностики можливого банкрутства як його складової є недостатньо вивченими та розробленими.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розроблення теоретико-методичних підходів щодо удосконалення інструментарію здійснення діагностики банкрутства великих підприємств для оптимального інформаційного підтримування процесу управління діяльністю підприємства за достовірними даними АТ «ДНПРОАЗОТ».

Виклад основного матеріалу дослідження. На першому етапі щодо здійснення комплексної оцінки фінансового стану великого підприємства здійснимо аналіз активів та пасивів підприємства. Адже, в системі комплексного фінансового аналізу саме оцінка динамічних змін активу та пасиву і є апіорним етапом дослідження [2]. Такі дослідження і є причинно-наслідковими для висновків з оцінки платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості суб'єкта господарювання. Зауважимо, що здійснення оцінки фінансового стану та виявлення резервів його оздоровлення є особливо актуальною в сучасних умовах економічних відносин, які в Україні характеризують як кризові через війну з Росією [2]. Так, третина економіки України не працює (законсервовані підприємства та/або частково чи повністю знищені).

Дослідження виконано за матеріалами достовірної фінансової звітності АТ «ДНПРОАЗОТ» [2]. Специфіка діяльності – виробництво різноманітної хімічної продукції (мінеральних добрив, кислот, луги, продуктів хлорорганічного синтезу) та її комплексне використання шляхом переробки у споживчі товари, включаючи товари народного споживання або комплектуючі вироби до них; збут виробленої продукції та здійснення комерційної діяльності шляхом утворення власної системи збуто-постачальних підрозділів; зовнішньоекономічна діяльність відповідно до вимог чинного законодавства [2].

Як уже було відмічене, що апіорним аналізом комплексного дослідження фінансового стану підприємства структурно-динамічний аналіз майна підприємства [2,3].

Результати оцінки стану активів і пасивів підприємства, методом горизонтального та вертикального аналізу представлено в табл. 1.

Таблиця 1. Горизонтальний та вертикальний аналіз активу Балансу АТ «ДНПРОАЗОТ» за 2020 рік

Показники	Горизонтальний аналіз				Вертикальний аналіз		
	На початок періоду	На кінець періоду	Абсолютна зміна, тис. грн	Коефіцієнт, %	Питома вага п. п., %	Питома вага п. к., %	Структурні зрушення, п. п.
1. Валюта балансу	2255194	2749290	494096	122	100	100	-
2. Необоротні активи	1056615	986160	-70455	93	47	36	-11
3. Оборотні активи	1198579	1763170	564591	147	53	64	11
4. Дебіторська заборгованість	89315	118122	28807	132	4	4	0
5. Грошові кошти	52977	281574	228597	532	2	10	8
6. Необоротні активи на утримувані для продажу	—	—	—	—	—	—	—

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності [2]

На кінець періоду, що аналізується загальна вартість активів (валюта балансу) значно скоротилась, дельта склало – 494096 тис. грн., що можливо говорить про деяке згортання діяльності підприємства, а можливо є абсолютно доречним. Адже, підприємство просто використало частину активів для здійснення виробничої діяльності. Тобто, даний показник одноосібно не може використовуватися для фінансового аналізу

Обсяг необоротних активів знизився на 70455 тис. грн (їх питома вага в загальній кількості активів складає 47 % та 36 % відповідно).

Певним сигналом до вивчення ситуації, що склалася з станом активів є збільшення оборотних активів на 564591 тис. грн та дебіторської заборгованості на 28807 тис. грн. на кінець поточного року. Більш незрозумілим є збільшення грошових коштів (дельта склало +228597 тис. грн). Стаття, яка містить інформацію про необоротні активи утримувані для продажу залишаються без змін, такі активи на початок та кінець періоду були відсутні.

Як відомо, система показників, не залежно від об'єкту дослідження складається з абсолютних (первинних), відносних (вторинних) та усереднених. Тому, в подальшому аналізі оцінимо відносні показники ліквідності активів підприємства. Саме показники ліквідності характеризують здатність підприємства погасити поточні зобов'язання. Динаміка показників ліквідності представлена у табл. 2 [2].

Отримані результати свідчать про достатній рівень у АТ «ДНПРОАЗОТ» оборотних активів для негайного, поточного погашення існуючих зобов'язань. Спостерігається також позитивна динаміка розрахованих коефіцієнтів. Крім того, що показники ліквідності в досліджуваному періоді відповідають нормативним критеріям.

В першу чергу, маємо відмітити позитивні динамічні зміни сукупності показників ліквідності. Коефіцієнт швидкої ліквідності знаходиться в межах оптимального значення від 0,7 до 0,8. Отже, підприємство може погасити поточні зобов'язання за рахунок грошових коштів та дебіторської заборгованості. Крім того, достатнім значенням для коефіцієнта

загальної ліквідності, вважається значення від 1 до 2, тобто АТ «ДНПРОАЗОТ» зможе миттєво погасити поточні зобов'язання за наявними грошовими коштами та іншими оборотними активами [4].

Таблиця 2. Аналіз ліквідності та платоспроможності АТ «ДНПРОАЗОТ»

Показник ліквідності	2019 рік	2020 рік	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення, %	Рекомендоване значення
1. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,06	0,34	0,28	165,02	0,15 – 0,2
2. Коефіцієнт поточної ліквідності (швидкої ліквідності)	1,01	1,72	0,71	169,86	0,5 – 0,8
3. Коефіцієнт загальної ліквідності (покриття)	1,27	2,1	0,83	598,21	1 - 2

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності [2]

Отже, оцінка складу та динамічних змін активів хімічного підприємства свідчить про рівень ліквідності, який є абсолютно достатнім для функціонування підприємства в умовах сталого розвитку та успішного проведення відповідних поточних платежів.

Слід відмітити, що серед науковців як зарубіжних так і вітчизняних існують певні постулати щодо оцінки фінансової стійкості підприємства, особливо великого. Одним з таких постулатів є аксіома фінансового аналізу: фінансова стійкість підприємства залежить від оптимальної структури джерел капіталу (співвідношення власних та запозичених коштів).

Тому, оцінка стану активів є неповною та містить фрагментарний характер без проведення детальної оцінки джерел утворення активів. Таку оцінку можна здійснити шляхом проведення аналізу складу джерел утворення майна: оцінка фінансової стійкості (табл. 3) [2].

Таблиця 3. Коефіцієнти фінансової стійкості АТ «ДНПРОАЗОТ»

Показник фінансової стійкості	2019 рік	2020 рік	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення, %	Рекомендоване значення
1. Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	0,42	0,56	0,14	134,26	> 0,5
2. Коефіцієнт заборгованості (фінансової напруги, фінансування)	1,39	0,78	-0,61	56,19	< 0,2
3. Коефіцієнт фінансової стійкості	0,72	1,28	0,56	177,98	0,6 – 0,7
4. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	0,21	0,52	0,31	247,61	> 0,1

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності [2]

Отже, результати розрахунків свідчать, що в 2020 році на підприємстві власний капітал складав 56 %, та його рівень збільшився на 34,26 % в порівнянні з попереднім періодом. Що характеризує, безумовно покращення стану джерел утворення майна хімічного підприємства. Про певне покращення свідчить і коефіцієнт фінансової напруги. Так, коефіцієнт фінансової незалежності, який показує, яку частину активів підприємство сформуvalo за рахунок власних

коштів. Критичне значення цього показника становить $< 0,2$, фактичне значення складає $0,78$, тобто на 1 гривню власного капіталу припадає $0,78$ грн. позичкового. Таким чином, досліджуване підприємство не знаходиться в критичних межах та є фінансово незалежним [2].

Звичайно, необхідність у власному капіталі є основною для забезпечення самоокупності. Особливістю власного капіталу є його інвестування на довгострокову перспективу та мінімальному ризику. Але, в ринковому середовищі необхідно врахувати, що фінансування діяльності тільки за рахунок власних коштів не зовсім вигідно та може бути не завжди можливим. Так, в післявоєнний період українські підприємства матимуть брак у власних коштах. Але від того, наскільки оптимальне співвідношення власного та позичкового капіталу залежить фінансовий стан підприємства [6].

Здійснивши оцінку майна та джерел його утворення маємо, що за період 2019–2020 рр. АТ "ДНІПРОАЗОТ" має ліквідний баланс, а саме підприємство є платоспроможним та фінансово незалежним від зовнішніх кредиторів. Такий висновок зроблено на основі проведення першого етапу фінансового аналізу [2,5].

Другий етап аналізу передбачає власне проведення діагностики банкрутства. Зауважимо, що ознаки банкрутства можна розділити на дві групи. До першої групи слід віднести показники, які свідчать про можливі фінансові труднощі та формуються на основі проведеного аналізу фінансового стану (активів та пасивів).

В другу групу входять показники, що ґрунтуються на застосуванні дискримінантних факторних моделей, таких як Альтмана, Ліса, Таффлера, Тішоу [1].

Як відомо, в 1968 році професор Нью-Йоркського університету Альтман розробив 5-ти факторну модель та 2-х факторну [1, 7]. В основу моделі покладено показники, які розраховані за даними Балансу, та які в тій чи іншій мірі характеризують активи та пасиви підприємства з позицій власних та запозичених; та зобов'язань з точки зору змоги їх погашення. Результати аналізу представлено в табл. 4.

Таблиця 4. Моделі прогнозування ймовірності банкрутства АТ «ДНІПРОАЗОТ»

Показники	Алгоритм розрахунку	2019 рік	2020 рік	Рекомендоване значення
Індекс Альтмана (двох факторна модель)	$Z = -0,3877 - 1,00736X_1 + 0,0579X_2$	-0,66	-0,74	$Z < 0$ ймовірність менше 50% $Z > 0$ ймовірність більше 50% $Z = 0$ ймовірність дорівнює 50%
X_1	$\Phi.1$ (ряд.1195-ряд.1100-ряд.1170) /ряд.1695	1,058	1,142	
X_2	$\Phi.1$ ряд.1495/ряд.1900	0,237	0,366	
Індекс Альтмана (п'яти факторна модель)	$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 1,0X_5$	3,12	2,48	$Z > 2,9$ – зона фінансової стійкості; $1,8 < Z < 2,9$ – зона невизначеності «сіра зона»; $Z < 1,8$ – зона фінансового ризику «червона зона»
X_1	$\Phi.1$ (ряд.1495 –ряд.1095)/ряд.1300	0,027	0,151	
X_2	$\Phi.1$ ряд.1420/ряд.1300	0,138	0,268	
X_3	$\Phi.1$ ряд.2190/ряд.1300	0,228	0,064	
X_4	$\Phi.1$ ряд.1495/ряд.1695	0,338	0,629	
X_5	$\Phi.1$ ряд.2000/ряд.1300	1,940	1,334	
Модель (індекс) Таффлера	$Z = 0,53A + 0,13B + 0,18C + 0,16D$	0,74	0,54	$Z > 0,3$ стабільне фін.становище; $Z < 0,2$ – існує значна ймовірність банкрутства
A	$\Phi.2$ ряд.2190/ф.1 ряд.1695	0,325	0,110	
B	$\Phi.1$ ряд.1195/(ф.1ряд.1595+ряд.1695)	1,036	1,239	
C	$\Phi.1$ ряд.1695/ф.1 ряд.1900	0,702	0,581	
D	$\Phi.2$ ряд.2000/ф.1 ряд.1300	1,940	1,334	

Джерело: особисті розрахунки авторів за даними фінансової звітності [2]

Дійшли висновку, що на досліджуваному підприємстві у випадку збереження динаміки досліджених показників ймовірність банкрутства мало ймовірна.

Висновки. Вивчення питань щодо методики аналізу фінансового стану великого підприємства дало змогу окреслити основні етапи його здійснення у відповідності до суті та завдань фінансового аналізу. В процесі здійснення комплексної оцінки фінансового стану встановлено поетапний алгоритм його проведення. Так, в основу фінансового аналізу мають бути покладені причинно-наслідкові зв'язки між етапами його проведення та використаним аналітичним інструментарієм у вигляді системи показників. Зокрема, нами доведено, що дослідження має складатися з двох етапів. На першому етапі необхідно здійснити комплексну оцінку фінансового стану. Така оцінка передбачає проведення динамічного аналізу стану активів та пасивів. Аналіз передбачає оцінку горизонтальну та вертикальну щодо активів, крім того має бути доречною перевірка на їх конвертованість та можливість погашення зобов'язань як короткостроковому так і в довгостроковому періоді.

Результативним та завершальним етапом фінансового аналізу для великих підприємств є діагностика його ймовірного банкрутства. Оцінку ймовірності банкрутства пропонуємо здійснювати з застосуванням індексів Альтмана та Таффлера. Крім того, необхідно зважати на існуючі динамічні зміни розрахованих показників.

У випадку встановлення діагностики та визначення певної ймовірності банкрутства мають бути розроблені шляхи оздоровлення суб'єкта господарювання. При цьому в умовах сьогодення варто враховувати зовнішні фактори. В першу чергу, економічні. Кризовий стан економіки країни, загальний спад виробництва, інфляція, нестабільність фінансової системи, зміна кон'юнктури ринку, стрімкий ріст цін на ресурси, неплатоспроможність та банкрутство партнерів. Це лише основні ознаки воєнної та післявоєнної економіки. Друга група зовнішніх факторів – це політичні. Політики виступають гарантами відродження країни, але звичайно на це потрібен час і ресурси.

Список використаної літератури

1. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. Минск: ООО «Новое знание», 2000. 688 с.
2. Хмельюк А.В., Гук О.К. Аналіз майна та джерел його утворення хімічного підприємства ПАТ «ДНІПРОАЗОТ». Світ економічної науки. Випуск 66: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування. Тернопіль, 2021. С. 56-61.
3. Хмельюк А.В., Романова С.В. Оцінка ділової активності хімічного підприємства ПАТ «ДніпроАзот». Світ економічної науки. Випуск 9: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування. Частина 1. Тернопіль, 2018. С.109-112.
4. Рэй Вандер Вил, Виталий Палий Управленческий учет с элементами финансового учета. М.: ИНФРА-М, 1997. 480 с.
5. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2002. 360с.
6. Цал-Цалко Ю.С., Мороз Ю.Ю., Цегельник Н.І. Управлінський облік. Житомир: Рута. 2015. 632 с.
7. Гадзевич О.І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємств: Навчальний посібник. К.: Кондор. 2004. 180с.

References

- [1] Savytskaia H.V. (2000) Analiz hozyaystvennoy deyatelnosti predpriyatiya [Analysis of the economic activity of the enterprise]. Mynsk: LLC New Knowledge. (in Russian)
- [2] Khmeliuk A.V., Huk O.K. (2021) Analiz maina ta dzherel yoho utvorennia khimichnoho pidpriemstva PAT «DNIPROAZOT» [Analysis of property and sources of its formation of the chemical enterprise PJSC "DNIPROAZOT"]. Ternopil.

- [3] Khmeliuk A.V., Romanova S.V. (2018) Otsinka dilovoi aktyvnosti khimichnoho pidpriemstva PAT «DniproAzot». Svit ekonomichnoi nauky. Vypusk 9: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet [Assessment of business activity of the chemical enterprise DniproAzot] PJSC. Ternopil.
- [4] Rey Vander Vil, Vitaliy Paliy (1997) *Upravlencheskiy uchet s elementami finansovogo ucheta* [Management accounting with elements of financial accounting]. M.: INFRA-M. (in Russian)
- [5] Tsal-Fulko Yu.S.(2002) *Finansova zvitnist pidpriemstva ta yii analiz* [Financial reporting of the enterprise and its analysis]. Kyiv: TSU. (in Ukrainian)
- [6] Tsal-Fulko Yu.S., Moroz Yu.Yu., Cegelnik N.I. (2015) *Upravlinskyi oblik* [Managerial Accounting]. Zhytomyr: Ruta. (in Ukrainian)
- [7] Hadzevych O.I. (2004) *Osnovy ekonomichnoho analizu i diahnostyky finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv* [Basics of economic analysis and diagnosis of financial and economic activity of enterprises]. Kyiv: Condor (in Ukrainian)

Наукове видання

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК ДНІПРОВСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
**ECONOMIC BULLETIN OF THE DNIPROVSK STATE TECHNICAL
UNIVERSITY**

**Науковий журнал
№ 1(4) 2022**

Технічне редагування, коректування, макетування:
Кравець Л.Ю.

Здано до набору 30.06.2022.
Підписано до друку 30.06.2022.
Формат 60×84 1/8
Ум.-друк.арк. 11,9. Обл.вид.арк. 7,7.
Тираж 100 прим. Замовлення № 18/22

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі ДДТУ з готового оригінал-макету.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців
серія ДК № 5399 від 26.07.2017 р.

Адреса редакції
51918, Дніпропетровська обл.,
м. Кам'янське, вул. Дніпробудівська, 2,
корпус 3, каб.417
E-mail: bisnescon@ukr.net